

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΑ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΟ ΕΔΔΑ ΣΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΕΠΙ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ
ΑΠΟ ΜΕΛΗ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΩΝ
ΓΙΑ ΠΑΡΑΒΙΑΣΕΙΣ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΤΗΣ ΕΣΔΑ

Επιμέλεια εργασίας: ΜΕΡΚΟΥΡΑΚΗ ΔΗΜΗΤΡΑ (ΜΘ 100/29)

Επιβλέπων καθηγητής ΛΙΑΚΟΥΡΑΣ ΠΕΤΡΟΣ

ΠΕΙΡΑΙΑΣ

2013

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....	σελ 4
Α' Μέρος: Θεωρητικό υπόβαθρο της μειονότητας.....	σελ 10
1. Η αναζήτηση ορισμού.....	σελ 11
2. Το νομικό πλαίσιο της μειονότητας.....	σελ 15
2.1 Γενικές Συμβάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου και μειονότητας..	σελ 15
I. Η Οικουμενική Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.....	σελ 15
II. Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα..	σελ 17
III. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.....	σελ 18
2.2 Ειδικές Συμβάσεις για την προστασία των μειονοτήτων.....	σελ 23
I. Η Διακήρυξη των Η.Ε. για άτομα που ανήκουν σε εθνική, θρησκευτική ή γλωσσική μειονότητα.....	σελ 24
II. Η Σύμβαση- Πλαίσιο για την προστασία των μειονοτήτων...	σελ 25
2.3 Οι μηχανισμοί επίβλεψης και ελέγχου των Συμβάσεων.....	σελ 28
I. Η Μόνιμη Επιτροπή του ΔΣΑΠΔ.....	σελ 28
II. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.....	σελ 30
III. Η Επιτροπή Υπουργών της Σύμβασης- Πλαίσιο.....	σελ 34
IV. Δικαιοδοτικοί μηχανισμοί άλλων περιφερειακών Συμβάσεων .	σελ 36
i) Μηχανισμός ελέγχου της ΑΣΔΑ.....	σελ 36
ii) Μηχανισμός ελέγχου του Χάρτη της Βανζιού.....	σελ 37
3. Τα μειονοτικά δικαιώματα.....	σελ 39
3.1 Τα προβλεπόμενα δικαιώματα από τις Συμβάσεις.....	σελ 39
3.2 Η νομική φύση των μειονοτικών δικαιωμάτων.....	σελ 40
Β' Μέρος: Εστιάζοντας στην εξέταση αιτιάσεων παραβίασης εκ μέρους των μελών μειονοτήτων	σελ 44
1. Νομολογικά εργαλεία και ερμηνευτικές προσεγγίσεις και αρχές του ΕΔΔΑ με μειονοτικές προεκτάσεις.....	σελ 45

I. Οι αυτόνομες έννοιες.....	σελ 46
II. Η αρχή της αναλογικότητας.....	σελ 47
III. Το περιθώριο εκτίμησης.....	σελ 48
IV. Η έννοια της δημοκρατικής κοινωνίας.....	σελ 50
2. Τα μειονοτικά δικαιώματα της ΕΣΔΑ με μειονοτικό αντίκτυπο	σελ 52
3. Η νομολογιακή αντιμετώπιση των μειονοτικών δικαιωμάτων από το ΕΔΔΑ	σελ 54
3.1 Το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού.....	σελ 55
3.1.2 Το δικαίωμα στην ταυτότητα.....	σελ 59
I. Ο ιδιαίτερος τρόπος ζωής ως στοιχείο της ταυτότητας.....	σελ 59
II. Το όνομα ως στοιχείο της ταυτότητας.....	σελ 67
III. Το δικαίωμα στην εκπαίδευση.....	σελ 69
Συμπεράσματα.....	σελ 77
3.2 Το δικαίωμα της θρησκευτικής ετερότητας.....	σελ 78
I. Μάρτυρες του Ιεχωβά.....	σελ 80
II. Μουσουλμάνοι θρησκευτικοί ηγέτες(μουφτήδες).....	σελ 84
Συμπεράσματα.....	σελ 90
3.3 Το δικαίωμα του συνέρχεσθαι- συνεταιρίζεσθαι.....	σελ 92
I. Υποθέσεις εθνικής μειονότητας Μακεδονικής καταγωγής.....	σελ 93
II. Μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης.....	σελ 99
Συμπεράσματα.....	σελ 106
Επίλογος.....	σελ 107
Βιβλιογραφία.....	σελ 111

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η κρατοκεντρική θεώρηση του διεθνούς δικαίου, που παραδοσιακά επικρατεί και τοποθετεί στο προσκήνιο τα κράτη, δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη κρατική πρακτική, υποβαθμίζοντας ή αγνοώντας τον ανθρώπινο παράγοντα¹. Μέχρι σχετικά πρόσφατα, τα άτομα δεν θεωρούνταν υποκείμενα του διεθνούς δικαίου και υπάγονταν αποκλειστικά και μόνο στη δικαιοδοσία του κυρίαρχου κράτους τους.

Ωστόσο, η αντίληψη αυτή άρχισε να αλλάζει ριζικά τις τελευταίες δεκαετίες, οπότε και το άτομο έγινε αντιληπτό ως φορέας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Η μεταστροφή αυτή συντελέστηκε κυρίως μετά το 1945, όπου, μετά την μεγάλη έκτασης διάπραξη εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, καλλιεργήθηκε έντονα η ιδέα για την τοποθέτηση του ανθρώπου στο επίκεντρο και την ουσιαστική προστασία του ίδιου ως αυθύπαρκτη οντότητα και των δικαιωμάτων του. Έτσι, ενώ μέχρι τότε τα δικαιώματα συνδέονταν σχεδόν πάντα με τα εθνικά νομικά συστήματα, κατά τα τελευταία χρόνια έχει αναπτυχθεί ένα σύνθετο δίκτυο διεθνούς δικαίου και πρακτικής, το διεθνές καθεστώς των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, γύρω από την ιδέα ότι τα άτομα έχουν δικαιώματα απλώς λόγω του ότι είναι άνθρωποι².

Πρώτο βήμα της μεταστροφής υπήρξε η σύσταση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ), ενός παγκόσμιου forum με σκοπό τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης, την προαγωγή της διεθνούς συνεργασίας των κρατών και τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Δημιούργημα των Ηνωμένων Εθνών, η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΟΔΔΑ), είναι το πρώτο μεταπολεμικό κείμενο στο οποίο καταγράφονται και αποτυπώνονται δικαιώματα πρώτης και δεύτερης γενιάς ολοκληρωμένα και

---

¹ Λ. Αλ. Σισιλιάνος, Η ανθρώπινη διάσταση του διεθνούς δικαίου, σελ 1, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα. 2010

² J. Baylis & S. Smith, Η παγκοσμιοποίηση της διεθνούς πολιτικής «Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις», κεφ 31, σελ 860, εκδ. επίκεντρο, 2005

κρυστάλλινα³. Παρόλο που είναι ένα κείμενο με χαρακτήρα νομικά μη δεσμευτικό η επίδρασή της στην μετέπειτα εξέλιξη του δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου είναι αδιαμφισβήτητη. Επόμενος σταθμός στην οικουμενική θεμελίωση των δικαιωμάτων του ανθρώπου είναι τα δύο Σύμφωνα του 1966, για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα και για τα Κοινωνικά, Οικονομικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα⁴. Συνιστούν κι αυτά δημιουργήματα της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, όπως και η ΟΔΔΑ, με τη διαφορά ότι έχουν νομικά δεσμευτική ισχύ και συνεπώς δεσμεύουν τα συμβαλλόμενα κράτη και παράγουν έννομα αποτελέσματα. Μάλιστα, προβλέπουν και τη σύσταση δύο Επιτροπών, μία για κάθε Σύμφωνα, ως όργανα επίβλεψης και τήρησης των συμπεφωνημένων, υποδηλώνοντας την πρόθεση των κρατών για μια πιο ουσιαστική προστασία του ανθρώπου.

Σε περιφερειακό επίπεδο, τρεις είναι οι σπουδαιότερες Συμβάσεις για την προστασία του ανθρώπου: η Αμερικανική Σύμβαση για τα δικαιώματα του ανθρώπου του 1969, η Αφρικανική Χάρτα για τα δικαιώματα του ανθρώπου

---

³ Η διάκριση των δικαιωμάτων σε τρεις γενιές(κατηγορίες), οφείλεται στον Vasak. Στην πρώτη γενιά υπάγονται τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στη ζωή, στην προσωπική ελευθερία, την ελευθερία έκφρασης, θρησκείας, σκέψης και συνείδησης, τα οποία είναι αχώριστα δικαιώματα και απαιτούν από το κράτος στάση αποχής από ενέργειες που τα προσβάλλουν. Στη δεύτερη γενιά εντάσσονται τα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτιστικά δικαιώματα, όπως για παράδειγμα τα δικαίωμα στην εκπαίδευση και την εργασία, τα οποία αξιώνουν από το κράτος τη λήψη θετικών μέτρων για την εκπλήρωσή τους. Τέλος, τα δικαιώματα τρίτης γενιάς, είναι τα δικαιώματα αλληλεγγύης τα οποία εκφράζουν μια ορισμένη αντίληψη της συλλογικής ζωής και δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν παρά με τη συνένωση όλων κρατών, ατόμων και άλλων φορέων. Σ αυτά ανήκουν το δικαίωμα στο περιβάλλον και στην ειρήνη. Πιο αναλυτικά, βλ Σ. Περράκης, Διαστάσεις της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου: προς ένα jus universalis, εκδ. Ι. Σιδέρης, 2013 και Ρούκουνας Ε., Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σελ 13- 21, εκδ Εστία, Αθήνα, 1995.

⁴ Και τα δύο Σύμφωνα υπογράφηκαν στις 16 Δεκεμβρίου του 1966 και τέθηκαν σε ισχύ δέκα χρόνια αργότερα, το 1976. Το ΔΣΑΠΔ τέθηκε σε ισχύ στις 23 Μαρτίου 1976, ενώ το δίδυμό του ΔΣΟΚΠΔ στις 3 Ιανουαρίου 1976. Η Ελλάδα έχει κυρώσει και τα δύο Σύμφωνα. Το ΔΣΑΠΔ με τον ν. 2462/97 ενώ το ΔΣΟΚΠΔ με τον ν. 1532/85.

και των λαών (Χάρτης Banjul) του 1981 και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου (ΕΣΔΑ) του 1950.

Στην ευρωπαϊκή περιφέρεια, η οποία θα μας απασχολήσει στην παρούσα εργασία, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αποτελεί το πρώτο και πιο σημαντικό και άρτιο συμβατικό κείμενο για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων γενικότερα. Δημιούργημα του Συμβουλίου της Ευρώπης, υπεγράφη στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου του 1950⁵, και μαζί με τα πρόσθετα Πρωτόκολλα της αποσκοπεί στην ουσιαστικότερη κατοχύρωση των δικαιωμάτων και ελευθεριών του ανθρώπου.

Η σχέση του δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των δικαιωμάτων των μειονοτήτων τελεί σε μία σχέση γενικού προς ειδικό. Κοινός παρονομαστής και των δύο κατηγοριών είναι ο κοινός τους αποδέκτης, δηλαδή ο άνθρωπος. Και παρά το ότι τα δικαιώματα των μειονοτήτων προηγήθηκαν χρονικά⁶ σε σχέση με τα δικαιώματα του ανθρώπου, στο πέρασμα του χρόνου παρατηρείται μια ταχύτερη άνθηση του γενικότερου κλάδου των δικαιωμάτων του ανθρώπου, στον οποίο αδιαμφισβήτητα εντάσσονται και τα μειονοτικά δικαιώματα.

Όμως, η αυτόνομη ανάπτυξη και προστασία του δικαίου των δικαιωμάτων των μειονοτήτων μέσα από ένα πλέγμα συμβατικών, οικουμενικής και περιφερειακής εμβέλειας, κειμένων καταδεικνύει τη σπουδαιότητα του ζητήματος στη διεθνή δικαιοταξία. Οι μειονότητες ως ευάλωτες ομάδες που εντοπίζονται στο έδαφος ενός κράτους τυγχάνουν έντονης κρατικής καχυποψίας και της κατάφορης παραβίασης των δικαιωμάτων τους με παρεμβατικές κρατικές πρακτικές.

---

⁵ Τέθηκε σε ισχύ στις 3 Σεπτεμβρίου του 1953. Η Ελλάδα κύρωσε αρχικά την ΕΣΔΑ μαζί με το 1^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο με τον ν. 2329/1953, ωστόσο επί δικτατορίας την κατήγγειλε και την έθεσε εκ νέου σε ισχύ με το νδ 53/1974.

⁶ Το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου έφερε στο προσκήνιο το μειονοτικό ζήτημα, το οποίο επιτακτικά ζητούσε επίλυση. Τελικά, υιοθετήθηκε τότε το σύστημα των διμερών συμφώνων των κρατών, στο έδαφος των οποίων εντοπίζονταν μειονότητες.

Η πεμππουσία των μειονοτικών δικαιωμάτων συνίσταται στην διατήρηση της ταυτότητάς τους. Προς τον σκοπό αυτό τα κράτη οφείλουν όχι μόνο να σέβονται θεμελιώδεις ελευθερίες των μελών των μειονοτήτων, αλλά και να λαμβάνουν κατάλληλα μέτρα για να προωθήσουν την ιδέα της εδραίωσης του σεβασμού μιας διαφορετικής ευρωπαϊκής κουλτούρας . Τα κράτη, λοιπόν, υποχρεούνται να σέβονται τα δικαιώματα των πολιτών τους- και των μειονοτικών- και να εφαρμόζουν έμπρακτα την αρχή της ισότητας για όλους στο έδαφός τους. Εντούτοις, σε σχέση με τους μειονοτικούς παρατηρούμε ότι στην πράξη συμβαίνει το ακριβώς αντίθετο. Δηλαδή αυτό που συναντάμε είναι η πρόδηλα αυθαίρετη παραβίαση από τις εθνικές αρχές της ελεύθερης απόλαυσης των δικαιωμάτων των μειονοτικών, με την έννοια της παρέμβασης του κράτους σε δικαιώματα μειονοτικών, τα οποία υπογραμμίζουν την ιδιαίτερη ταυτότητά τους, που υπερβαίνει το μέτρο της αναλογικότητας. Η υπέρμετρη αυτή παρέμβαση συνδέεται αιτιωδώς με την ιδιαίτερη υπόσταση και ταυτότητα των μειονοτικών. Συμβαίνει, μάλιστα, εξαιτίας ακριβώς αυτού του λόγου. Έτσι, όπως θα καταδειχτεί και στη συνέχεια, δεν είναι λίγες οι φορές, που οι κρατικές αρχές χρησιμοποιώντας τη δυνατότητα που τους παρέχει ο νόμος να περιορίζουν ένα δικαίωμα(πχ του συνεταιρίζεσθαι), προβαίνουν σε υπέρμετρα δυσανάλογο και αδικαιολόγητο περιορισμό βασιζόμενοι μόνο στα ιδιαίτερα γνωρίσματα που διακρίνουν τους μειονοτικούς, καταλήγοντας τελικά στην ουσιαστική παραβίαση του δικαιώματος.

Στη βάση αυτή έχει διαμορφωθεί, σε οικουμενικό και περιφερειακό επίπεδο, ένα ισχυρό, θα μπορούσαμε να πούμε, corpus συμβάσεων που αγγίζουν το μειονοτικό ζήτημα. Από την Οικουμενική Διακήρυξη και τα Σύμφωνα του 1966 των Ηνωμένων Εθνών, έως την ΕΣΔΑ και την μεταγενέστερη Σύμβαση-Πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης, γίνεται επίμονη προσπάθεια διαφύλαξης του διαφορετικού και προστασίας των μειονοτικών που κινδυνεύουν να περιθωριοποιηθούν κοινωνικά λόγω του ότι θεωρούν ότι έχουν ένα ξεχωριστό από το σύνολο εθνικό/εθνοτικό/φυλετικό, θρησκευτικό ή γλωσσικό χαρακτηριστικό.

Το συγκεκριμένο πόνημα, στην λογική των όσων μόλις πιο πάνω αναπτύχθηκαν, εστιάζοντας στην ευρωπαϊκή ήπειρο και πιο συγκεκριμένα στην ΕΣΔΑ, έχει σκοπό να καταδείξει το πώς το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου προστατεύει τους μειονοτικούς από την καταχρηστική και αδικαιολόγητα δεσποτική πρακτική που τα κράτη ακολουθούν προς αυτούς.

Για την καλύτερη προσέγγιση του ζητήματος, η εργασία αυτή είναι χωρισμένη σε δύο μέρη.

Το πρώτο μέρος αφορά το θεωρητικό υπόβαθρο της έννοιας της μειονότητας. Αρχικά γίνεται μια προσπάθεια ορολογικής οριοθέτησης της έννοιας. Στη συνέχεια παρουσιάζεται το υπάρχον και ισχύον νομικό πλαίσιο, γενικό και ειδικό, που αναφέρεται στις μειονότητες, καθώς και οι προβλεπόμενοι μηχανισμοί, ως βασικό εργαλείο τήρησης των συμπεφωνημένων και πραγματικής προστασίας των μειονοτικών. Τέλος, γίνεται αναφορά στα μειονοτικά δικαιώματα που εντοπίζουμε μέσα από τις συμβάσεις καθώς και στη νομική τους φύση, δηλαδή αν είναι ατομικά ή συλλογικά δικαιώματα.

Το δεύτερο μέρος εστιάζει στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο του Στρασβούργου ως θεμελιώδες εργαλείο ερμηνείας και εφαρμογής της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σε σχέση με τα μειονοτικά δικαιώματα. Πρώτα γίνεται αναφορά σε βασικές νομολογιακές κατευθυντήριες αρχές που έχει υιοθετήσει και που αποτελούν σημαντική βοήθεια για τη θεμελίωση των θέσεων του αναφορικά με τις υποθέσεις που αφορούν σε μειονότητες. Η ΕΣΔΑ δεν προβλέπει αυτοτελή μειονοτικά δικαιώματα. Ωστόσο αυτό δεν αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για τα μέλη μειονοτήτων καθώς από την Σύμβαση εκπορεύεται ένας πυρήνας δικαιωμάτων με έντονο μειονοτικό αντίκτυπο. Τα δικαιώματα αυτά είναι η οικογενειακή και ιδιωτική ζωή, η ελευθερία έκφρασης, η θρησκευτική ελευθερία και το δικαίωμα του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι. Στη βάση αυτών των δικαιωμάτων το ΕΔΔΑ έχει εξετάσει στη μακρόχρονη διάρκεια της λειτουργίας του οκ ολίγες

ατομικές προσφυγές από μειονοτικούς, που παραπονούνται για την παραβίαση ατομικών ελευθεριών τους λόγω της μειονοτικής τους διάστασης. Το τελευταίο κομμάτι του δεύτερου μέρους είναι αφιερωμένο στην (ενδεικτική) παρουσίαση αποφάσεων του Δικαστηρίου πάνω στα μόλις προαναφερόμενα δικαιώματα. Γίνεται, με άλλα λόγια μια προσπάθεια να φανεί ο ρόλος και οι θέσεις του ΕΔΔΑ σε σχέση με την προάσπιση και πραγματική προστασία των μειονοτικών δικαιωμάτων από αυθαίρετες καταχρηστικές κρατικές παρεμβάσεις.

Α' ΜΕΡΟΣ :

ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΗΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑΣ

1. Η αναζήτηση ορισμού

Η προβληματική γύρω απ' την έννοια της μειονότητας είναι ένα ζήτημα διαχρονικό, το οποίο επιδέχεται εκτενείς συζητήσεις και πολλαπλές αναγνώσεις. Η έννοια της μειονότητας είναι μια έννοια πολυσήμαντη που προσδιορίζεται μέσα από ιστορικούς, πολιτικούς, κοινωνικούς και νομικούς παράγοντες⁷. Και παρόλο που μειονοτικά ζητήματα έχουν κατά καιρούς απασχολήσει έντονα το διεθνές στερέωμα, εντούτοις μέχρι σήμερα δεν έχει επιτευχθεί η υιοθέτηση ενός παγκοσμίως κοινά αποδεκτού ορισμού της έννοιάς της. Η απροθυμία και η επιφυλακτικότητα των κυρίαρχων κρατών φαίνεται να αποτελεί το κύριο και βασικότερο εμπόδιο στην εξεύρεση ορισμού⁸. Ωστόσο, μέσα απ' όλες τις προσπάθειες που κατά καιρούς έγιναν για την οριοθέτηση της έννοιας, σκιαγραφήθηκαν τα γενικά γνωρίσματα μιας μειονοτικής ομάδας που διαμορφώνουν ένα ευρύτερο πλαίσιο μέσα στο οποίο πρέπει να κινηθούμε για να διακριθώσουμε την πραγματική ύπαρξή της.

Παρά το γεγονός ότι έγιναν φιλότιμες προσπάθειες εξεύρεσης και αποτύπωσης ορισμού τόσο σε διεθνές⁹ όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο¹⁰, ο

---

⁷ Κατσιγιάννη- Παπακωνσταντίνου Μαρία, « Η προστασία των μειονοτήτων στη διεθνή και ευρωπαϊκή έννομη τάξη: οι σύγχρονες τάσεις», εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2007, σελ 23.

⁸ Ένας άλλος σημαντικός λόγος αδυναμίας εξεύρεσης συγκεκριμένου και διεθνώς αποδεκτού ορισμού είναι και η μεγάλη ποικιλομορφία που παρατηρείται στις μειονοτικές ομάδες. Βλ σχετικά, Μανωλοπούλου- Βαρβιτσιώτη Κατερίνα, «Μειονότητες στην Ελλάδα; Η τρίτη άποψη», εκδ Παπαζήση, Αθήνα, 2008, σελ 18

⁹ Η πρώτη αξιοσημείωτη προσπάθεια έγινε από το Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης, το δικαιοδοτικό όργανο της ΚτΕ, επ' αφορμή της Γνωμοδότησης της 31^{ης} Ιουλίου 1930 για τις Ελληνο-βουλγαρικές κοινότητες. Το Δικαστήριο ανέφερε τα εξής : «Παραδοσιακά... κοινότητα(δηλαδή μειονότητα) είναι μια ομάδα ατόμων που ζούν σε μια συγκεκριμένη χώρα ή περιοχή, έχουν δική τους φυλή, θρησκεία, γλώσσα και παραδόσεις και ενώνονται μεταξύ τους από αυτή την φυλετική, θρησκευτική, γλωσσική ταυτότητα και παραδόσεις με ένα αίσθημα αλληλεγγύης, επιδιώκοντας να διατηρήσουν τις παραδόσεις τους, τη μορφή της λατρείας τους, διασφαλίζοντας την εκπαίδευση και ανατροφή των παιδιών τους σύμφωνα με το πνεύμα και τις παραδόσεις της φυλής τους, και προσφέροντας αλληλοβοήθεια μεταξύ τους.». Για λεπτομερέστερη ανάλυση του ορισμού βλ Διακοφωτάκης Ι. Γεώργιος, «Περί μειονοτήτων κατά το Διεθνές Δίκαιο», εκδ Αντ. Σάκκουλας, 2001, σελ 52-53 καθώς και Γραμματίκας Ε. Βασίλειος, «Η διεθνής προστασία

ορισμός που τελικά έχει επικρατήσει και καθιερωθεί στη συνείδηση των θεωρητικών ως ο πιο πλήρης και αντιπροσωπευτικός είναι αυτός του καθηγητή Francesco Carotorti. Ο ορισμός αυτός, που δόθηκε στα πλαίσια της ερμηνείας του Διεθνούς Συμφώνου Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων και κυρίως του άρθρου 27, έχει ως εξής:

« Μειονότης είναι μια ομάδα αριθμητικά κατώτερη του υπόλοιπου πληθυσμού ενός κράτους, σε μη κρατούσα θέση, της οποίας τα μέλη- όντες πολίτες του κράτους- έχουν εθνοτικά, θρησκευτικά ή γλωσσικά χαρακτηριστικά διαφορετικά από εκείνα του υπόλοιπου πληθυσμού και επιδεικνύουν, έστω και σιωπηρά, ένα αίσθημα αλληλεγγύης, με στόχο την διατήρηση του πολιτισμού, των παραδόσεων, της θρησκείας ή της γλώσσας τους.»¹¹

Παρά την ευρεία αποδοχή του, ο ορισμός αυτός μέχρι και σήμερα δεν έχει υιοθετηθεί ούτε από τα κράτη, άμεσα ή έμμεσα μέσω ενός διεθνούς συμφώνου με δεσμευτική για αυτά ισχύ, αλλά ούτε από κάποιο διεθνές forum,

---

των μειονοτήτων και η αντιμετώπισή τους στα παρευξείνια κράτη της πρώην ΕΣΣΔ», εκδ Παπαζήση, Αθήνα, 2010 , σελ 46.

¹⁰ Χαρακτηριστικά αναφέρουμε την απόπειρα ορισμού που είχε γίνει από την Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης κατά τη σύνταξη σχεδίου για Πρόσθετο στην ΕΣΔΑ Πρωτόκολλο για τα δικαιώματα των μειονοτήτων, το οποίο και δεν υιοθετήθηκε τελικά. Πιο αναλυτικά βλ Διακοφωτάκης Ι. Γ., «Περί μειονοτήτων κατά το Διεθνές Δίκαιο», εκδ Αντ Σάκκουλας, 2001, σελ 83 και Γραμματικής Ε. Βασίλειος, «Η διεθνής προστασία των μειονοτήτων και η αντιμετώπισή τους στα παρευξείνια κράτη της πρώην ΕΣΣΔ», εκδ Παπαζήση, Αθήνα, 2010 , σελ 58.

¹¹ Βλ Διακοφωτάκης Ι. Γ., «Περί μειονοτήτων κατά το Διεθνές Δίκαιο», εκδ Αντ Σάκκουλας, 2001, σελ 68-69 και . Γραμματικής Ε. Βασίλειος, «Η διεθνής προστασία των μειονοτήτων και η αντιμετώπισή τους στα παρευξείνια κράτη της πρώην ΕΣΣΔ», εκδ Παπαζήση, Αθήνα, 2010 , σελ 52. Για το αυθεντικό κείμενο του ορισμού από τον Carotorti καθώς και για άλλους ορισμούς που κατά καιρό έχουν προταθεί βλ :

http://oppenheimer.mcgill.ca/IMG/pdf/definitions_droit_des_minorites_ethniques.pdf

αφήνοντας να φανεί πως διαιωνίζεται το πρόβλημα του ακριβούς προσδιορισμού της μειονότητας.

Συνέπεια της απουσίας ενός συγκεκριμένου εννοιολογικού περιεχομένου της μειονοτικής ομάδας από το διεθνές δίκαιο, είναι να δίνεται ένα ευρύ περιθώριο εκτίμησης και αξιολόγησης στα κράτη να διαπιστώνουν μόνα τους ποιές ομάδες, που εντοπίζονται στους κόλπους τους, θα υπαχθούν σ' αυτή την έννοια, διατυπώνοντας τα ίδια έναν δικό τους ορισμό.

Κι ενώ μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '90 επικρατούσε η άποψη πως η αποτύπωση ορισμού ήταν ένα αναγκαίο προαπαιτούμενο ώστε να περιορίζεται η διακριτική ευχέρεια των κρατών στον προσδιορισμό των μειονοτήτων που βρίσκονται υπό την δικαιοδοσία τους, και αυστηρά να δεσμεύονται στην παροχή μιας ελάχιστης προστασίας στις συγκεκριμένες αυτές ομάδες αυτές, η αντίληψη αυτή κατά τις τελευταίες δεκαετίες έχει αλλάξει άρδην. Σύμφωνα με έκθεση της Επιτροπής της Βενετίας το 2007 για τους μη- πολίτες(που δεν έχουν δηλαδή την ιθαγένεια του κράτους) και τα μειονοτικά δικαιώματα¹², διατυπώθηκε η άποψη πως η απουσία ορισμού πρέπει να ειδωθεί ως δυνατότητα διεύρυνσης του πεδίου των ατόμων που αξιώνουν της ειδικής έννομης προστασίας. Κατά την Επιτροπή της Βενετίας, η ύπαρξη συγκεκριμένου ορισμού, που θα προσδιόριζε αυστηρά τα στοιχεία τα οποία συνθέτουν και ανάγουν μια ομάδα σε μειονότητα, θα είχε ως αποτέλεσμα να παρέχεται έννομη προστασία σε πολύ συγκεκριμένες ομάδες, αποκλείοντας άλλες που δεν θα πληρούν όλα τα στοιχεία. Πιο συγκεκριμένα, η Επιτροπή αναφέρεται στο στοιχείο της ιθαγένειας. Ως προς αυτό, λοιπόν, τονίζει πως δεν αντίκειται στο διεθνές δίκαιο η δυνατότητα ενός κράτους να θέτει ως προαπαιτούμενο την ύπαρξη νομικού δεσμού του μειονοτικού με το κράτος, ωστόσο παραμένει ένα περιοριστικό γνώρισμα, που αποκλείει μη πολίτες του κράτους με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά από την ειδικότερη έννομη

---

¹² Report on non- citizens and minority rights:

[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2007\)001-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2007)001-e)

προστασία των μειονοτικών. Κάτι, που όπως παρατηρεί, αντίκειται στον καθολικό χαρακτήρα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τον ιδιαίτερα ενισχυμένο χαρακτήρα των μειονοτικών δικαιωμάτων. Γι' αυτό καταλήγει στην παρατήρηση, ότι το σύστημα των δεσμευτικών κατευθυντήριων κανόνων που δέπει τα μειονοτικά δικαιώματα είναι πιο ωφέλιμο από την υιοθέτηση συγκεκριμένου και τυποποιημένου ορισμού¹³.

---

¹³ Παρ 128-130 της Έκθεσης της Επιτροπής της Βενετίας.

2. ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ

2.1 Γενικές Συμβάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου και μειονότητες

Η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, και των μειονοτήτων κατ' επέκταση, θεμελιώνεται σε μια πλειάδα διεθνών συμβάσεων οικουμενικού αλλά και περιφερειακού χαρακτήρα. Το σύνολο των συνθηκών αποσκοπεί αφενός στην εμπέδωση της σπουδαιότητας της προστασίας του ανθρώπου ως αυθύπαρκτη οντότητα και ως μέλος μιας μειονοτικής ομάδας, και αφετέρου στην επιβολή στα κράτη του σεβασμού και της τήρησης των θεμελιωδών αυτών ελευθεριών είτε κρατώντας στάση ανοχής/αποχής είτε λαμβάνοντας θετικά μέτρα, όπου κρίνεται αναγκαίο.

Σε οικουμενικό πεδίο οι πιο σημαντικές Συμβάσεις, που αφορούν τα ανθρώπινα δικαιώματα γενικά, αλλά στις οποίες στηρίζεται και η προστασία των μειονοτήτων, άμεσα ή έμμεσα, είναι η Οικουμενική Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΟΔΔΑ) και το Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων (ΔΣΑΠΔ), και οι δύο στα πλαίσια των Ηνωμένων Εθνών. Στον ευρωπαϊκό χώρο το πιο άρτιο κείμενο είναι η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ).

I. Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (10 Δεκεμβρίου 1948)¹⁴ είναι το πρώτο μεταπολεμικό κείμενο το οποίο αναφέρεται στην ανθρώπινη ύπαρξη και τονίζει την ανάγκη προάσπισής της. Πρόκειται για ένα νομικά μη δεσμευτικό κείμενο, προερχόμενο από την Γενική Συνέλευση των ΗΕ, που αντικατοπτρίζει την τότε μόλις πρόσφατα εμπεδωμένη πεποίθηση της προάσπισης της ανθρώπινης αξίας. Μέσα σε τριάντα άρθρα κωδικοποιεί μια πληθώρα ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, πρωτόγνωρα για την

---

¹⁴ Για το αυθεντικό κείμενο της ΟΔΔΑ: <http://www.un.org/en/documents/udhr/>

εποχή, ώστε δίκαια έχει αναγορευτεί σε «μήτρα» των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Παρόλα αυτά δεν κάνει καμία ρητή αναφορά σε μειονότητες. Αντίθετα κυριαρχούν οι γενικοί όροι όπως «όλοι», «κάθε άνθρωπος» ή «καθένας». Από αυτό μπορούμε να συνάγουμε ότι οι μειονότητες στο πλαίσιο της ΟΔΔΑ δεν προστατεύονται ειδικά ως ομάδες. Απεναντίας, τα μέλη τους μεμονωμένα απολαμβάνουν το σύνολο των δικαιωμάτων που η Διακήρυξη προβλέπει ως αυθύπαρκτες οντότητες. Άλλωστε, κύριος σκοπός της ήταν να αποκρυσταλλώσει, κατά τρόπο σαφή, δικαιώματα που αφορούν όλους τους ανθρώπους και όχι συγκεκριμένες ομάδες.

Εντούτοις, υπάρχουν διατάξεις της, οι οποίες μπορούν να θεωρηθούν ότι ακουμπούν τον πυρήνα της προστασίας των μειονοτήτων. Ενδεικτικά θα αναφέρουμε τα άρθρα 2 και 7. Σ' αυτά προβλέπονται τα ακόλουθα :

«άρθρο 2: Κάθε άνθρωπος δικαιούται να επικαλείται όλα τα δικαιώματα και όλες τις ελευθερίες που προκηρύσσει η παρούσα Διακήρυξη, χωρίς καμία απολύτως διάκριση, ειδικότερα ως προς τη φυλή, το φύλο, το χρώμα, τις θρησκείες, την εθνική ή κοινωνική καταγωγή ή οποιαδήποτε άλλη κατάσταση.

Άρθρο 7: Όλοι είναι ίσοι απέναντι στο νόμο[...]χωρίς καμία απολύτως διάκριση. Όλοι έχουν δικαίωμα σε ίση προστασία από κάθε διάκριση που παραβιάζει την παρούσα Διακήρυξη.»

Πρόκειται για γενικές ρήτρες ατομικών δικαιωμάτων, που δίνουν μια κατευθυντήρια γραμμή στα κράτη για την ισότιμη αντιμετώπιση όλων των πολιτών τους. Από την άλλη μεριά, καθένας μπορεί να τα επικαλεσθεί, ανεξάρτητα απ' το αν ανήκει σε μια μειονότητα ή όχι. Εύλογα, λοιπόν, μπορεί να συναχθεί ότι έμμεσα αγγίζουν και τις μειονότητες, αφού ουσιαστικά προωθούν την ιδέα της ισότητας για όλους, της μη διάκρισης και διαφορετικής μεταχείρισης, αρχές που είναι θεμελιώδους σημασίας για την προστασία των μειονοτικών ομάδων.

Συμπερασματικά, η ΟΔΔΑ είναι ένα εξαιρετικής σημασίας και πρωτοποριακό για την εποχή που συντάχθηκε κείμενο, το οποίο κυρίως αποσκοπούσε σε μια συνολική και χωρίς διακρίσεις, προστασία. Είναι ένα κείμενο, που χωρίς καθεαυτό να είναι δεσμευτικό, προωθεί δεσμευτικές για τα κράτη διατάξεις σε σχέση με τα ανθρώπινα δικαιώματα, συμπεριλαμβανομένων και των δικαιωμάτων των μελών μειονοτήτων, όπου αυτές εντοπίζονται.

II. Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα

Σε αντίθεση με την Οικουμενική Διακήρυξη, το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (1966) είναι το πρώτο οικουμενικής και νομικά δεσμευτικής ισχύος κείμενο ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών, το οποίο ρητά κατοχυρώνει την προστασία των μειονοτήτων.

Πιο συγκεκριμένα, στο άρθρο 27 επί λέξει προβλέπεται ότι :

« Στα κράτη όπου υφίστανται εθνικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές μειονότητες, τα πρόσωπα που ανήκουν σε αυτές δεν μπορούν να στερηθούν του δικαιώματος να έχουν, από κοινού και με τα άλλα μέλη της ομάδας τους, τη δική τους πολιτιστική ζωή, να εκδηλώνουν και να ασκούν τη δική τους θρησκεία ή να χρησιμοποιούν τη δική τους γλώσσα.»¹⁵.

Με συνδυασμό γραμματικής και τεολογικής ερμηνεία της διάταξης αυτής, μπορούμε να πούμε τα ακόλουθα :

1. Καταρχήν, για πρώτη φορά κατοχυρώνεται η προστασία των δικαιωμάτων των μελών μιας μειονότητας, όχι μόνο ως αυθύπαρκτες οντότητες, αλλά και ως μέλη μιας τέτοιας ομάδας. Δεδομένου, ότι τα ατομικά δικαιώματα της ισότητας, ίσης μεταχείρισης και απαγόρευσης

---

¹⁵ Για το ΔΣΑΠΔ : <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>

διακρίσεων αλλά και μια πληθώρα άλλων δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας, προβλέπονται και κατοχυρώνονται σε άλλα άρθρα της Σύμβασης (πχ άρθρο 2- απαγόρευση διακρίσεων, άρθρο 4 – απαγόρευση διακρίσεων, σε περίπτωση παρεκκλίσεων λόγω εξαιρετικού δημοσίου κινδύνου, με βάση την εθνότητα, γλώσσα ή θρησκεία), το ειδικότερο άρθρο 27 μπορούμε να θεωρήσουμε ότι κατοχυρώνει και προστατεύει τα δικαιώματα των μελών των μειονοτήτων ως ανήκοντα σε τέτοιες ομάδες. Πρόκειται ουσιαστικά για μια συλλογική διάσταση των ατομικών μειονοτικών δικαιωμάτων καθώς «τα μέλη μιας μειονότητας μπορούν να ασκούν από κοινού, εκείνα τα δικαιώματα που προσιδιάζουν στα κυρίαρχα διακριτά τους στοιχεία, που τις προσδιορίζουν ως μειονότητες κάθε φορά, στο εσωτερικό ενός κράτους»¹⁶. Με άλλα λόγια, η εν λόγω διάταξη διακρίνει τα μειονοτικά δικαιώματα σε ατομικά και συλλογικά. Για την ακρίβεια πρέπει να τονιστεί ότι πρόκειται για άσκηση ατομικών δικαιωμάτων που οφείλεται στο γεγονός ότι έχει αναγνωρισθεί επειδή είναι μέλη της μειονότητας που απολαύουν ως σύνολο τα δικαιώματα αυτά.

2. Παρά το γεγονός ότι στο άρθρο 27 δεν εντέλλονται άμεσα τα κράτη να λαμβάνουν «ειδικά μέτρα» προστασίας για τις μειονότητες, υφίσταται σαφής γενική υποχρέωση να λαμβάνουν τέτοιας φύσης μέτρα όταν διαπιστώνουν ότι είναι ο μόνος τρόπος ώστε τα μέλη των μειονοτήτων να απολαμβάνουν με ισότητα τα δικαιώματά τους¹⁷. Η προστασία εκ μέρους του κράτους είναι παθητική και ενεργητική. Παθητική με την έννοια ότι πρέπει να ανέχεται και να διαμορφώνει την ανοχή ανάμεσα στα άτομα διαφορετικών καταγωγών ή ιδιοτήτων.

---

¹⁶ Βλ Κατσιγιάννη- Παπακωνσταντίνου Μαρία, « Η προστασία των μειονοτήτων στη διεθνή και ευρωπαϊκή έννομη τάξη: οι σύγχρονες τάσεις», εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2007, σελ 95

¹⁷ Κατσιγιάννη- Παπακωνσταντίνου Μαρία, « Η προστασία των μειονοτήτων στη διεθνή και ευρωπαϊκή έννομη τάξη: οι σύγχρονες τάσεις», εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2007, σελ 99

Ενεργητική υπό την οπτική ότι το κράτος οφείλει να μεριμνά για την υποδομή και την οργάνωση ώστε να ασκούν αποτελεσματικά οι μειονοτικοί τα δικαιώματά τους και να απολαύουν ισότιμη με τα λοιπά άτομα προστασία. Στην άποψη αυτή καταλήγουμε στηριζόμενοι στη φράση « **..δεν θα στερηθούν του δικαιώματος..**», η οποία υπονοεί την υποχρέωση των κρατών όχι μόνο να τηρούν στάση ανοχής απέναντι στην ενάσκηση των μειονοτικών δικαιωμάτων, αλλά να προβαίνουν και στην λήψη θετικών μέτρων όπου αυτό κρίνεται αναγκαίο.

III. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Στον ευρωπαϊκό χώρο, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) , ένα πλήρες και νομικά δεσμευτικό για τα Συμβαλλόμενα Μέρη του κείμενο, που αποσκοπεί στην ουσιαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου, δεν περιέχει καμία διάταξη που να αφορά αποκλειστικά την προστασία των μειονοτήτων, ως ιδιαίτερες ομάδες που χρήζουν ειδικότερης έννομης προστασίας. Αντίθετα, το σύνολο της Σύμβασης που αφορά τα ουσιαστικά δικαιώματα του ανθρώπου, εξαντλείται στην πρόβλεψη και κατοχύρωση ατομικών δικαιωμάτων μόνο, όπως για παράδειγμα το δικαίωμα στη ζωή (άρθρο 2), η απαγόρευση των βασανιστηρίων (άρθρο 3) αλλά και το δικαίωμα του σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής (άρθρο 8), το δικαίωμα της ελευθερίας σκέψης, συνείδησης και θρησκείας (άρθρο 9), το δικαίωμα της ελευθερίας γνώμης και έκφρασης (άρθρο 10), το δικαίωμα του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι (άρθρο 11)¹⁸.

---

¹⁸ Η έμφαση στα άρθρα 8,9,10 και 11 της ΕΣΔΑ δεν είναι τυχαία καθώς, όπως παρακάτω θα καταδειχθεί, αποτελούν ουσιαστικά τον πυρήνα της μειονοτικής προστασίας που παρέχεται από τη Σύμβαση.

Μόνη πρόβλεψη για την ιδιαίτερη αυτή ομάδα ατόμων αποτελεί το άρθρο 14, που όμως εισάγει μια έμμεση προστασία των μειονοτήτων, κεκαλυμμένη υπό τη γενική ρήτρα της απαγόρευσης διακρίσεων (non- discrimination clause)¹⁹. Η ακριβής διατύπωση της εν λόγω διάταξης έχει ως εξής :

«Η χρήση των αναγνωριζομένων εν τη παρούση Συμβάσει δικαιωμάτων και ελευθεριών δεόν να εξασφαλισθή ασχέτως διακρίσεως φύλου, φυλής, χρώματος, γλώσσης, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, συμμετοχής εις εθνικήν μειονότητα, γεννήσεως ή άλλης καταστάσεως»²⁰.

Η προστασία που παρέχει η διάταξη αυτή είναι έμμεση και περιορισμένη καθώς δεν έχει αυτοτελή χαρακτήρα. Αντίθετα εξετάζεται σε συνδυασμό πάντα με άλλες διατάξεις της Σύμβασης και των Πρόσθετων Πρωτοκόλλων της που κατοχυρώνουν ουσιαστικά ατομικά δικαιώματα. Το άρθρο 14, δεδομένου ότι η ΕΣΔΑ δεν προβλέπει για τα μειονοτικά δικαιώματα, ερμηνεύεται και εφαρμόζεται συμπληρωματικά και συνδυαστικά με τα ουσιαστικά δικαιώματα αν πρόκειται για διακριτική μεταχείριση επειδή η κρατική παρέμβαση σχετίζεται με την μειονοτική ιδιότητα του αιτιώμενου ατόμου. Με άλλα λόγια, η εξέταση τυχόν παραβίασης της απαγόρευσης διακρίσεων προϋποθέτει την παραβίαση και κάποιου άλλου δικαιώματος, που η ίδια η Σύμβαση και τα Πρωτόκολλά της προβλέπουν και προστατεύουν, και συντρέχει εφόσον υπάρχει άνιση μεταχείριση του μειονοτικού λόγω της

---

¹⁹ Κατ ουσία, αυτό που απαγορεύει το άρθρο 14 ΕΣΔΑ είναι η διαφορετική μεταχείριση όμοιων καταστάσεων αλλά και το αντίστροφο, δηλαδή την ίδια μεταχείριση διαφορετικών καταστάσεων. Βλέπε ενδεικτικά **υπόθεση Ολιμμένος κατά Ελλάδας**.

²⁰ Το αυθεντικό κείμενο της Σύμβασης έχει ως εξής: **«The enjoyment of the rights and freedoms set forth in this Convention shall be secured without discrimination on any ground such as sex, race, colour, language, political or other opinion, national or social origin, association with a notional minority. Property, birth or other status.»** / <http://www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=005&CM=8&DF=14/09/2013&CL=ENG>

ιδιότητάς του. Περαιτέρω, η διάταξη του άρθρου 14 δεν εγγυάται την αρχή της ισότητας όπως τη συναντάμε σε άλλα διεθνή κείμενα και στις περισσότερες εθνικές νομοθεσίες (δηλαδή την ίση εφαρμογή του νόμου έναντι πάντων), αλλά την ισότητα απέναντι στην ίδια τη Σύμβαση²¹.

Ο μη αυτόφωτος χαρακτήρας της διάταξης του άρθρου 14 ΕΣΔΑ γίνεται ιδιαίτερα αισθητός σε υποθέσεις που αφορούν μειονοτικούς. Η καταγραφή της απαγόρευσης διακρίσεων όσων συμμετέχουν σε εθνική μειονότητα από τα προβλεπόμενα στη Σύμβαση δικαιώματα, είναι δηλωτική του ότι τα κράτη δεν πρέπει να παραγνωρίζουν τα άτομα αυτά και να καταπατούν τα δικαιώματά τους. Οι τελευταίοι προσπαθώντας να προστατευθούν από κρατικές παρεμβάσεις που εμποδίζουν την ελεύθερη ανάπτυξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους, καταφεύγουν στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), το οποίο εξετάζει πρωτίστως την παραβίαση ή όχι κάποιου ατομικού τους δικαιώματος και επικουρικά την παραβίαση του άρθρου 14. Η συλλογιστική αυτή αποτελεί την πάγια πρακτική στη νομολογία του Δικαστηρίου²². Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις, μάλιστα, που το ΕΔΔΑ κρίνει πως δεν πρέπει καν να εξετάσει το συγκεκριμένο άρθρο, αφού θεωρεί την εξέταση της παραβίασης ή όχι ενός αυτοτελούς ουσιαστικού ατομικού δικαιώματος επαρκή για την προστασία τους²³. Κατά τον τρόπο, όμως, αυτό συρρικνώνεται η δυνατότητα πραγματικής προστασίας των μειονοτικών.

---

²¹ Ρούκουνας Ε., Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σελ 195, εκδ Εστία, Αθήνα, 1995. Την ίδια άποψη υπερασπίζεται και ο Patrick Thornberry λέγοντας ότι «This principle concerns discrimination and not equal protection of the law», στο βιβλίο *Minority rights in Europe*, σελ 47, Council of Europe Publishing

²² Ενδεικτικά βλ. **υπόθεση Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. UK (1985)**, όπου το ΕΔΔΑ στην παράγραφο 71 αναφέρει χαρακτηριστικά: (article 14) it has no independent existence.

²³ Ενδεικτικά βλ **υπόθεση Τουρκική Ένωση Ξάνθης κατά Ελλάδα**, όπου στην παρ. 63 το Δικαστήριο αναφέρει : «ότι η αιτίαση αυτή αναφέρεται στα ίδια πραγματικά περιστατικά με τα παράπονα που στηρίχθηκαν στο άρθρο 11 της Σύμβασης (βλέπε την πιο πάνω απόφαση Σιδηρόπουλος και λοιποί κατά Ελλάδα, σελ. 1619, § 52).

Αντίδοτο στον περιορισμό αυτό φαίνεται να συνιστά η θέση σε ισχύ του 12^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου²⁴ της ΕΣΔΑ, που έχει ως ειδικότερο περιεχόμενο την έννοια της αρχής της μη διάκρισης και τον τρόπο και το εύρος της εφαρμογής της από τα συμβαλλόμενα κράτη.

Ήδη από το προοίμιο φαίνεται η πρόθεση των συντακτών να εξειδικεύσουν αλλά και επεκτείνουν τα όρια και τη σημασία της αρχής της μη διάκρισης, που μέχρι τότε γινόταν μέσω της νομολογίας του Δικαστηρίου²⁵. Στο προοίμιο, λοιπόν, αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι οι αρχές της μη διάκρισης και της ισότητας θα πρέπει να εκλαμβάνονται ως στενά συνυφασμένες²⁶. Έτσι, διαπλάτνεται το περιεχόμενο της απαγόρευσης διάκρισης: η αρχή της ισότητας απέναντι στο νόμο ως μια καλά θεμελιωμένη στο διεθνές δίκαιο γενική αρχή απαιτεί την ίδια μεταχείριση ίδιων περιπτώσεων και τη διαφορετική μεταχείριση ανόμοιων περιπτώσεων.

Συνεπώς, το 12^ο Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ ενισχύει την ίδια τη Σύμβαση, το άρθρο 14 και τα άλλα προστατευόμενα απ' αυτήν δικαιώματα, αφού παρέχει στο δικαιοδοτικό της όργανο την δυνατότητα ευρύτερης ερμηνείας των διατάξεων, επιβεβαιώνοντας τον χαρακτηρισμό της ως « ζωντανό κείμενο» (living instrument). Πολύ περισσότερο, το Πρωτόκολλο αναπτύσσει μια

Λαμβάνοντας υπόψη το συμπέρασμά του στο πλαίσιο της διάταξης αυτής (βλέπε πιο πάνω παράγραφο 56), το Δικαστήριο εκτιμά ότι δεν υπάρχει λόγος χωριστής εξέτασης της αιτίας αυτής.»

²⁴ Το 12^ο Πρωτόκολλο υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4/11/2000 και τέθηκε σε ισχύ την 1/4/2005. Συνολικά μόλις 14 κράτη το έχουν επικυρώσει : Αλβανία, Αρμενία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Κροατία, Κύπρος, Φιλανδία, Γεωργία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Ρουμανία, Σαν Μαρίνο, Σερβία, ΠΓΔΜ, Ουκρανία. Για το 12^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο βλ : <http://www.conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/177.htm>

²⁵ Βλ **Belgium Linguistic Case** και **Abdulaziz, Cabales, Balkandali v. UK**.

²⁶ Αναφέρεται ότι : “... it should be noted that the non- discrimination and equality principles are closely intertwined.” Και “ ... refers to measures taken in order to promote full and effective equality and reaffirms that such measures shall not be prohibited by the principle of non- discrimination,...”. Για το 12^ο Πρωτόκολλο : <http://www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=177&CM=8&DF=14/09/2013&CL=ENG>

δυναμική προς την κατεύθυνση της ουσιαστικότερης και πραγματικής προστασίας των μειονοτήτων. Το μόνο που απομένει είναι να δούμε την δυναμική αυτή να υποστασιοποιείται μέσω της σχετικής νομολογίας του Δικαστηρίου.

2.2 ΕΙΔΙΚΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΩΝ

Η ύπαρξη ιδιαίτερων γνωρισμάτων που διαφοροποιούν μια μειονότητα και την προσδιορίζουν ως μια ξεχωριστή ομάδα ατόμων εντός της επικράτειας ενός κράτους που επιθυμεί και επιδιώκει να τα διατηρήσει, καταδεικνύουν την ανάγκη για την ουσιαστικότερη προστασία της. Προς τον σκοπό αυτό η ύπαρξη ειδικών συμβάσεων, των οποίων το περιεχόμενο στρέφεται αποκλειστικά και μόνο γύρω από την προστασία τέτοιων ομάδων, κρίνεται απαραίτητη.

Τόσο σε διεθνές όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο παρατηρείται, μια σχεδόν παράλληλη, εμπέδωση της αναγκαιότητας της προστασίας των μειονοτήτων ειδικότερα. Δύο Συμβάσεις, η μια προερχόμενη από τα Ηνωμένα Έθνη και η άλλη από το Συμβούλιο της Ευρώπης, το επιβεβαιώνουν. Πρόκειται αφενός για την Διακήρυξη των ΗΕ για τα άτομα που ανήκουν σε εθνική, θρησκευτική ή γλωσσική μειονότητα και αφετέρου για τη Σύμβαση- Πλαίσιο σχετικά την προστασία των μειονοτήτων.

I. Η Διακήρυξη των ΗΕ για τα άτομα που ανήκουν σε εθνική, θρησκευτική ή γλωσσική μειονότητα

Με σκοπό την ενίσχυση της ιδέας της προστασίας των μειονοτήτων, η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ υιοθέτησε στις 18 Δεκεμβρίου 1992, με το ψήφισμα 47/135, σχετική Διακήρυξη²⁷.

Πρόκειται για ένα κείμενο διακηρυκτικού χαρακτήρα, διαρθρωμένο σε εννιά άρθρα, που αναφέρεται αποκλειστικά και μόνο σε μειονότητες. Θα μπορούσαμε να την θεωρήσουμε εξειδίκευση της παρεχόμενης από το άρθρο 27 ΔΣΑΠΔ προστασίας στα μέλη μιας μειονότητας. Άλλωστε ρητά γίνεται αναφορά της διάταξης στο προοίμιο της Διακήρυξης.

Η σημασία της εν λόγω Διακήρυξης, παρά τον μη δεσμευτικό της χαρακτήρα, έγκειται στην περιεκτική δομή της και συνοψίζεται στο περιεχόμενο των διατάξεών της. Στα εννέα άρθρα, από τα οποία αποτελείται, μπορούμε να εντοπίσουμε τις ακόλουθες καινοτομίες.

1. Πρώτα απ' όλα, είναι η πρώτη φορά που σαφώς προβλέπεται η υποχρέωση των κρατών να προβούν στην λήψη θετικών μέτρων, όχι μόνο για την προστασία των μειονοτήτων αλλά και για την προώθηση των ιδιαίτερων ξεχωριστών χαρακτηριστικών της. Η υποχρέωση αυτή, όπως πιο πάνω καταδείχθηκε, δεν προβλέφθηκε από το ΔΣΑΠΔ παρά μόνο έμμεσα. Με την Διακήρυξη, όμως, ευθέως τα κράτη έχουν την υποχρέωση, να ανέχονται την ενάσκηση των μειονοτικών δικαιωμάτων, αλλά και να θεσπίζουν κατάλληλα νομοθετήματα και να υιοθετούν τα αναγκαία μέτρα για την προστασία και διαίωνιση της ταυτότητας των μειονοτήτων που υπάρχουν σ' αυτά.
2. Έπειτα, παρατηρούμε ότι δεν μένει στην εξαγγελία της υποχρέωσης προστασίας αποκλειστικά των μειονοτικών δικαιωμάτων, όπως αυτά διατυπώνονται περιοριστικά στο άρθρο 27 ΔΣΑΠΔ. Απεναντίας,

---

²⁷ Για το πλήρες κείμενο της Διακήρυξης :
<http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r135.htm>

προχωρά ένα βήμα παρακάτω σε σχέση με το Σύμφωνο, και προβλέπει για τα μέλη μιας μειονότητας την προστασία όλων των δικαιωμάτων τους που απορρέουν από κάθε συμβατικό κείμενο αναφερόμενο σε ανθρώπινα δικαιώματα. Αυτό προκύπτει από τον συνδυασμό των άρθρων 3 παράγραφος 1 και άρθρο 4 παράγραφος 1. Στις διατάξεις αυτές κρυστάλλινα προβλέπεται η δυνατότητα των μελών μιας μειονότητας να ασκούν, το καθένα ατομικά αλλά και όλοι μαζί από κοινού ως μέλη της μειονοτικής ομάδας, όλα τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται σε διεθνή κείμενα και στην εσωτερική κάθε κράτους νομοθεσία.

3. Τέλος, διαπιστώνουμε πως η Διακήρυξη είναι - και λόγω του μη δεσμευτικού της χαρακτήρα- ένα σύνολο κατευθυντήριων αρχών και κανόνων που υποδεικνύουν στα κράτη συγκεκριμένους τρόπους δράσης και συμπεριφοράς, σε σχέση με ένα τόσο ευαίσθητο ζήτημα όπως η προστασία των ατόμων- μελών μιας μειονότητας. Οι νόρμες αυτές, έχουν ως κορωνίδα – και αποσκοπούν να εξειδικεύσουν- την κορυφαία, θεμελιώδη γενική αρχή στο πεδίο του δικαίου της προστασίας του ανθρώπου, της ισότητας όλων.

II. Η Σύμβαση- Πλαίσιο για την προστασία των μειονοτήτων

Παρόλο που η διαδρομή μέχρι την τελική υιοθέτηση της Σύμβασης- Πλαισίου²⁸ δεν υπήρξε εύκολη²⁹, χωρίς αμφιβολία αυτή αποτελεί την

---

²⁸ Η Σύμβαση- Πλαίσιο υπεγράφη την 1^η Φεβρουαρίου 1995 και τέθηκε σε ισχύ την 1^η Φεβρουαρίου 1998. Για το πλήρες κείμενο της Σύμβασης:

<http://www.conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm>

²⁹ Ήδη από τη σύσταση του ΣτΕ και υιοθέτηση της ΕΣΔΑ προτάθηκε η συμπλήρωση της Σύμβασης με άρθρο το οποίο θα αφορά σε δικαιώματα μειονοτήτων, ενέργεια που αγνοήθηκε. Στη συνέχεια, κι ενώ η προστασία των μειονοτήτων υπαγόταν στο άρθρο 14 ΕΣΔΑ, τη δεκαετία του '90 το ζήτημα αυτό αναζωπυρώθηκε. Αποκορύφωμα των ενεργειών υπήρξε η Σύσταση 1201/1993

κορυφαία έκφραση της διεθνούς προστασίας των μειονοτήτων μέχρι και σήμερα και το πρώτο νομικό κείμενο με δεσμευτική ισχύ με αντικείμενο τη μειονοτική προστασία³⁰.

Ο ίδιος ο τίτλος της ως Σύμβαση- 'Πλαίσιο' φανερώνει ότι πρόθεσή της είναι να παράσχει δεσμευτικές κατευθυντήριες αρχές και νόρμες συμπεριφοράς στα κράτη σε σχέση με τα άτομα- μέλη μιας μειονότητας, με την έννοια ότι οι διατάξεις της έχουν τον χαρακτήρα γενικών υποχρεώσεων των κρατών. Με άλλα λόγια, επιβάλλει μεν νομικές υποχρεώσεις για τα κράτη, αλλά έχοντας έναν υβριδικό χαρακτήρα, δεν παρέχει αγωγήματα ατομικά δικαιώματα στα μέλη των μειονοτήτων κατά το πρότυπο της ΕΣΔΑ³¹. Άλλωστε αυτό καθίσταται σαφές ήδη από την Επεξηγηματική- Εισηγητική Έκθεση που κάνει λόγο για « καθορισμό των νομικών αρχών που τα κράτη οφείλουν να λάβουν για να σεβαστούν τις εθνικές μειονότητες»³² καθώς και για «προγραμματικού τύπου προβλέψεις»³³.

Με απώτερο σκοπό την προστασία των μειονοτήτων ως κύριο παράγοντα σταθερότητας για την ασφάλεια της δημοκρατίας και της ειρήνης στην

(<http://assembly.coe.int/documents/adoptedtext/ta93/erec1201.htm>) η οποία κι έκανε λόγο για συμπλήρωση της ΕΣΔΑ με Πρόσθετο Πρωτόκολλο. Και μπορεί η ιδέα για Πρόσθετο Πρωτόκολλο να εγκαταλείφθηκε, εντούτοις η σημασία της Σύστασης είναι καθοριστική καθώς άνοιξε το δρόμο για τον σχεδιασμό από ad hoc Επιτροπή και την υιοθέτηση της Σύμβασης –Πλαίσιο. Για εκτενέστερη ανάλυση, βλ Διακοφωτάκης Ι. Γ., «Περί μειονοτήτων κατά το Διεθνές Δίκαιο», εκδ Αντ Σάκκουλας, 2001, σελ 286-296, Γραμματικής Ε. Βασίλειος, «Η διεθνής προστασία των μειονοτήτων και η αντιμετώπισή τους στα παρευξείνια κράτη της πρώην ΕΣΣΔ», εκδ Παπαζήση, Αθήνα, 2010 , σελ 173- 178 και Patrick Thornberry στο *Minority rights in Europe*, σελ 89-91, Council of Europe Publishing .

³⁰ Γραμματικής Ε. Βασίλειος, «Η διεθνής προστασία των μειονοτήτων και η αντιμετώπισή τους στα παρευξείνια κράτη της πρώην ΕΣΣΔ», εκδ Παπαζήση, Αθήνα, 2010 , σελ 173.

³¹ Γραμματικής Ε. Βασίλειος, «Η διεθνής προστασία των μειονοτήτων και η αντιμετώπισή τους στα παρευξείνια κράτη της πρώην ΕΣΣΔ», εκδ Παπαζήση, Αθήνα, 2010 , σελ 178.

³² Παρ 10 : «The framework Convention.... Its aim is to specify the legal principles which States undertake to respect in order to ensure the protection of national minorities.»

³³ Παρ 11: «...framework Convention which contains mostly programme-type provisions...»

ευρωπαϊκή ήπειρο, η Σύμβαση – Πλαίσιο, όπως και η Διακήρυξη των ΗΕ, θεμελιώνει πρωτίστως την υποχρέωση των κρατών να λαμβάνουν τα ίδια μέτρα και να δημιουργούν τις κατάλληλες συνθήκες για τη διατήρηση και ανάπτυξη των υπαρχουσών διαφορετικών ταυτοτήτων στους κόλπους τους. Το Μέρος II της Σύμβασης είναι αφιερωμένο στην υποχρέωση αυτή, όταν για παράδειγμα στο άρθρο 4 αναφέρει πως «τα κράτη δεσμεύονται να εγγυηθούν την ισότητα σε κάθε πρόσωπο που ανήκει σε εθνική μειονότητα απέναντι στο νόμο» ή στο άρθρο 5 προτρέπει « τα κράτη να καλλιεργήσουν τις κατάλληλες συνθήκες ώστε να επιτρέψουν στα πρόσωπα που ανήκουν σε εθνικές μειονότητες να διατηρήσουν και να αναπτύξουν τον πολιτισμό τους» ή τέλος, στο άρθρο 6 δεσμεύουν «τα μέρη να προάγουν το πνεύμα της ανεκτικότητας και του διαπολιτιστικού διαλόγου.».

Χώρες όπως η Γαλλία και η Τουρκία δεν έχουν καν υπογράψει τη Σύμβαση-Πλαίσιο, ενώ η Ελλάδα, το Βέλγιο, η Ισλανδία και το Λουξεμβούργο την έχουν μεν υπογράψει ωστόσο αποφεύγουν επιμελώς να την επικυρώσουν. Κύρια αιτία της απροθυμίας των κυβερνήσεων είναι ότι δεν θέλουν να αναλάβουν το κόστος να ορίσουν ποιες ομάδες θεωρούν μειονότητες και να τις θέσουν κάτω από την προστατευτική ομπρέλα της Σύμβασης-Πλαίσιο. Γενικά, η μη επικύρωση της Σύμβασης- Πλαίσιο τονίζει το ότι είμαστε συντηρητικοί ως κοινωνία και αντανακλά στις επιλογές των προοδευτικών τουλάχιστον κυβερνήσεων. Η επίμονη άρνηση των πιο συντηρητικών κρατών να αναγνωρίσουν μειονοτικά δικαιώματα, αναδεικνύει μια υφέρπουσα έλλειψη φιλελευθερισμού.

2.3 Οι μηχανισμοί επίβλεψης και ελέγχου των Συμβάσεων

Η με σταθερούς ρυθμούς ανάπτυξη του κλάδου των δικαιωμάτων του ανθρώπου μέσα από ένα ευρύ πλέγμα διεθνών Συνθηκών και Συμβάσεων παρατηρούμε ότι έχει συντελεστεί σε τρεις διαδοχικές φάσεις : την προώθηση, την πρόληψη και την προστασία.

Η πρώτη φάση της προώθησης εστιάζει κυρίως σε Συμβάσεις διακηρυκτικού χαρακτήρα, σε μη δεσμευτικά κείμενα που δίνουν έμφαση στην καινοφανή ιδέα του ανθρώπου. Η δεύτερη φάση της πρόληψης εισάγει την έννοια της επίβλεψης της τήρησης των δικαιωμάτων μέσω ειδικών μηχανισμών που λειτουργούν προληπτικά, παρεμβαίνοντας στα κράτη και υποδεικνύοντας τρόπους συμπεριφοράς ώστε να μην υπάρξει παραβίαση. Τέλος, η τρίτη και πιο σημαντική φάση της προώθησης ενέχει την ύπαρξη ελεγκτικού μηχανισμού, που λειτουργεί κατασταλακτικά και επιβάλλει κυρώσεις σε περίπτωση καταστρατήγησης των δικαιωμάτων.

Σχεδόν όλες οι Συμβάσεις³⁴ στις οποίες στηρίζονται τα δικαιώματα των μειονοτήτων, γενικές και ειδικές, και που μόλις παραπάνω εκτέθηκαν, προβλέπουν τέτοιους μηχανισμούς ελέγχου της τήρησης των όσων προβλέπονται σ' αυτές. Με τον τρόπο αυτό υπογραμμίζεται η σημαντικότητα της βαθύτερης και πραγματικής κατανόησης εκ μέρους των κρατών του αληθινού σεβασμού, της προάσπισης και προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των μειονοτήτων ως ιδιαίτερη και ευάλωτη ομάδα που αξιώνει ειδικότερης αντιμετώπισης.

I. Η Μόνιμη Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΔΣΑΠΔ

---

³⁴ Δεν προβλέπουν κάποιο ελεγκτικό μηχανισμό η Οικουμενική Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και η Διακήρυξη για τις μειονότητες στο πλαίσιο των ΗΕ και οι δύο. Αντίθετα πρόκειται για κείμενα που αρκούνται στο να προτρέπουν τα κράτη να σεβαστούν κάποια ελάχιστα δικαιώματα του ανθρώπου ως οντότητα αλλά και ως μέλος μιας μειονότητας, αντίστοιχα.

Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα αφιερώνει το Τέταρτο Μέρος του (άρθρα 28-45)³⁵ στην παρουσίαση του ελεγκτικού μηχανισμού του Συμφώνου. Πρόκειται για την Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η οποία είναι επιφορτισμένη με την επίβλεψη της ορθής εφαρμογής του Συμφώνου από τα συμβαλλόμενα κράτη.

Η Επιτροπή απαρτίζεται από δεκαοχτώ μέλη (άρθρο 28 παρ.1), τα οποία εκλέγονται σε μυστική ψηφοφορία για τετραετή ανανεώσιμη θητεία(άρθρο 32 παρ.1).

Οι αρμοδιότητες της Επιτροπής εκτίθενται στα άρθρα 40,41, 44 και 45 του Συμφώνου καθώς και στο Πρώτο Προαιρετικό Πρωτόκολλο του Συμφώνου³⁶. Σύμφωνα μ' αυτά, το σύστημα ελέγχου διαρθρώνεται σε δύο επίπεδα. Από τη μία μεριά, τα ίδια τα κράτη δεσμεύονται, να υποβάλουν ετήσιες εκθέσεις στις οποίες αναφέρουν τα μέτρα που έλαβαν προκειμένου να υλοποιήσουν τις δεσμεύσεις που ανέλαβαν από το Σύμφωνο. Επιπλέον, τα κράτη είναι υποχρεωμένα να υποβάλουν εκθέσεις και κάθε φορά που η Επιτροπή το ζητήσει. Από την άλλη μεριά, η Επιτροπή όχι μόνο μπορεί, οποτεδήποτε το κρίνει αναγκαίο, να ζητήσει η ίδια από τα κράτη να υποβάλουν έκθεση με τα ληφθέντα μέτρα, αλλά περαιτέρω δέχεται και εξετάζει ατομικές και διακρατικές αναφορές (άρθρο 41)³⁷ σχετικές με τις υποχρεώσεις των κρατών που πηγάζουν από το Σύμφωνο. Η εξέταση των ατομικών αναφορών από την Επιτροπή αφορά μόνο τα κράτη που έχουν επικυρώσει το Πρώτο Προαιρετικό Πρωτόκολλο του Συμφώνου.

Ως προς την αποτελεσματικότητά της, η Επιτροπή του Συμφώνου έχει παρουσιάσει μέχρι σήμερα ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον έργο στην ερμηνεία και

---

³⁵ Για το ΔΣΑΠΔ : <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>

³⁶ Για το 1^ο Προαιρετικό Πρωτόκολλο :
<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPCCPR1.aspx>

³⁷ Όσον αφορά τις διακρατικές αναφορές, βασική προϋπόθεση είναι και τα δύο εμπλεκόμενα κράτη να έχουν αναγνωρίσει την αρμοδιότητα αυτή της Επιτροπής. Η Ελλάδα δεν έχει προβεί σε δήλωση αναγνώρισης της αρμοδιότητας αυτής από την Επιτροπή.

εφαρμογή της οικουμενικής πράξης δικαιωμάτων του ανθρώπου³⁸. Σε ετήσια έκθεσή της το 2012³⁹ προς την Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με ικανοποίηση διαπίστωσε πως αρκετά ήταν τα κράτη που έχουν εναρμονιστεί με τα όσα τους είχε συστήσει σε μεμονωμένες εκθέσεις της ή μέσα από την εξέταση ατομικών προσφυγών. Παρόλα αυτά παρατηρεί πως δεν λείπουν και κράτη τα οποία δεν συμμορφώνονται και ως προς αυτά επισημαίνει την στενή επίβλεψή τους.

Από τα παραπάνω μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ο προβλεπόμενος από το ΔΣΑΠΔ μηχανισμός επίβλεψης είναι σε ικανοποιητικό βαθμό λειτουργικός, ωστόσο δε θα μπορούσε να θεωρηθεί επαρκής για την ουσιαστική προστασία των μειονοτήτων. Δεδομένου ότι στηρίζεται αποκλειστικά στην υποβολή εκθέσεων, ακόμα και κατά την εξέταση ατομικών αναφορών, μόνο «συμβουλευτικό- προτρεπτικό» χαρακτήρα μπορούν να προσλάβουν οι αποφάσεις της. Παρόλα αυτά, δεν πρέπει να μην υπογραμμιστεί η αναμφίβολη συνεισφορά της στην οικουμενική προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

II. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ)

Η σπουδαιότητα της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έγκειται όχι μόνο στη λιτή και περιεκτική διατύπωση των προστατευόμενων δικαιωμάτων της, αλλά πολύ περισσότερο στον μηχανισμό επίβλεψης της εφαρμογής της που εγκαθιδρύει. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ένα δικαιοδοτικό όργανο ανεξάρτητο και αμερόληπτο, ειδικά μετά τη θέση σε ισχύ των 11^ο και 14^ο Πρωτοκόλλων τα οποία

³⁸ βλ Σ. Περράκης, Διαστάσεις της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου: προς ένα jus universalis, εκδ. Ι. Σιδέρης, 2013, σελ 111

³⁹ Η έκθεση αφορά το διάστημα 30 Μαρτίου 2012 με 28 Μαρτίου 2013. Βλ σχετικά: [http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=A%2f68%2f40%20\(Vol.%20I\)&Lang=en](http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=A%2f68%2f40%20(Vol.%20I)&Lang=en)

αναδιαμόρφωσαν πλήρως το σύστημα δικαστικής προστασίας που παρέχεται από την ΕΣΔΑ , αποτελεί ένα ισχυρότατο όπλο για τους πολίτες των συμβαλλόμενων κρατών και θεσμική εγγύηση της τήρησης της Σύμβασης από τα κράτη μέλη του οργανισμού.

Πιο συγκεκριμένα, μέχρι πριν να τεθεί σε ισχύ το 11^ο Πρωτόκολλο⁴⁰ το 1998, το σύστημα ελέγχου της Σύμβασης γινόταν από τρία όργανα: την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το Δικαστήριο και το Συμβούλιο των Υπουργών. Σε πρώτο στάδιο η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, λειτουργώντας ως προδικαστικό όργανο, εξέταζε το παραδεκτό των ατομικών προσφυγών που είχαν υποβάλλει σ' αυτήν ιδιώτες- θύματα παραβίασης κάποιας διάταξης της ΕΣΔΑ. Εφόσον έκρινε την προσφυγή παραδεκτή είτε βοηθούσε στην επίτευξη φιλικού διακανονισμού είτε, σε περίπτωση αποτυχίας, συνέτασσε έκθεση για το κατά πόσο υπάρχει παραβίαση δικαιώματος της Σύμβασης και την διαβίβαζε είτε στο Συμβούλιο των Υπουργών είτε στο Δικαστήριο, του οποίου η αρμοδιότητα τότε ήταν προαιρετική, τα οποία τελικά λάμβαναν και την τελική κρίση. Σε κάθε περίπτωση το Συμβούλιο των Υπουργών επέβλεπε την εκτέλεση της απόφασης. Μετά την θέση σε ισχύ του 11^{ου} Πρωτοκόλλου ενοποιήθηκε η Επιτροπή και το Δικαστήριο σ' ένα νέο, διαρκές Δικαστήριο, ενώπιον του οποίου προσφεύγει τώρα ο ιδιώτης- θύμα. Το Συμβούλιο των Υπουργών έχασε μεν την δυνατότητα να ασχολείται με την ουσία των υποθέσεων, εξακολουθεί όμως να επιβλέπει την εκτέλεση των αποφάσεων⁴¹.

Εξαιτίας της σύρρευσης μεγάλου αριθμού προσφυγών στο νέο Δικαστήριο, το 14^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο⁴² αποσκοπεί στην βελτίωση της λειτουργίας του, παρέχοντας τα απαραίτητα δικονομικά μέσα για την αποτελεσματικότερη και

---

⁴⁰ Το 11^ο Πρωτόκολλο υπεγράφη στις 11/5/1994 και τέθηκε σε ισχύ την 1^η Νοεμβρίου 1998

⁴¹ Βλ Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, νομολογία και ερμηνευτικά σχόλια, Α. Μαγγανάς, Δ. Βανδώρος, Χ. Χρυσανθάκης, Λ. Καρατζά, 3^η έκδοση , Νομική Βιβλιοθήκη σελ 5-7.

⁴² Υπεγράφη στις 13/05/2004 και τέθηκε σε ισχύ την 1/6/2010.

ταχύτερη εξέταση των προσφυγών⁴³. Οι αλλαγές που επέφερε το 14^ο Πρωτόκολλο αφορούν, επομένως, το λειτουργικό κυρίως σύστημα του μηχανισμού της Σύμβασης και επικεντρώνονται στην ευελιξία του Δικαστηρίου στην διαδικασία εξέτασης του παραδεκτού των προσφυγών⁴⁴. Πλέον, μια Επιτροπή μονομελούς σύνθεσης διυλίζει πολλές από τις υποβαλλόμενες προσφυγές, ενώ εξετάζονται εκείνες οι προσφυγές στις οποίες το θύμα έχει υποστεί σημαντική βλάβη, χωρίς ωστόσο να προσδιορίζεται το εννοιολογικό περιεχόμενο της φράσης.

Επιπλέον, προς την κατεύθυνση της βελτίωσης της λειτουργίας του ΕΔΔΑ πολύ σημαντική είναι και η πρόνοια του ίδιου του Δικαστηρίου περί πιλοτικών αποφάσεων. Με τις πιλοτικές αποφάσεις του το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι η διαπιστωμένη παραβίαση οφείλεται σε συστημικό πρόβλημα που αφορά στη δυσλειτουργία ή την παθολογία της νομοθεσίας και της εφαρμογής της και αναθέτει στα κράτη το σημαντικό ρόλο να μεταβάλουν ριζικά τις εσωτερικές ρυθμίσεις (νομοθεσία και δικαστηριακή νομολογία) τους. Η συμμόρφωση αυτή δεν αφορά μόνο στα κράτη που έχουν ήδη καταδικαστεί αλλά και τρίτα κράτη που εξαιτίας της νομοθεσίας τους θα αντιμετωπίσουν την ίδια εξέλιξη. Με τον τρόπο αυτό, το ΕΔΔΑ δεν αφήνει πλέον περιθώρια στο κράτος να διαχειριστεί την εκπλήρωση της εναρμόνισης ή της αναθεώρησης της νομοθεσίας ή της νομολογίας του. Η επιβολή είναι μάλλον αναγκαστική⁴⁵.

Χωρίς να λειτουργεί ως τέταρτος βαθμός δικαιοδοτικής προστασίας σε κάθε εθνική έννομη τάξη, και χωρίς να είναι «Εφετείο» των εθνικών δικαστηρίων,

---

⁴³ Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, νομολογία και ερμηνευτικά σχόλια, Α. Μαγγανάς, Δ. Βανδώρος, Χ. Χρυσανθάκης, Λ. Καρατζά, 3^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη σελ 6

⁴⁴ Νάσκου- Περράκη Π., Μηχανισμοί προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου: Διεθνείς πράξεις, θεωρία και πρακτική, Αντ. Ν.Σάκκουλας, Αθήνα- Κομοτηνή, 2008, σελ 358.

⁴⁵ Βλ άρθρο Αρχές που έχει διαμορφώσει και εφαρμόσει δια της νομολογίας του το ΕΔΔΑ: η ανάπτυξη των ουσιαστικών διατάξεων της ΕΣΔΑ, επεξεργασμένο κείμενο από εισήγηση σε συνέδριο στην Πάτρα με θέμα : «Η Δικαστική προστασία του πολίτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα Ευρωπαϊκά Δικαστήρια», 21-23 Ιανουαρίου 2010, Π. Λιάκουρας

αλλά λειτουργώντας επικουρικά στο κάθε εθνικό σύστημα προστασίας των δικαιωμάτων (αρχή της επικουρικότητας ή συμπληρωματικότητας) , το Δικαστήριο επιχειρεί να δημιουργήσει ένα συμπαγές σώμα κανόνων για τα ευρωπαϊκά ανθρώπινα δικαιώματα⁴⁶. Ισχυρά εργαλεία του είναι αφενός η ίδια η Σύμβαση και αφετέρου η δυνατότητα εξέτασης ατομικών και διακρατικών προσφυγών που του παρέχεται.

Ως προς τη Σύμβαση, είναι ένα κείμενο με λιτή και περιεκτική διατύπωση, όπως πιο πάνω αναφέρθηκε. Το ΕΔΔΑ μέσα από τη νομολογία του όχι μόνο έχει προσδώσει τα ακριβή όρια των όρων των διατάξεων και εκτυλίζει κάθε πτυχή των αναγνωριζόμενων δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ, αλλά έχει καταστήσει το συμβατικό αυτό κείμενο πλήρως επικαιροποιημένο και εφαρμοστέο στις εσωτερικές έννομες τάξεις των κρατών μερών⁴⁷. Η λιτότητα του κειμένου της ΕΣΔΑ έχει εμπλουτιστεί με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, και η ελαστικότητα των διατάξεών της έχει αφήσει μεγάλα περιθώρια ερμηνευτικών παρεμβάσεων στο Δικαστήριο, ώστε να την προσαρμόζει στις εκάστοτε πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις και συνθήκες.⁴⁸ Κατ' αυτόν τον τρόπο, η δυναμική νομολογία του ΕΔΔΑ έχει προσδώσει, όχι άδικα, στη Σύμβαση την ιδιότητα του «ζωντανού κειμένου» (living instrument). Επιπρόσθετα, το ΕΔΔΑ στην ουσία εμμέσως εφαρμόζει τη Σύμβαση-Πλαίσιο, το πνεύμα της οποίας διερμηνεύει το ΕΔΔΑ ότι συνιστά το περιεχόμενο των διατάξεων της ΕΣΔΑ όταν αιτιώμενοι είναι μειονοτικοί.

Το άλλο σημαντικό εργαλείο που παρέχει η ΕΣΔΑ για πιο ουσιαστική, πραγματική προστασία των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, είναι το σύστημα της εξέτασης των ατομικών και διακρατικών προσφυγών (άρθρα 34, 35)⁴⁹ ενώπιον του Δικαστηρίου. Με τις ατομικές προσφυγές δίνεται η

---

⁴⁶ Όμοια με υποσημείωση 45.

⁴⁷ Βλ όπως και στην υποσημείωση 45.

⁴⁸ Βλ όπως και στην υποσημείωση 45.

⁴⁹ Οι διακρατικές προσφυγές είναι σπάνιες και συνιστούν περισσότερο πολιτική αντιπαράθεση μεταξύ των κρατών παρά προστασία ατομικών θεμελιωδών δικαιωμάτων.

δυνατότητα στα άτομα που έχουν υποστεί παραβίαση κάποιου κατοχυρωμένου δικαιώματός τους από τη Σύμβαση να απευθυνθούν τα ίδια στο ΕΔΔΑ, αφού πρώτα έχουν εξαντλήσει όλα τα εσωτερικά ένδικα μέσα, και να διεκδικήσουν την αποκατάσταση της ζημίας τους. Ωστόσο, η εφαρμογή της ΕΣΔΑ είναι δεσμευτική για τα κράτη και το σύστημα των προσφυγών ενώπιον του ΕΔΔΑ είναι επικουρικό και συνιστά δικλείδα ασφαλείας για το άτομο, εφόσον τα κράτη δεν συμμορφώνονται στις συμβατικές τους υποχρεώσεις.

Συνεπώς, παρατηρούμε ότι σε αντίθεση με το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά δικαιώματα, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση προβλέπει έναν άρτιο και αποτελεσματικό δικαιοδοτικό μηχανισμό, ικανό να λειτουργήσει ως ασπίδα μπροστά στην παραβίαση των δικαιωμάτων που κατοχυρώνει, για κάθε άτομο γενικά αλλά και για κάθε μέλος μειονότητας ειδικότερα. Η διαρκώς εξελισσόμενη νομολογία του Δικαστηρίου με την διεύρυνση της σημασίας και του εννοιολογικού περιεχομένου κάθε δικαιώματος, αντανακλώντας στις εκάστοτε κοινωνικοπολιτικές συνθήκες, συντείνει στη δημιουργία «ενός ολοκληρωμένου περιφερειακού ενιαίου νομικού συστήματος διεθνών κανόνων αναγκαστικού δικαίου(*jus cogens*)»⁵⁰, υπό την έννοια ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα καθιερώνονται ως κανόνες δικαίου απαραβίαστοι που δεσμεύουν τα κράτη και γεννούν γι αυτά αντίστοιχες υποχρεώσεις.

III. Η Επιτροπή Υπουργών της Σύμβασης- Πλαίσιο

Η Σύμβαση- Πλαίσιο και αυτή προβλέπει μηχανισμό επίβλεψης και τήρησής της στο Τέταρτο Μέρος(άρθρα 24-26). Κι ενώ, ως ειδικότερη Σύμβαση για άτομα που ανήκουν σε εθνική μειονότητα και άρα (λόγω της μειονεκτικής τους θέσης) αξιώνουν αποτελεσματικότερης προστασίας, θα περίμενε κανείς να

---

⁵⁰ Κατσιγιάννη- Παπακωνσταντίνου Μαρία, « Η προστασία των μειονοτήτων στη διεθνή και ευρωπαϊκή έννομη τάξη: οι σύγχρονες τάσεις», εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2007, σελ 208

προβλέπεται ένας αυστηρός ελεγκτικός μηχανισμός, παρατηρούμε ότι συμβαίνει το ακριβώς αντίθετο.

Κινούμενοι στη λογική του προγραμματικού κυρίως χαρακτήρα της Σύμβασης, οι συντάκτες της προτίμησαν τον έλεγχο της τήρησής της να τον αναθέσουν στην Επιτροπή Υπουργών (άρθρο 24 παρ.1). Εντωμεταξύ, κάθε συμβαλλόμενο κράτος με την προσχώρησή του οφείλει να υποβάλλει έκθεση με όλες τις πληροφορίες για τα νομοθετήματα και άλλα μέτρα που έχει λάβει για το θέμα αυτό. Τα κράτη οφείλουν ανά πενταετία να υποβάλουν έκθεση σχετικά με τα μέτρα που λαμβάνουν για την εκπλήρωση των συμβατικών τους υποχρεώσεων, ενώ η Επιτροπή κατά την άσκηση των καθηκόντων της μπορεί, οποτεδήποτε το κρίνει απαραίτητο, να ζητήσει από μόνη της την υποβολή τέτοιας (έκθεσης) από το κράτος, και να την αξιολογήσει, επικουρούμενη από μια συμβουλευτική επιτροπή, της οποίας τα μέλη είναι κατά γενική ομολογία ειδικευμένα στον τομέα της προστασίας των εθνικών μειονοτήτων⁵¹.

Άξιο επισήμανσης είναι το γεγονός ότι τα συμπεράσματα και οι συστάσεις της Επιτροπής δεν έχουν καμία νομική δεσμευτικότητα για τα κράτη και η Σύμβαση- Πλαίσιο δεν προβλέπει την ύπαρξη κυρωτικού μηχανισμού σε περίπτωση παραβίασής της.⁵²

Συμπερασματικά, η Σύμβαση- Πλαίσιο, όπως και το Διεθνές Σύμφωνο, κινείται στην υιοθέτηση ενός πιο χαλαρού ελεγκτικού μηχανισμού, αφήνοντας τον πρώτο λόγο στα κράτη να διαμορφώσουν με τον προσήκοντα τρόπο την εθνική τους νομοθεσία για θέματα που αφορούν τις υπάρχουσες σε αυτά μειονότητες. Αυτό αν και εκ πρώτης όψης φαίνεται παράδοξο, κυρίως όσον

---

⁵¹ Για τον τρόπο λειτουργίας και εφαρμογής του μηχανισμού της Σύμβασης-Πλαίσιο και την αξιολόγηση αυτού βλ : http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/6_Resources/PDF_brochure_en.pdf

⁵² Γραμματικός Ε. Βασίλειος, «Η διεθνής προστασία των μειονοτήτων και η αντιμετώπισή τους στα παρευξείνια κράτη της πρώην ΕΣΣΔ», εκδ Παπαζήση, Αθήνα, 2010 , σελ 184-185.

αφορά το ΔΣΑΠΔ που δεν εστιάζει αποκλειστικά και μόνο σε μειονότητες, εντούτοις στηρίζεται στη λογική της αρχής της εδαφικής ακεραιότητας και ασφάλειας των κρατών. Αντίθετα, η ΕΣΔΑ κατοχυρώνοντας ατομικά δικαιώματα και όχι αποκλειστικά μειονοτικά, εγκαθιδρύει έναν αποτελεσματικό μηχανισμό ελέγχου, που όπως θα δούμε παρακάτω, αποτελεί βασικό όπλο στα χέρια των μελών των μειονοτήτων στην Ευρώπη.

IV. Δικαιοδοτικοί μηχανισμοί άλλων περιφερειακών Συμβάσεων

Σε περιφερειακό επίπεδο, πέρα από την ΕΣΔΑ στην ευρωπαϊκή ήπειρο, υπάρχουν δύο εξίσου σημαντικές Συμβάσεις για τα δικαιώματα του ανθρώπου που καλύπτουν την αμερικανική και αφρικανική ήπειρο. Πρόκειται για την Αμερικανική Σύμβαση για τα ανθρώπινα δικαιώματα (1969) και την Αφρικανική Χάρτα για τα δικαιώματα του ανθρώπου και των λαών ή Χάρτης της Banjul όπως είναι γνωστή (1981). Παρόλο που η πρακτική τους αξία έγκειται στην προστασία γενικών δικαιωμάτων του ανθρώπου, είναι σκόπιμη η σύντομη παρουσίαση των ελεγκτικών δικαιοδοτικών μηχανισμών που διαθέτουν.

i) Ο μηχανισμός ελέγχου της ΑΣΔΑ⁵³

Το σύστημα επίβλεψης και ελέγχου της Αμερικανικής Σύμβασης, σαφώς επηρεασμένο από το ευρωπαϊκό σύστημα της ΕΣΔΑ όπως ίσχυε μέχρι το 1998, διαρθρώνεται σε δύο επίπεδα : την Διαμερικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΔΑΕΔΑ) και το Διαμερικανικό Δικαστήριο (ΔΑΔΔΑ).

---

⁵³ βλ Σ. Περράκης, Διαστάσεις της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου: προς ένα jus universalis, εκδ. Ι. Σιδέρης, 2013, σελ 272- 280.

Η Επιτροπή έχει ένα ιδιώνυμο χαρακτήρα (sui generis status) και πολλαπλές αρμοδιότητες, μεταξύ των οποίων απευθύνει συστάσεις στις κυβερνήσεις σχετικά με την προώθηση μέτρων υπέρ των δικαιωμάτων του ανθρώπου σ' εθνικό επίπεδο και για την καλύτερη τήρηση τους, εξετάζει ατομικές και διακρατικές αναφορές σχετικά με παραβιάσεις της Σύμβασης, διεξάγει επιτόπιες έρευνες(fact- finding) και συντάσσει εκθέσεις όπου διατυπώνει τα συμπεράσματά της. Εισάγει στο Διαμερικανικό Δικαστήριο υποθέσεις που θέτουν σοβαρά, σύνθετα και αντιφατικά ζητήματα. Οι αποφάσεις της δεν έχουν νομική δεσμευτικότητα, όπως οι αποφάσεις του Δικαστηρίου.

Το Δικαστήριο από την άλλη είναι ένας αυτόνομος δικαστικός θεσμός του οποίου σκοπός είναι η εφαρμογή και ερμηνεία της ΑΣΔΑ. Οι αρμοδιότητές του είναι ανάλογες μ' εκείνες του ΕΔΔΑ. Εκδικάζει, δηλαδή, υποθέσεις-διαφορές που εισάγουν τα κράτη μέρη της Σύμβασης ή Επιτροπή. Τα άτομα δεν μπορούν απευθείας να προσφύγουν στο Δικαστήριο. Ωστόσο, διαθέτει ευρεία γνωμοδοτική αρμοδιότητα- πολύ ευρύτερη απ' αυτήν του ΕΔΔΑ. Το γνωμοδοτικό σύστημα του ΔΑΔΔΑ εμφανίζει ένα σημαντικό μειονέκτημα κι ένα εξίσου σημαντικό πλεονέκτημα: ως μειονέκτημα λαμβάνεται ο κίνδυνος να επισκιαστεί η κύρια αποστολή του Δικαστηρίου να εκδικάζει διαφορές από την γνωμοδοτική αρμοδιότητά του. Από την άλλη, το σημαντικό πλεονέκτημα της αρμοδιότητάς του αυτής είναι η ευχέρεια χρήσης του Δικαστηρίου από τα κράτη χωρίς να υπάρχει αντιδικία. Σε κάθε περίπτωση, όπως εύστοχα παρατηρεί ο καθηγητής Περράκης, το σύστημα αυτό απέδειξε στην πράξη τη σημασία και την αποτελεσματικότητά του.

ii) Ο μηχανισμός ελέγχου του Χάρτη της Banjul⁵⁴

Η Αφρικανική Σύμβαση αρχικά είχε αναθέσει την εποπτεία της στην Αφρικανική Επιτροπή, που σύμφωνα και με τον νέο κανονισμό του 2010,

---

⁵⁴ βλ Σ. Περράκης, Διαστάσεις της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου: προς ένα jus universalis, εκδ. Ι. Σιδέρης, 2013, σελ 293- 303

ανάμεσα στις αρμοδιότητές της είναι: (α) η προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των λαών, μέσα από τη συλλογή εγγράφων, την κατάρτιση εκθέσεων και την διατύπωση αρχών και κανόνων που θα βοηθήσουν τα κράτη μέρη να θεσπίσουν νομοθετήματα στέρεα σε ό,τι αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα, (β) η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των λαών, και (γ) η ερμηνεία των διατάξεων του Χάρτη.

Η Επιτροπή είναι ελέγχει τόσο ατομικές όσο και διακρατικές αναφορές. Ωστόσο το σύστημα ελέγχου που υιοθετεί διαφέρει απ' αυτά που συναντήσαμε στην Ευρώπη και Αμερική. Συγκεκριμένα, ως προς τις διακρατικές αναφορές σημαντική είναι διαφοροποίηση που επιχειρείται με την υποβολή αφενός αναφορών με έντονο το στάδιο του φιλικού διακανονισμού και αφετέρου με την απευθείας υποβολή αναφορών από τις οποίες λείπει το στοιχείο του συμβιβασμού. Επιπλέον, αξιοπρόσεκτη είναι και η απουσία δυνατότητας της Επιτροπής να λαμβάνει τελική απόφαση τυπικού χαρακτήρα. Ως προς τις μη διακρατικές αναφορές αξιοπρόσεκτο είναι το προαπαιτούμενο της απόλυτης αναγκαίας πλειοψηφίας των μελών της Επιτροπής ώστε να επιληφθεί της υπόθεσης.

Η αναποτελεσματικότητα του συστήματος ελέγχου μόνο από την Επιτροπή, το οποίο κυρίως έχει χαρακτήρα συμβουλευτικό και όχι δεσμευτικό, οδήγησε στην υιοθέτηση Πρόσθετου Πρωτοκόλλου το 1998 με το οποίο ιδρύεται ένα νέο δικαιοδοτικό όργανο, αποτελεσματικό και με κύρος, το Αφρικανικό Δικαστήριο. Κύρια αρμοδιότητά του είναι η εκδίκαση υποθέσεων που αφορούν την ερμηνεία και εφαρμογή του Χάρτη. Πρόσβαση σ' αυτό έχουν κυρίως η Επιτροπή, το κράτος που προσέφυγε στην Επιτροπή και το εγκαλούμενο κράτος. Τα φυσικά πρόσωπα, προκειμένου τα ίδια να αποταθούν στο Δικαστήριο, θα πρέπει το κράτος- συμβαλλόμενο μέρος του οποίου είναι υπήκοοι να έχει καταθέσει σχετική δήλωση αναγνώρισης τέτοιας αρμοδιότητας κατά την επικύρωση του Πρωτοκόλλου. Το έργο του Δικαστηρίου μέχρι και σήμερα είναι περιορισμένο, δεδομένου του μικρού αριθμού – μόλις 5- αποδοχής της δικαιοδοσίας του.

3. Τα μειονοτικά δικαιώματα

3.1 Τα προβλεπόμενα δικαιώματα από τις Συμβάσεις

Το σύνολο του συμβατικού διεθνούς δικαίου περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τόσο το γενικό όσο και το ειδικό, σε σχέση με το ζήτημα της προστασίας των μειονοτήτων, προβλέπει ένα *minimum* δικαιωμάτων που τα κράτη καλούνται να σεβαστούν.

Όλες οι υπάρχουσες Συμβάσεις, είτε έχουν απλά διακηρυκτικό – προτρεπτικό χαρακτήρα προβάλλοντας βασικές κατευθυντήριες νόρμες συμπεριφοράς και δράσης στα κράτη, είτε έχουν άμεση νομική ισχύ στις εσωτερικές έννομες τάξεις αυτών, συγκλίνουν σε έναν κοινό προσδιορισμό των μειονοτικών δικαιωμάτων, με απώτερο στόχο την διασφάλιση και προαγωγή της διαφορετικότητας.

Ο πυρήνας των μειονοτικών δικαιωμάτων στρέφεται στα δικαιώματα του αυτοπροσδιορισμού/ της ταυτότητας, της ισότητας, της ελευθερίας έκφρασης, σκέψης και θρησκευτικής συνείδησης, της ελευθερίας του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι, το δικαίωμα της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, της εκπαίδευσης και της ιδιοκτησίας.

Αυτά τα δικαιώματα, τα οποία συναντάμε σε οικουμενικό αλλά και περιφερειακό επίπεδο, έχουν κοινό παρονομαστή τους το ότι επιτρέπουν την κρατική παρέμβαση στην ιδιωτική σφαίρα του ατόμου, εφόσον όμως πληρούνται δύο βασικές προϋποθέσεις: η παρέμβαση να προβλέπεται με νόμο και να δικαιολογείται στη βάση της προστασίας υπέρμετρων αγαθών όπως είναι το δημόσιο συμφέρον και η διασφάλιση της δημόσιας τάξης⁵⁵.

---

⁵⁵ Ενδεικτικά θα αναφέρουμε τα άρθρα 18 και 19 ΔΣΑΠΔ- δικαίωμα θρησκευτικής ελευθερίας και ελευθερίας έκφρασης αντίστοιχα-, όπου στην παράγραφο 3 κάθε άρθρου ρητά αναφέρονται ως μόνες προϋποθέσεις περιορισμού των δικαιωμάτων η πρόβλεψη νόμου και το δημόσιο συμφέρον. Το ίδιο ισχύει και στα άρθρα 8,9,10 και 11 παράγραφοι 2 της ΕΣΔΑ- για τα οποία ακολουθεί εκτενής ανάλυση.

Η δυνατότητα περιορισμού των δικαιωμάτων αυτών έχει έντονο ενδιαφέρον στα μειονοτικά θέματα, αφού εναπόκειται στην διακριτική ευχέρεια της κάθε κρατικής αρχής να κρίνει και να αποφασίσει πότε τίθεται ζήτημα διακινδύνευσης της δημόσιας τάξης, συρρικνώνοντας το πεδίο δράσης των μειονοτικών.

3.2 Η νομική φύση των μειονοτικών δικαιωμάτων

Τα ανθρώπινα δικαιώματα διακρίνονται σε τρεις «γενιές» και, όπως παρατηρεί ο καθηγητής Περράκης, οι κατηγορίες αυτές ακολουθούν την ιστορική εμφάνιση και αναγνώρισή τους όχι μόνο στις εθνικές έννομες τάξεις αλλά στη διεθνή δικαιοταξία⁵⁶.

Οι «τρεις γενιές» δικαιωμάτων είναι τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, τα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτιστικά δικαιώματα και τέλος τα δικαιώματα αλληλεγγύης δικαιώματα.

Στην λεγόμενη «πρώτη γενιά» των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων⁵⁷, κυριαρχεί αξιώση του ατόμου για αποχή του κράτους από την ιδιωτική σφαίρα αυτονομίας του (κυριαρχεί δηλαδή ένα *status negativus*). Τα δικαιώματα αυτά έχουν καταρχήν αμυντικό χαρακτήρα έναντι του Κράτους και είναι δικαστικά αγωγήσιμα.

---

⁵⁶ βλ Σ. Περράκης, Διαστάσεις της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου: προς ένα *jus universalis*, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2013, σελ 35. Όμοια διάκριση των δικαιωμάτων σε τρεις γενιές κάνει και ο καθηγητής Ε. Ρούκουνας στο Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εκδ Εστία, Αθήνα, 1995.

⁵⁷ Τέτοια είναι για παράδειγμα το δικαίωμα στη ζωή, στην ελευθερία έκφρασης, θρησκευτικής συνείδησης καθώς και το δικαίωμα απαγόρευσης των βασανιστηρίων. Βλ Ε. Ρούκουνα, η διεθνής προστασία ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ΙΜΔΑ, εκδ Εστία, 1995, σελ 15-18 και Σ. Περράκης, Διαστάσεις της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου: προς ένα *jus universalis*, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2013, σελ 35-36.

Τα μειονοτικά δικαιώματα παραδοσιακά ανήκουν σ' αυτή τη κατηγορία δικαιωμάτων. Είναι δηλαδή καταρχήν ατομικά δικαιώματα⁵⁸.

Στο συμπέρασμα αυτό οδηγούμαστε κατά πρώτο λόγο εκ του γεγονότος ότι η νομική τους κατοχύρωση γίνεται από Συμβάσεις που αφορούν ατομικά δικαιώματα, όπως είναι το ΔΣΑΠΔ, η ΕΣΔΑ και οι ειδικότερες Συμβάσεις για τις μειονότητες. Ωστόσο, μέσα από τις διατυπώσεις των κειμένων αυτών ξεπροβάλλει έντονα μια συλλογική διάσταση των δικαιωμάτων, που σιγά - σιγά αρχίζει να εδραιώνεται κυρίως στη διεθνή πρακτική⁵⁹.

Προσπαθώντας να παρουσιάσουμε την συλλογική όψη των ατομικών μειονοτικών δικαιωμάτων, θα σταθούμε στα εξής:

Το άρθρο 27 του ΔΣΑΠΔ αναφέρει χαρακτηριστικά πως τα άτομα που είναι μέλη μιας μειονότητας δεν θα στερηθούν του δικαιώματος να έχουν, από κοινού με τα άλλα μέλη της ομάδας, τη δική τους πολιτιστική ζωή, να εκδηλώνουν τη δική τους θρησκεία ή να χρησιμοποιούν τη δική τους γλώσσα⁶⁰. Σαφώς, λοιπόν, γίνεται λόγος για ατομικά δικαιώματα, αφού κάθε άτομο-μέλος μιας μειονοτικής ομάδας έχει τα αναγνωριζόμενα αυτά δικαιώματα, τα οποία μπορεί να ασκεί μαζί με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας του.

---

⁵⁸ βλ Σ. Περράκης, Διαστάσεις της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου: προς ένα jus universalis , εκδόσεις Ι. Σιδέρης , 2013, σελ 40

⁵⁹ Βλ Λ.-Αλ. Σισιλιάνος, Η Ανθρώπινη διάσταση του διεθνούς δικαίου «Αλληλεπιδράσεις γενικού διεθνούς δικαίου και δικαιωμάτων του ανθρώπου», Νομική Βιβλιοθήκη, 2010, σελ 325- 326

⁶⁰ **Article 27**

In those States in which ethnic, religious or linguistic minorities exist, persons belonging to such minorities shall not be denied the right, in community with the other members of their group, to enjoy their own culture, to profess and practise their own religion, or to use their own language.

Την άποψη αυτή ενισχύει και το Γενικό Σχόλιο Νο 23⁶¹ για το άρθρο 27 του ΔΣΑΠΔ, όπου στην παράγραφο 6.2⁶² ρητά προβλέπει ότι τα δικαιώματα του εν λόγω άρθρου είναι ατομικά, ωστόσο εξαρτώνται άμεσα από την ικανότητα της μειονότητας να διατηρήσει την ιδιαίτερη κουλτούρα, γλώσσα ή θρησκεία της. Με τον τρόπο αυτό αποσαφηνίζεται και συνοψίζεται η συλλογική χροιά των μειονοτικών δικαιωμάτων, στην από κοινού άσκηση ατομικού δικαιώματος, και με τη συνδρομή βέβαια του κράτους.

Στο ίδιο μήκος κύματος είναι και τα ευρωπαϊκά κείμενα. Και παρόλο που στην ΕΣΔΑ δεν γίνεται λόγος για μειονοτικά δικαιώματα συγκεκριμένα⁶³, εντούτοις υπάρχουν ατομικά δικαιώματα με μειονοτικές προεκτάσεις που κατηγορηματικά τονίζουν τη νομική τους φύση.

Η ειδικότερη Σύμβαση- Πλαίσιο ενισχύει τη μειονοτική προστασία και τονίζει τη συλλογική της διάσταση. Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο 1 αναφέρεται « στη προστασία των εθνικών μειονοτήτων και των δικαιωμάτων των προσώπων που ανήκουν σ' αυτές», ενώ στο άρθρο 2 παράγραφο 2 δηλώνεται ότι «τα πρόσωπα που ανήκουν σε εθνικές μειονότητες μπορούν ατομικά και από κοινού να ασκούν τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που απορρέουν από τη Σύμβαση.».

---

⁶¹ <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/0/fb7fb12c2fb8bb21c12563ed004df111>

⁶² «6.2. Although the rights protected under article 27 are individual rights, they depend in turn on the ability of the minority group to maintain its culture, language or religion. Accordingly, positive measures by States may also be necessary to protect the identity of a minority and the rights of its members to enjoy and develop their culture and language and to practise their religion, in community with the other members of the group. In this connection, it has to be observed that such positive measures must respect the provisions of articles 2.1 and 26 of the Covenant both as regards the treatment between different minorities and the treatment between the persons belonging to them and the remaining part of the population. However, as long as those measures are aimed at correcting conditions which prevent or impair the enjoyment of the rights guaranteed under article 27, they may constitute a legitimate differentiation under the Covenant, provided that they are based on reasonable and objective criteria.»

⁶³ Βλ παραπάνω για το άρθρο 14 ΕΣΔΑ

Κυρίως, λοιπόν, από τα δύο αυτά άρθρα, αλλά και μέσα από άλλα άρθρα της Σύμβασης, γίνεται εύκολα αντιληπτή η συλλογική όψη των μειονοτικών δικαιωμάτων, που πρωτίστως είναι ατομικά, αφορούν δηλαδή κάθε άτομο ξεχωριστά. Η συλλογική διάσταση των ατομικών μειονοτικών δικαιωμάτων έγκειται κατά κύριο λόγο στην ιδιαίτερη φύση των μειονοτήτων, οι οποίες είναι ομάδες φυσικών προσώπων(που είναι φορείς ατομικών δικαιωμάτων), που εμφανίζουν ένα ξεχωριστό γνώρισμα, το οποίο θέλουν να διατηρήσουν και να διαιωνίσουν. Και θα το πετύχουν μόνο μέσα από συλλογική προσπάθεια.

Β' ΜΕΡΟΣ :

**Εστιάζοντας στην εξέταση αιτιάσεων παραβίασης
εκ μέρους των μελών μειονοτήτων**

1. Νομολογιακά εργαλεία και ερμηνευτικές προσεγγίσεις και αρχές του ΕΔΔΑ με μειονοτικές προεκτάσεις

Όπως και παραπάνω γράφτηκε, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αποτελεί έναν ισχυρό μηχανισμό της εφαρμογής της Σύμβασης και ασπίδα των ευρωπαϊκών πολιτών απέναντι στις κρατικές παρεμβάσεις και παραβιάσεις των θεμελιωδών ελευθεριών τους. Το ΕΔΔΑ, μέσω της νομολογίας του και με δεδομένη την αρχή του «ζωντανού κειμένου» (living instrument) που έχει προσδώσει στη Σύμβαση, έχει σαν πρώτη προτεραιότητά του να την ερμηνεύσει δυναμικά και υπό το φως των τρεχουσών συνθηκών και εξελίξεων που υπαγορεύουν οι σύγχρονες κοινωνικές αντιλήψεις στην Ευρώπη. Απώτερος σκοπός του είναι η ουσιαστικότερη και πιο αποτελεσματική προάσπιση των κατοχυρωμένων δικαιωμάτων της, καλύπτοντας κενά και γεφυρώνοντας αντίθετες ερμηνείες των κρατών ως προς τις διατάξεις της Σύμβασης.

Στην προσπάθειά του αυτή το Δικαστήριο έχει προβεί, μέσω της νομολογίας του, στην υιοθέτηση ορισμένων ερμηνευτικών προσεγγίσεων και αρχών. Πηγή άντλησης για τις αρχές και έννοιες που το ΕΔΔΑ εφαρμόζει είναι οι κοινά αποδεκτές αντιλήψεις των κρατών μερών. Με άλλα λόγια, στην ερμηνευτική του αποστολή λαμβάνει υπόψη τις έννομες τάξεις των κρατών, αναζητώντας ευρωπαϊκό consensus⁶⁴.

Οι αρχές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις που το Δικαστήριο έχει διαπλάσσει και εφαρμόζει κατά την εκδίκαση των υποθέσεων του είναι: οι αυτόνομες έννοιες, η αρχή της αναλογικότητας, το περιθώριο εκτίμησης (margin of appreciation) και η έννοια της «δημοκρατικής κοινωνίας». Οι προσεγγίσεις

---

⁶⁴ Στη λογική του living instrument το ΕΔΔΑ κατά πρώτον ανιχνεύει τις παραμέτρους της εσωτερικής έννομης τάξης του κράτους και επεκτείνει την διεύρυνση για να αναζητήσει consensus. Βλ άρθρο Αρχές που έχει διαμορφώσει και εφαρμόσει δια της νομολογίας του το ΕΔΔΑ: η ανάπτυξη των ουσιαστικών διατάξεων της ΕΣΔΑ, επεξεργασμένο κείμενο από εισήγηση σε συνέδριο στην Πάτρα με θέμα : «Η Δικαστική προστασία του πολίτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα Ευρωπαϊκά Δικαστήρια», 21-23 Ιανουαρίου 2010,Π. Λιάκουρας

αυτές έχουν έντονο ενδιαφέρον και χρησιμοποιούνται κατά κόρον σε υποθέσεις που αφορούν μειονοτικούς.

I. Οι αυτόνομες έννοιες (autonomous notions)

Συχνά, στη νομολογία του το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι οι διατάξεις της Σύμβασης περικλείουν « αυτόνομες έννοιες»⁶⁵. Αυτονομία σημαίνει ότι η έννοια που περιλαμβάνεται στη Σύμβαση δεν ερμηνεύεται αναγκαία με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο ερμηνεύεται στο εσωτερικό δίκαιο των καθέκαστα κρατών⁶⁶. Το Δικαστήριο δεν στηρίζεται αποκλειστικά στη νοηματοδότηση μιας έννοιας που κάθε κράτος της δίνει⁶⁷. Απεναντίας, προχωρά ένα βήμα παραπέρα δίνοντας το ίδιο ένα αυτόνομο, ξεχωριστό, ακόμα και αντίθετο από τις εσωτερικές έννομες τάξεις αλλά πάντα σε συνάρτηση με τις σύγχρονες εξελίξεις περιεχόμενο στις έννοιες της Σύμβασης. Έτσι, το ΕΔΔΑ έχει διαμορφώσει ένα δικό του περιεχόμενο για έννοιες όπως «λογική διάρκεια» της δίκης, «εύλογος χρόνος» προφυλάκισης, « ιδιωτικός και οικογενειακός βίος», « η θρησκευτική ελευθερία», « τα περιουσιακά δικαιώματα» κλπ. Με τον τρόπο αυτό έχει κατορθώσει να μην μείνουν ανενεργές ή να

---

⁶⁵ Βλ ενδεικτικά υπόθεση Marckx v. Belgium και Soering v. UK. Ρούκουνας Ε., Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σελ 133, εκδ Εστία, Αθήνα, 1995

⁶⁶ Ρούκουνας Ε., Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σελ 132, εκδ Εστία, Αθήνα, 1995

⁶⁷ Άλλωστε, ας μην ξεχνάμε ότι κύρια υποχρέωση των κρατών είναι να εφαρμόζουν τη Σύμβαση στο εσωτερικό τους ερμηνεύοντας τις διατάξεις της. Ωστόσο, το ΕΔΔΑ λειτουργώντας επικουρικά και έχοντας σαν αφετηρία του την ερμηνευτική προσέγγιση των κρατών, από τα οποία δέχεται επιρροές και με τα οποία βρίσκεται σε συνεχή αλληλεπίδραση, αποστασιοποιείται από αυτές τις ερμηνευτικές προσεγγίσεις, και καταλήγει σε νομικό ακτιβισμό. Πιο αναλυτικά και με νομολογιακές αναφορές, βλ άρθρο Αρχές που έχει διαμορφώσει και εφαρμόσει δια της νομολογίας του το ΕΔΔΑ: η ανάπτυξη των ουσιαστικών διατάξεων της ΕΣΔΑ, επεξεργασμένο κείμενο από εισήγηση σε συνέδριο στην Πάτρα με θέμα : «Η Δικαστική προστασία του πολίτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα Ευρωπαϊκά Δικαστήρια», 21-23 Ιανουαρίου 2010, Π. Λιάκουρας

συρρικνωθούν οι διατάξεις της ΕΣΔΑ καθιστώντας την ένα επικαιροποιημένο συμβατικό κείμενο.

II. Η αρχή της αναλογικότητας (proportionality)

Η αρχή της αναλογικότητας λειτουργεί ως ερμηνευτικό κριτήριο στην περιοχή των επιτρεπτών προσωρινών περιορισμών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών. Το περιεχόμενο της αρχής συνοψίζεται στη δυνατότητα λήψης περιοριστικού μέτρου όσον αφορά την άσκηση ατομικού δικαιώματος, εφόσον πρώτα έχει γίνει στάθμιση μεταξύ αυτού και των συγκεκριμένων περιστάσεων που το επιτάσσουν⁶⁸. Το περιοριστικό μέτρο που λαμβάνεται πρέπει να είναι αναγκαίο, πρόσφορο και ανάλογο του επιδιωκόμενου σκοπού.

Αναγκαίο⁶⁹ είναι το μέτρο όταν λείπει άλλο, ηπιότερο και πιο αποτελεσματικό, που θα μπορούσε να περιορίσει λιγότερο το αντίρροπο έννομο αγαθό.

Πρόσφορο⁷⁰ είναι το μέτρο όταν είναι κατάλληλο να επιτελέσει τον προορισμό του.

Ανάλογο⁷¹ είναι το μέτρο όταν εξυπηρετεί τον τιθέμενο σκοπό χωρίς να θίγει άλλους σύννομους σκοπούς.

Η αρχή της αναλογικότητας είναι σημαντικό εργαλείο του Δικαστηρίου όσον αφορά μειονοτικές υποθέσεις, αφού έτσι του δίνεται η δυνατότητα να ερευνήσει εάν οι αρχές ενός κράτους λειτούργησαν ορθά, λαμβάνοντας κάποια περιοριστικά μέτρα σε σχέση με την άσκηση μειονοτικών δικαιωμάτων. Κινούμενο συμπληρωματικά προς την εθνική έννομη τάξη και

---

⁶⁸ Το κράτος οφείλει να αποδείξει ότι η επέμβασή του είναι ελάχιστη αναγκαία που εγγυάται την αποκατάσταση μιας θεμιτής επιδίωξης. Βλ **υπόθεση Leyla Sahin v. Turkey** – ανάλυση υπόθεσης στον Steve Greer, *The European Convention on Human Rights, Achievements, Problems, Prospects*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, σελ 97-99.

⁶⁹ Σταμάτης Μ. Κώστας, *Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων*, η' έκδοση, εκδ. Σάκκουλας, 2009, σελ 318

⁷⁰ Όμοια με υποσημείωση ν. 69

⁷¹ Όμοια με υποσημείωση ν.69

ακολουθώντας βήμα προς βήμα την ερμηνευτική συλλογιστική των τριών σταδίων της αρχής της αναλογικότητας, προσπαθεί να κρατήσει ισορροπία ανάμεσα στο συλλογικό δημόσιο συμφέρον και την πραγματική προστασία ατόμων των οποίων οι ελευθερίες δράσης περιορίζονται εξαιτίας των ιδιαίτερων ιδιοτήτων που τα ίδια έχουν αποφασίσει να τα χαρακτηρίζουν.

III. Το περιθώριο εκτίμησης (margin of appreciation)

Πρόκειται για έναν νομολογιακά διαμορφωμένο κανόνα που αφορά ουσιαστικά ατομικά δικαιώματα, και μάλιστα δικαιώματα που επιδέχονται κρατικών παρεμβάσεων και περιορισμών. Τέτοια δικαιώματα είναι όσα στη δεύτερη παράγραφο τους προβλέπουν τη δυνατότητα του κράτους να λάβει μέτρα προκειμένου να εξυπηρετήσει έναν υπέρτερο σκοπό⁷².

Η αρχή του περιθωρίου εκτίμησης στον αντίποδα των αυτόνομων εννοιών περιορίζει την επέμβαση του Δικαστηρίου στις εσωτερικές έννομες τάξεις όπου δεν διαπιστώνεται consensus⁷³ σε σχέση με κάποιο δικαίωμα. Το Δικαστήριο μη γνωρίζοντας τις ιδιαιτερότητες κάθε έννομης τάξης, και μην υποκαθιστώντας τα εσωτερικά κρατικά όργανα, οφείλει να σεβαστεί την ερμηνεία και την οπτική που δίνει κάθε κράτος στα προστατευόμενα από τη Σύμβαση δικαιώματα. Ο ρόλος του είναι επικουρικός, συμπληρωματικός

---

⁷² Τα άρθρα της ΕΣΔΑ που προβλέπουν δυνατότητα περιορισμού είναι συγκεκριμένα τα άρθρα 8(δικαίωμα στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή), 9(δικαίωμα σκέψης, συνείδησης και θρησκείας), 10 (δικαίωμα έκφρασης) και 11 (δικαίωμα συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι). Στη δεύτερη παράγραφο των δικαιωμάτων αυτών προβλέπεται η κρατική επέμβαση σ' αυτά υποκείμενη σε ορισμένες γενικόλογες προϋποθέσεις. Κατ' αυτόν τον τρόπο αφήνεται στο κράτος η διακριτική ευχέρεια να οριοθετήσει τις γενικές και αόριστες έννοιες της δημοκρατικής κοινωνίας, εθνικής ασφάλειας, προάσπισης δημόσιας τάξης κλπ.

⁷³ Ακολουθώντας μια αντιστρόφως ανάλογη πορεία, όσο το consensus διαπιστώνεται τόσο το περιθώριο εκτίμησης του κράτους περιορίζεται.

προκειμένου να εξετάζει εάν σε μια συγκεκριμένη περίπτωση παραβιάστηκε κάποιο από τα δικαιώματα.

Το κάθε κράτος είναι επιφορτισμένο να αξιολογεί το επίπεδο της επείγουσας κατάστασης και τους ενδεδειγμένους τρόπους επέμβασης ή αντιμετώπισης μιας επικίνδυνης για την πολιτεία και τη δημοκρατία απειλής και της διατήρησης της δημόσιας τάξης⁷⁴. Η πρωτοκαθεδρία του συνίσταται επομένως στη δυνατότητά του να εκτιμήσει την εσωτερική κατάσταση και να επιλέξει το κατάλληλο κατά την κρίση του μέτρο⁷⁵.

Ωστόσο, η ευχέρεια αυτή του κάθε κράτους δεν είναι ανέλεγκτη, γιατί έτσι θα οδηγούμασταν συχνά σε κατάφορη παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών των πολιτών του και ιδίως των μειονοτικών. Ο ρόλος του ΕΔΔΑ στο περιθώριο εκτίμησης των κρατών συνοψίζεται στην δυνατότητά του να εξετάζει επικουρικά το αν το κράτος στάθμισε σωστά τα γεγονότα και έλαβε τα αναγκαία μέτρα ή υπερέβαλε παραβιάζοντας ταυτόχρονα τη Σύμβαση. Σε καμία περίπτωση το Δικαστήριο δεν μπαίνει στην ουσία των λόγων που οδήγησαν στην απόφαση που οι εθνικές αρχές έλαβαν, θεωρώντας ότι η κρίση του εθνικού δικαστή είναι πιο έγκυρη σε σχέση με του ευρωπαίου.

Το ΕΔΔΑ για να εξετάσει και να αξιολογήσει την αναγκαιότητα της λήψης των συγκεκριμένων μέτρων, και άρα να διαπιστώσει την παραβίαση ή όχι της Σύμβασης, χρησιμοποιεί την αρχή της αναλογικότητας. Η αρχή αυτή είναι η πιο σημαντική για τον Ευρωπαίο δικαστή για να ελέγξει το θεμιτό της επέμβασης και να δικαιολογηθεί το κατά πόσον τίνος τα συμφέροντα αξίζουν μεγαλύτερης προστασίας και για ποιους λόγους⁷⁶.

---

⁷⁴ βλ άρθρο Αρχές που έχει διαμορφώσει και εφαρμόσει δια της νομολογίας του το ΕΔΔΑ: η ανάπτυξη των ουσιαστικών διατάξεων της ΕΣΔΑ, επεξεργασμένο κείμενο από εισήγηση σε συνέδριο στην Πάτρα με θέμα : «Η Δικαστική προστασία του πολίτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα Ευρωπαϊκά Δικαστήρια», 21-23 Ιανουαρίου 2010,Π. Λιάκουρας

⁷⁵ Μπορούμε να πούμε ότι το κράτος εν προκειμένω διαθέτει ή μάλλον του αναγνωρίζεται το «τεκμήριο της αρμοδιότητας», το οποίο γίνεται σεβαστό από το Στρασβούργο.

⁷⁶ βλ άρθρο Αρχές που έχει διαμορφώσει και εφαρμόσει δια της νομολογίας του το ΕΔΔΑ: η ανάπτυξη των ουσιαστικών διατάξεων της ΕΣΔΑ, επεξεργασμένο κείμενο από εισήγηση σε

IV. Η έννοια της δημοκρατικής κοινωνίας

Η δημοκρατική κοινωνία είναι μια αόριστη έννοια που αποτελεί την ελάχιστη ερμηνευτική βάση για να διαπιστωθεί εάν είναι σωστός και αναγκαίος ο περιορισμός ενός δικαιώματος που επιβλήθηκε από την εσωτερική έννομη τάξη. Με τον τρόπο αυτό αναγνωρίζεται από τη Σύμβαση ότι τα προστατευόμενα απ' αυτήν δικαιώματα⁷⁷ δεν είναι απεριορίστα, αλλά μπορούν να συρρικνωθούν «μέσα σε μια δημοκρατική κοινωνία», όταν το επιβάλλουν η δημόσια τάξη και ασφάλεια, η οικονομική ευημερία της χώρας, η προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών του πλησίον ή η αποτροπή εγκληματικών ενεργειών και μόνο μέχρι τον αναγκαίο βαθμό.

Επιπλέον, σύμφωνα με πάγια θέση της νομολογίας του ΕΔΔΑ⁷⁸, η «δημοκρατική κοινωνία» περιλαμβάνει τις έννοιες του πλουραλισμού, της ανοχής και της ευρύτητας του πνεύματος. Με άλλα λόγια το ερμηνευτικό αυτό εργαλείο συνιστά για το δικαιοδοτικό όργανο του Στρασβούργου μια μορφή υπέρπρους αναλογικότητας του επιβληθέντος περιορισμού και του επιδιωκόμενου σκοπού, στη βάση της δημοκρατίας και της ελευθερίας.

Εντούτοις, το ΕΔΔΑ δεν έχει προχωρήσει στην αυτονόμηση και τον ακριβή προσδιορισμό του περιεχομένου των εννοιών αυτών, παρά αρκείται στην

συνέδριο στην Πάτρα με θέμα : «Η Δικαστική προστασία του πολίτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα Ευρωπαϊκά Δικαστήρια», 21-23 Ιανουαρίου 2010, Π. Λιάκουρας

⁷⁷ Και συγκεκριμένα τα δικαιώματα των άρθρων 8-11, όπου κάνουν σαφή πρόβλεψη του περιορισμού τους προκειμένου να διασφαλιστεί το υπέρτερο έννομο αγαθό της δημόσιας τάξης και ασφάλειας, βλ και παραπάνω.

⁷⁸ Όσον αφορά ελληνικές υποθέσεις, βλ ενδεικτικά: υπόθεση Σερίφ, όπου στην παράγραφο 52 το ΕΔΔΑ θεωρεί ότι στη βάση του πλουραλισμού και της ανοχής, το κράτος δεν είναι υποχρεωμένο να λαμβάνει πάντα μέτρα ώστε να διασφαλίζει την αρμονική συνύπαρξη διαφορετικών ομάδων. Υπόθεση Εμίν, όπου το Δικαστήριο τονίζει πως τυχόν παρέμβαση του κράτους δικαιολογείται μόνο όταν συντρέχουν επιτακτικοί αναγκαίοι λόγοι στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής και πλουραλιστικής κοινωνίας, κλπ.

στενή ερμηνεία τους σε συνδυασμό με την συστηματική παρακολούθηση της ποιοτικής εσωτερικής νομοθεσίας κάθε κράτους.

2. Τα δικαιώματα της ΕΣΔΑ με μειονοτικό αντίκτυπο

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, πέρα από το άρθρο 14 όπου κατοχυρώνεται η ρήτρα της απαγόρευσης διακρίσεων και γίνεται σαφής αναφορά και σε εθνικές μειονότητες⁷⁹, δεν προβλέπει κάποια άλλη διάταξη που να τις αφορά. Ο λόγος είναι απλός. Οι συντάκτες της ΕΣΔΑ προτίμησαν να καταγράψουν και να προστατεύσουν βασικές, θεμελιώδεις ελευθερίες του ανθρώπου που αγγίζουν κάθε άτομο ξεχωριστά- χωρίς κατ' ανάγκη να πρέπει να ανήκει κάποιου-, παρά να αναλωθούν στην ειδικότερη προστασία συγκεκριμένων ομάδων.

Η ΕΣΔΑ, επομένως, στηρίζεται στην άποψη ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα θα πρέπει να περιλαμβάνουν και τα μειονοτικά, ενώ σημαντικές πτυχές των τελευταίων προστατεύονται μέσω των θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως η ελευθερία του λόγου, της συνάθροισης κλπ⁸⁰. Την ίδια άποψη ενισχύει και το άρθρο 1 της ειδικότερης Σύμβασης- Πλαίσιο, που χαρακτηριστικά αναφέρει ότι η προστασία των εθνικών μειονοτήτων και των μειονοτικών δικαιωμάτων των προσώπων που ανήκουν σ' αυτές αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου⁸¹.

Έτσι, τα ατομικά δικαιώματα του σεβασμού της προσωπικής και οικογενειακής ζωής (άρθρο 8 ΕΣΔΑ), της ελευθερίας σκέψης, συνείδησης και

---

⁷⁹ Βλ παραπάνω στο Α' Μέρος

⁸⁰ Ζάκουλα Μαρία, Το Δικαστήριο του Στρασβούργου αντιμετώπιζε με τις σύγχρονες εξελίξεις και προκλήσεις στο χώρο της μειονοτικής προστασίας, Το Σύνταγμα, τεύχος 2/2002

⁸¹ «**Article 1**

The protection of national minorities and of the rights and freedoms of persons belonging to those minorities forms an integral part of the international protection of human rights, and as such falls within the scope of international co-operation.»
<http://www.conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm>

θρησκείας (άρθρο 9 ΕΣΔΑ), της ελευθερίας έκφρασης (άρθρο 10 ΕΣΔΑ) και του συνέρχεσθαι- συνεταιρίζεσθαι (άρθρο 11 ΕΣΔΑ), των οποίων οι επιμέρους πτυχές διανθίζονται μέσω της νομολογίας του Δικαστηρίου ώστε να συμπεριλάβουν και μειονοτικές διαστάσεις, αποτελούν τον πυρήνα της μειονοτικής προστασίας. Επίσης, τα δικαιώματα της ιδιοκτησίας και της εκπαίδευσης, όπως κατοχυρώνονται στο 1^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο⁸² της ΕΣΔΑ, έχουν εξίσου σημαντικές μειονοτικές προεκτάσεις.

Από την άλλη μεριά, η ειδικότερη για τις μειονότητες, στους κόλπους του Συμβουλίου της Ευρώπης, Σύμβαση- Πλαίσιο, διατηρώντας τον προαναφερθέντα πυρήνα των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ, τον διαπλάτνει, προβλέποντας και κατοχυρώνοντας πιο εξειδικευμένα δικαιώματα⁸³⁸⁴. Αυτά είναι το δικαίωμα της διατήρησης και ανάπτυξης της ιδιαίτερης ταυτότητας, η οποία περαιτέρω περιλαμβάνει τα στοιχεία της θρησκείας, γλώσσας, των παραδόσεων και της πολιτιστικής κληρονομιάς (άρθρο 5 παρ1), το δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης που στηρίζεται στη λήψη και διάδοση πληροφοριών ή ιδεών στη μειονοτική γλώσσα (άρθρο 9 παρ1), το δικαίωμα της χρήσης της μειονοτικής γλώσσας, ιδιωτικά, δημόσια αλλά και στις σχέσεις με τις δημόσιες αρχές (άρθρο 10), το δικαίωμα της χρήση του ονόματος στη μειονοτική γλώσσα (άρθρο 11), το δικαίωμα στην εκπαίδευση για την προώθηση του πολιτισμού, της ιστορίας, της γλώσσας και της θρησκείας των εθνικών μειονοτήτων (άρθρο 12).

---

⁸² Το 1ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Σύμβασης υπογράφηκε στις 20/3/1952 και τέθηκε σε ισχύ στις 18/5/1954. Για το αυθεντικό κείμενο : <http://www.conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/009.htm>

⁸³ Η Σύμβαση- Πλαίσιο κατορθώνει την έμμεση κατοχύρωση μειονοτικών δικαιωμάτων, με την έννοια ότι πρωτίστως δεσμεύει τα κράτη στην υιοθέτηση μέτρων για την προστασία των μειονοτικών ομάδων, διαγράφοντας ορισμένους βασικούς πυλώνες πάνω στους οποίους πρέπει να θεμελιωθεί αυτή η προστασία. Από τους πυλώνες αυτούς εκπορεύονται τα ειδικότερα μειονοτικά δικαιώματα.

⁸⁴ Ο Thornberry διακρίνει τις ακόλουθες εκφάνεις μειονοτικών δικαιωμάτων: ύπαρξη- αυτοπροσδιορισμός, αυτοδιάθεση, μη διάκριση, ανθρώπινη αξιοπρέπεια, ταυτότητα την οποία αναλύει σε ιδιωτική ζωή- τρόπους έκφρασης της ταυτότητας- γλώσσα-εκπαίδευση- συμμετοχή-θρησκεία-ιδιοκτησία. Βλ. *Minority rights in Europe*, σελ 39-66.

3. Η νομολογιακή αντιμετώπιση των μειονοτικών δικαιωμάτων από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου έχει έρθει αντιμέτωπο αρκετές φορές με υποθέσεις που αφορούν στην προστασία των μειονοτικών, μέσω της εξέτασης ατομικών προσφυγών. Με γνώμονά του την ορθή εφαρμογή της Σύμβασης και λαμβάνοντας υπόψη την ιδιαίτερη μεταχείριση των μελών μιας μειονοτικής ομάδας, το ΕΔΔΑ προσπαθεί να εδραιώσει την ιδέα της ουσιαστικής και αποτελεσματικής απόλαυσης θεμελιωδών δικαιωμάτων για όλους και ιδιαίτερα για τα άτομα εκείνα που είναι ευάλωτα σε κρατικές παρεμβάσεις λόγω της προσωπικής τους επιλογής να θεωρήσουν τους εαυτούς τους μέλη μιας μειονότητας.

Οι υποθέσεις που έχουν απασχολήσει το ΕΔΔΑ καλύπτουν σχεδόν ολόκληρο το φάσμα των μειονοτικών δικαιωμάτων, όπως αυτά προβλέπονται από την ΕΣΔΑ και αναπτύσσονται και εξειδικεύονται από τη Σύμβαση- Πλαίσιο. Στοχεύοντας στην πληρέστερη επισκόπηση των θέσεων του Δικαστηρίου αναφορικά με την παρεχόμενη στους μειονοτικούς προστασία, είναι σκόπιμο να προβούμε στην ομαδοποίηση των μειονοτικών δικαιωμάτων, όπως αυτά εξετάζονται μέσα από τη νομολογία. Με δεδομένη την αλληλοεπικάλυψη των μειονοτικών δικαιωμάτων μεταξύ τους, θα εξετάσουμε ορισμένες κύριες κατηγορίες, οι οποίες αντανάκλουν άμεσα στην ιδιαίτερη (αρνητική) μεταχείριση των μειονοτικών. Αυτές είναι το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού, εξειδίκευση του οποίου συνιστά το δικαίωμα στην ταυτότητα, με τις επιμέρους πτυχές της ως προς τον ιδιαίτερο τρόπο ζωής, το δικαίωμα στο όνομα και το δικαίωμα στην εκπαίδευση, το δικαίωμα της θρησκευτικής ετερότητας και τέλος το δικαίωμα του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι.

3.1 Το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού

Το ισχύον διεθνές δίκαιο υποστηρίζει ότι η ύπαρξη μιας μειονότητας στο έδαφος ενός κράτους είναι ζήτημα πραγματικό και όχι νομικό. Αυτό σημαίνει ότι το κράτος δεν έχει τον τελευταίο λόγο στην αναγνώριση της ύπαρξης μιας μειονότητας στο έδαφός του. Αντίθετα, η ύπαρξη μιας τέτοιας θεμελιώνεται σε αντικειμενικά γεγονότα⁸⁵, με κυριότερο τον αυτοπροσδιορισμό των μελών της.

Ο αυτοπροσδιορισμός είναι το υποκειμενικό στοιχείο της βούλησης ενός ατόμου να ανήκει και να συμμετέχει σε μια μειονότητα. Είναι δηλαδή το εσωτερικό του φρόνημα που μετουσιώνεται στην εκδήλωση της πεποίθησης ότι είναι μέλος μιας συγκεκριμένης μειονοτικής ομάδας και της επιθυμίας του να διατηρήσει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της μέσα από την ενεργώ συμμετοχή του σ' αυτήν.

Η Σύμβαση- Πλαίσιο κάνει ρητή αναφορά στον αυτοπροσδιορισμό, όταν στο άρθρο 3 αναφέρει ότι κάθε πρόσωπο που ανήκει σε εθνική μειονότητα έχει το δικαίωμα της ελεύθερης επιλογής να αντιμετωπίζεται ή όχι ως τέτοιο, χωρίς κανένα μειονέκτημα να απορρέει από την άσκηση των (μειονοτικών) δικαιωμάτων του.

Το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού, χωρίς να προστατεύεται αυτοτελώς από το διεθνές δίκαιο⁸⁶, αποτελεί τη θεμελιωδέστερη αρχή για τους μειονοτικούς καθώς συνυφαίνεται με την ελευθερία της έκφρασής τους.

---

⁸⁵ P. Thornberry, *Minority rights in Europe*, Council of Europe Publishing, 2004, σελ 42

⁸⁶ Το ΕΔΔΑ εξετάζοντας υποθέσεις μειονοτικών έχει έρθει αντιμέτωπο με το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού χωρίς ωστόσο να έχει λάβει μια σαφή θέση. Αντίθετα, έχει εμείνει σε γενικές παρατηρήσεις/ διευκρινίσεις τονίζοντας ότι η συνείδηση του ανήκειν σε μια μειονότητα και η ανάπτυξη της μειονοτικής κουλτούρας δεν μπορεί να θεωρηθεί απειλή για μια δημοκρατική κοινωνία. Βλ ενδεικτικά υπόθεση Σιδηρόπουλος κατά Ελλάδας, παρ 41. Πιο αναλυτικά για την υπόθεση βλ παρακάτω στο δικαίωμα του συνέρχεσθαι-συνεταιρίζεσθαι.

Μάλιστα, η σημασία του τονίστηκε γλαφυρά από μειοψηφία δικαστών, **στην υπόθεση Σαδίκ κατά Ελλάδας**⁸⁷, που εξέτασε το ΕΔΔΑ.

Στη συγκεκριμένη υπόθεση, ο προσφεύγων Αχμέτ Σαδίκ, μουσουλμάνος ελληνικής ιθαγένειας που καταγόταν και ζούσε στη Κομοτηνή, ήταν ο μοναδικός υποψήφιος βουλευτής του ανεξάρτητου συνδυασμού «Güven» («πίστη»), αντιπροσωπεύοντας τον μουσουλμανικό πληθυσμό της Δυτικής Θράκης. Εξελέγη βουλευτής στις εκλογές του Ιουνίου 1989 και ήταν εκ νέου υποψήφιος στις εκλογές του Νοεμβρίου 1989.

Στο μεσοδιάστημα μέχρι τις εκλογές της 5^{ης} Νοεμβρίου 1989 και λίγο μετά απ' αυτές, ο Σαδίκ δημοσίευσε άρθρα και προκηρύξεις, αποκαλώντας κατ' επανάληψη τη μουσουλμανική μειονότητα ως τουρκική, τονίζοντας την γενικότερη απαξίωση, καταπίεση και την αδιαφορία που είχαν δεχτεί οι μουσουλμάνοι της περιοχής από την ελληνική κυβέρνηση και προσκαλώντας όλους και ιδιαίτερα τους νέους να δώσουν ένα «μάθημα» στο ελληνικό κράτος, υπερψηφίζοντάς τον στις εκλογές.

Ο προσφεύγων, δικάστηκε πρωτόδικα σε δεκαοχτώ μήνες φυλάκισης για διατάραξη δημόσιας τάξης, εκπίπτοντας συνάμα και από το βουλευτικό αξίωμα, με το σκεπτικό ότι γράφοντας στα τουρκικά και αποκαλώντας τη μειονότητα τουρκική - δηλαδή εθνική- και όχι μουσουλμανική - δηλαδή θρησκευτική, όπως επισημαίνεται και στη Συνθήκη της Λωζάννης-, είχε την πρόθεση να σπείρει τη διχόνοια και να γεννήσει μίσος ανάμεσα στους Χριστιανούς και τους Μουσουλμάνους, δημιουργώντας αταξία. Το Εφετείο μείωσε την ποινή του σε χρηματικά μετατρέψιμη δεκαπεντάμηνη φυλάκιση, ενώ ο Άρειος Πάγος απέρριψε την αίτηση αναίρεσης.

Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Στρασβούργου κατά την εξέταση της υπόθεσης, ενώ ξεκαθάρισε πως το ουσιώδες ζήτημα που κρινόταν ήταν

---

⁸⁷ Case Ahmet Sadik v. Greece, application no 18877/91, τελική κρίση στις 15/11/1996. Ο προσφεύγων σκοτώθηκε σε τροχαίο δυστύχημα το 1995, πριν την τελική απόφαση και την υπόθεση συνέχισαν οι κληρονόμοι του.

εάν έχει υπάρξει παραβίαση του άρθρου 10 ΕΣΔΑ(ελευθερία της έκφρασης)⁸⁸ και συμφώνησε ομόφωνα πως πράγματι υπήρξε, εντούτοις απέρριψε την αίτηση ως απαράδεκτη λόγω μη εξάντλησης των εσωτερικών ένδικων μέσων. Το Δικαστήριο στη συνέχεια, αποδέχτηκε τα προλεγόμενα της Επιτροπής και επανέλαβε την απόφασή της. Το σκεπτικό του⁸⁹ ήταν ότι παρόλο που η ουσία της υπόθεσης έγκειται στην παραβίαση του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης, εντούτοις ο προσφεύγων δεν είχε κάνει καμία επισήμανση του δικαιώματος της Σύμβασης στα εθνικά δικαστήρια. Υπερασπίστηκε τον εαυτό του μόνο για το αδίκημα της διατάραξης της ειρήνης, και αν και τα εσωτερικά δικαιοδοτικά όργανα όφειλαν από μόνα τους να εξετάσουν το σύνολο της υπόθεσης υπό το πρίσμα της Σύμβασης, με τη παράλειψή του να δώσει και αυτή την οπτική συνεπάγεται ο «αποκλεισμός» εκ μέρους του της χρησιμοποίησης του επιχειρήματος του δικαιώματος της έκφρασης.

Το Δικαστήριο φάνηκε μετριοπαθές στο να λάβει μια απόφαση με σαφώς ισχυρή θέση υπέρ των δικαιωμάτων του προσφεύγοντα και των ορίων αυτών. Προκειμένου να κρατήσει ήπιους τόνους και μην επιθυμώντας να αναμειχθεί σε τόσο λεπτά κρατικά θέματα, αρκέστηκε στην αναγνώριση της παραβίαση του άρθρου 10, ως μια μορφή ηθικής αποζημίωσης(;), χωρίς να υιοθετήσει και ουσιαστικά την άποψή του, εμμένοντας σε «τυπολατρικά» διαδικαστικά ζητήματα, όπως είναι η προϋπόθεση της εξάντλησης των εσωτερικών ένδικων μέσων⁹⁰.

---

⁸⁸ Κατά τον καθηγητή κ. Ρούκουνα «η ελευθερία της έκφρασης εξασφαλίζεται υπό τη διττή έννοια της ελευθερίας της γνώμης και της ελευθερίας της αναζήτησης, λήψης και μετάδοσης πληροφοριών ή ιδεών χωρίς την παρέμβαση των δημοσίων αρχών και ασχέτως συνόρων.». Ρούκουνας Ε., Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εκδ Εστία, 1995, σελ 183

⁸⁹ Βλ παρ 33-34.

⁹⁰ Αντίθετα στην προηγηθείσα απόφαση της **υπόθεσης Akdivar v. Turkey**(app. No 21893/93 και τελική κρίση στις 15/9/1996), η οποία αφορά την παραβίαση του δικαιώματος της ιδιοκτησίας όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 1 του 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, το ΕΔΔΑ παρέκαμψε τον σκόπελο της διαδικαστικής προϋπόθεσης, διευκρινίζοντας ότι ο αιτών θα πρέπει να έχει χρησιμοποιήσει τα μέσα που του προσφέρονται και να είναι επαρκή, όμως τίποτα δεν τον υποχρεώνει να χρησιμοποιήσει μέσα που δεν είναι ούτε

Ωστόσο, η κρίση του δεν ήταν ομόφωνη. Υπήρξαν τρεις δικαστές που διαφώνησαν. Πιο σημαντική για την συγκεκριμένη υπόθεση είναι η γνώμη των δικαστών Martens και Foighel⁹¹, οι οποίοι υποστήριξαν πως τα βασικά ζητήματα της υπόθεσης αφορούν την έκταση των δικαιωμάτων των εθνικών μειονοτήτων μέσα σε μια δημοκρατική κοινωνία και τα όρια του δικαιώματος στην ελευθερία της έκφρασης στην προεκλογική εκστρατεία των πολιτικών. Το κύριο σημείο στο οποίο εστίασαν ήταν το κατά πόσο η επαναλαμβανόμενη χρήση του όρου «τουρκική» μειονότητα αντί του όρου μουσουλμανική από τον προσφεύγοντα, δηλαδή η ελεύθερη έκφραση της πίστης του για την καταγωγή του, δικαιολογούσε την καταδίκη του. Και κατέληξαν, υπογραμμίζοντας ότι στις περιπτώσεις που ένας πολιτικός δεν είναι μόνο επικριτής της κυβέρνησης αλλά και μέλος μιας μειονότητας, το ΕΔΔΑ οφείλει να επιδείξει υψηλά standards ελέγχου των διατάξεων της Σύμβασης, περιορίζοντας τόσο την κρίση των εθνικών δικαστηρίων όσο και το περιθώριο εκτίμησης των κρατών⁹².

διαθέσιμα ούτε αποτελεσματικά. Βλ ΕΣΔΑ : νομολογία και ερμηνευτικά σχόλια, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011.

Χωρίς οι δύο περιπτώσεις να ομοιάζουν, δεδομένου ότι στην υπόθεση Σαδίκ, ο προσφεύγων είχε στη διάθεσή του επαρκή και αποτελεσματικά μέσα ενώπιον των οποίων δεν προέβαλε το δικαίωμα της ελευθερίας έκφρασης του, το ΕΔΔΑ κι εδώ θα μπορούσε να μη σταθεί σε λεπτομέρειες όπως η μη επίκληση του δικαιώματος ως επιχείρημα να συνιστά και απώλεια αυτού για την ουσιαστικότερη προστασία του.

⁹¹ Βλ P. Thornberry, *Minority rights in Europe*, 2004

⁹² Βλ παρ 19 : «When criminal provisions.... are relied on against a politician who is not only an opponent and a critic of the Government but also a member of a minority, the European Court of Human Rights should apply its highest standards of scrutiny. In such cases there is no room for relying on the judgments of the national courts nor for a margin of appreciation.»

3.1.2 Δικαίωμα στην ταυτότητα

Το δικαίωμα στην ταυτότητα⁹³ αποτελεί την πιο σημαντική όψη του δικαιώματος του αυτοπροσδιορισμού. Ενώ ο αυτοπροσδιορισμός είναι η βούληση του ατόμου να θεωρήσει τον εαυτό του μέλος μιας μειονότητας, η ταυτότητα είναι η δυνατότητά του να διαμορφώνει τον τρόπο ζωής του όπως επιθυμεί και σύμφωνα με τις αξίες και συνήθειες που η ιδιαίτερη προέλευσή του δικαιολογεί. Θεμελιώδεις εκφάνσεις του δικαιώματος της ταυτότητας, τις οποίες κλήθηκε να εξετάσει το ΕΔΔΑ στα πλαίσια ατομικών προσφυγών, είναι ο ιδιωτικός βίος, με την έννοια του σεβασμού του ιδιαίτερου τρόπου ζωής, το δικαίωμα στο όνομα και το δικαίωμα στην εκπαίδευση. Στις σχετικές νομολογιακές αποφάσεις που ακολουθούν, το Δικαστήριο ρητά αναγνώρισε την σημαντικότητα της διατήρησης της πολιτιστικής διαφορετικότητας των μειονοτικών, παρ' όλα αυτά υπήρξαν φορές που, ενώ θα μπορούσε να χαράξει έναν ευθύ δρόμο αποτελεσματικής προστασίας με τη δημιουργία δεδικασμένου, δίστασε να το πράξει, αρκούμενο σε απλές διατυπώσεις.

I. Ιδιαίτερος τρόπος ζωής ως στοιχείο της ταυτότητας

Υπόθεση Buckley v. UK⁹⁴

Η υπόθεση Buckley ήταν η πρώτη υπόθεση σε σχέση με τον ιδιαίτερο τρόπο ζωής των Ρομά/αθίγγανων που απασχόλησε το Δικαστήριο του Στρασβούργου.

Σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά, η προσφεύγουσα, αθίγγανη με βρετανική ιθαγένεια, ζούσε νομαδικά σε τροχόσπιτα, με τα τρία της παιδιά, σε

---

⁹³ Η Σύμβαση – Πλαίσιο κατοχυρώνει τους τέσσερις βασικούς άξονες της ταυτότητας ενός μειονοτικού στο άρθρο 5 παρ 1. Αυτοί είναι η θρησκεία, η γλώσσα, οι παραδόσεις και η πολιτιστική κληρονομιά.

⁹⁴ Application no 20348/92 και τελική κρίση στις 29/09/1996. Η υπόθεση αρχικά απασχόλησε την Επιτροπή, η οποία την παρέπεμψε στο ΕΔΔΑ.

μία περιοχή στο Νότιο Cambridgeshire. Αυτόν τον τρόπο ζωής διήγαγε ήδη από την παιδική της ηλικία. Όμως πριν από τη γέννηση του τρίτου της παιδιού, το 1988, απέκτησε ένα οικόπεδο στην ίδια περιοχή. Μετακόμισε εκεί για μόνιμη εγκατάσταση, αναμένοντας τη γέννηση του παιδιού της, ενώ για το οικόπεδο της είχε χορηγηθεί προσωρινή άδεια διαβίωσης σε τροχόσπιτα. Επιπλέον, μετά την μετακόμιση τα δύο μεγαλύτερα παιδιά της απέκτησαν πρόσβαση σε σχολείο.

Όταν ζήτησε μόνιμη άδεια διαβίωσης για τροχόσπιτα, αρχικά οι τοπικές/περιφερειακές αρχές και αργότερα το καθ' ύλην αρμόδιο υπουργείο αρνήθηκαν με την αιτιολογία ότι ο υπάρχων καταυλισμός των αθίγγανων(ο οποίος ήταν κοντά στο οικόπεδο της προσφεύγουσας) είχε φτάσει σε σημείο κορεσμού, με αποτέλεσμα να μειώνεται η ποιότητα του χώρου και η πραγματική του ανάπτυξη. Μάλιστα, η γνώμη αυτή των βρετανικών αρχών στηριζόταν σε αναφορά αρμόδιου επιθεωρητή, ο οποίος έπειτα από επιτόπια έρευνα διαπίστωσε η συγκέντρωση των τσιγγάνων στον συγκεκριμένο καταυλισμό γύρω από την περιοχή Willingham έχει φτάσει στο επιθυμητό μέγιστο όριο που απαιτείται να υπάρχουν και για να είναι πιο εύκολα αποδεκτοί από την τοπική κοινότητα. Επιπλέον υποχρεώθηκε να μετακινηθεί- όχι ιδιαίτερα μακριά- στον επίσημα προβλεπόμενο καταυλισμό. Η προσφεύγουσα απευθύνθηκε στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, υποστηρίζοντας ότι η άρνηση των βρετανικών αρχών συνιστούσε παραβίαση του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ και ειδικότερα το δικαίωμά της στην κατοικία και στον ιδιαίτερο τρόπο ζωής της.

Η Επιτροπή μελετώντας την υπόθεση φάνηκε τολμηρή αποδεχόμενη το επιχείρημα της προσφεύγουσας και υιοθετώντας την άποψη ότι η έννοια «κατοικία» του άρθρου 8 δεν περιλαμβάνει μόνο μια νόμιμα εγκατεστημένη κατοικία⁹⁵. Μάλιστα, λαμβάνοντας υπόψη τον ιδιαίτερο τρόπο ζωής της

---

⁹⁵ Η μειοψηφία των μελών της Επιτροπής αμφισβήτησε τον συσχετισμό του παραδοσιακού τρόπου ζωής με το εννοιολογικό περιεχόμενο της Σύμβασης. Βλ P. Thornberry, *Minority rights in Europe*, σελ 55 και υποσημείωση 152.

προσφεύγουσας λόγω της καταγωγής της, θεώρησε ότι *in concreto* η προστασία του άρθρου επεκτείνεται και στα δικαιώματα της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής της προσφεύγουσας⁹⁶.

Κατά την κρίση της, οι Αθίγγανοι έχουν έναν ιδιαίτερο τρόπο ζωής, ο οποίος πρέπει να γίνεται σεβαστός και να προστατεύεται από το βρετανικό κράτος. Έλαβε υπόψη της ότι στη συγκεκριμένη επίδικη υπόθεση, η περιοχή όπου βρισκόταν το οικόπεδο και η κατοικία της προσφεύγουσας δεν είχε χαρακτηριστεί ως ειδικά προστατευόμενη περιοχή από την βρετανική νομοθεσία. Επιπλέον, συνυπολόγισε ότι σε κοντινή απόσταση υπήρχε εγκατεστημένος καταυλισμός, ενώ, τέλος, επανέλαβε ότι ο αρμόδιος επιθεωρητής είχε αποφανθεί ότι τυχόν ανομοιομορφία του τοπίου λόγω του τροχόσπιτου της προσφεύγουσας θα μπορούσε να καλυφθεί με τη φύτευση θάμνων. Γι αυτούς τους λόγους έκρινε, και ορθά, με εφτά ψήφους έναντι πέντε, ότι υπήρξε παραβίαση της διάταξης του άρθρου 8 της Σύμβασης.

Πάντως, το πιο ουσιώδες είναι η Επιτροπή αναγνώρισε ευθέως για πρώτη φορά την αναγκαιότητα της προστασίας του ιδιαίτερου τρόπου ζωής μιας μειονοτικής ομάδας ως βασική υποχρέωση των κρατών στο έδαφος των οποίων υπάρχουν τέτοιες⁹⁷. Τονίζοντας την αναγκαιότητα αυτή συνάμα σκιαγράφησε και επέκτεινε τρόπον τινά τα όρια των δικαιωμάτων των μειονοτικών, τα οποία σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να υποβαθμίζονται με πρόφαση «το δημόσιο συμφέρον».

Το Δικαστήριο από την άλλη μεριά, με έξι ψήφους έναντι τριών, αποφάνθηκε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8, ούτε αυτοτελώς ορώμενου αλλά ούτε και σε συνδυασμό με το άρθρο 14. Το κύριο επιχείρημα της πλειοψηφίας ήταν η αναγνώριση του περιθωρίου εκτίμησης που διαθέτουν οι

---

⁹⁶ Βλ παρ 53

⁹⁷ Βλ παρ 71: «71. The Commission submitted that Gypsies following a traditional lifestyle required special consideration in planning matters and considered that this had been recognised by the Government. In the specific circumstances of the applicant's case, however, a proper balance had not been achieved.»

κρατικές αρχές, όχι μόνο στον τρόπο εφαρμογής της Σύμβασης συγκεκριμένα, αλλά και γενικότερα στον τρόπο με τον οποίο σταθμίζουν το γενικότερο δημόσιο συμφέρον σε σχέση με το ατομικό συμφέρον κάθε πολίτη⁹⁸. Περαιτέρω, θεώρησε ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση οι βρετανικές αρχές κατά τη στάθμιση του γενικότερου συμφέροντος με το συμφέρον της προσφεύγουσας στο δικαίωμα της στην κατοικία, έλαβαν υπόψη τους τη σπουδαιότητα του δεύτερου. Με άλλα λόγια, κατά την κρίση του Δικαστηρίου, «οι ιδιαίτερες ανάγκες της προσφεύγουσας λόγω της καταγωγής της ως αθίγγανη να ακολουθεί έναν ιδιαίτερο τρόπο ζωής λήφθηκαν υπόψη.»^{99 100}

Από τους μειοψηφήσαντες δικαστές οι δύο- ο δικαστής Repik και ο δικαστής Lohmus, υποστήριξαν πως υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8, όχι όμως του άρθρου 14, ενώ ο δικαστής Pettiti υποστήριξε πως υπήρξε παραβίαση και των δύο άρθρων.

Πιο συγκεκριμένα, ο δικαστής Repik, τονίζοντας ότι πρόκειται για την πρώτη υπόθεση αθίγγανου που εξετάζει το ΕΔΔΑ διατύπωσε έναν καίριο προβληματισμό του κατά πόσον η ύπαρξη αυτού του δεδουλευμένου θα επηρεάσει τις μετέπειτα κρατικές συμπεριφορές απέναντι στην μειονοτική

---

⁹⁸ Βλ παρ 68: «National law was designed to achieve a fair balance between the interests of individuals and those of the community as a whole» και παρ 74.

⁹⁹ Βλ παρ 76 : «The importance of that right for the applicant and her family must also be taken into account in determining the scope of the margin of appreciation allowed to the respondent State»

¹⁰⁰ Βλ παρ 80 «...the special needs of the applicant as a Gypsy following a traditional lifestyle were taken into account.» Στο συμπέρασμα αυτό κατέληξε από το ότι οι βρετανικές αρχές είχαν προβλέψει και εφήρμοσαν όλα τα διαδικαστικά εχέγγυα πριν τη λήψη της τελικής απόφασης (ενεργή νομοθεσία, υπάρχων καταυλισμός, επιτόπιες μελέτες από αρμόδιους επιθεωρητές) .

ομάδα των αθίγγανων¹⁰¹, ενώ παρακάτω σημείωσε, εμμένοντας στον ιδιαίτερο τρόπο ζωής της συγκεκριμένης φυλής, πως κατά την κρίση του *in concreto* οι κρατικές αρχές δεν στάθμισαν σωστά τον επιδιωκόμενο σκοπό με την ανάγκη της προσφεύγουσας να διατηρήσει το δικαίωμά της στην κατοικία, σύμφωνα με την έννοια που οι παραδόσεις της του προσδίδουν¹⁰². Στη συνέχεια, ο δικαστής Lohmus, συμμεριζόμενος την πολιτιστική κληρονομιά του ιδιαίτερου τρόπου ζωής της συγκεκριμένης ομάδας, διευκρίνισε ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση οι βρετανικές αρχές υπερέβαλαν ως προς το περιθώριο εκτίμησης που τους παρέχεται από την ευρωπαϊκή έννομη τάξη για να εφαρμόζουν τα δικαιώματα της Σύμβασης βάσει της κείμενης νομοθεσίας τους και συνυπολογίζοντας την δεδομένη κατάσταση, ενώ κατέληξε στο ότι για να εδραιωθεί η ισότητα θα πρέπει ορισμένες φορές να υπάρχει διαφορετική μεταχείριση για την προστασία μιας ιδιαίτερης πολιτιστικής κληρονομιάς, δίνοντας έτσι μια διαφορετική ερμηνεία στην απαγόρευση διακρίσεων¹⁰³. Τέλος, ο δικαστής Pettiti κάνοντας μια γενική επισήμανση αναφορικά με τη σημαντική επίδραση της Σύμβασης στη θεμελίωση της απόλαυσης ουσιαστικών δικαιωμάτων για τον άνθρωπο¹⁰⁴, υποστήριξε ένθερμα ότι η κα Buckley στην περίπτωση αυτή ήταν καταδικασμένη να

---

¹⁰¹ «...I am concerned about how the Court's first judgment on this subject will be interpreted and how it will be received by the Gypsy minority.»

¹⁰² «In the present case the national authorities did not properly assess whether the aim pursued was proportionate to the applicant's right to respect for her home and to the seriousness of the infringement of that right.» Βλ επίσης P. Thornberry, σελ 56

¹⁰³ Με άλλα λόγια θεωρεί ότι σε τέτοιες συγκεκριμένες περιπτώσεις μια διαφορετική αντιμετώπιση των πολιτών οδηγεί σε θετικά βήματα και καταλήγει στο ότι όλοι ανεξαιρέτως φυλής μπορούν να απολαύσουν ίδια και ίσα δικαιώματα. Βλ «In order to establish equality in fact, different treatment may be necessary to preserve their special cultural heritage.».

¹⁰⁴ Χαρακτηρίζει την ΕΣΔΑ ως θεραπεία έναντι στην καταστρατήγηση θεμελιωδών δικαιωμάτων, επιβάλλοντας από τα κράτη την τήρηση της στη βάση της απαγόρευσης διακρίσεων: «Can the European Convention provide a remedy for this situation? The answer must be yes, since the purpose of the Convention is to impose a positive obligation on the States to ensure that fundamental rights are guaranteed without discrimination.»

απορριφθεί το αίτημα της εξαιτίας της δαιδαλώδους γραφειοκρατίας που προβλεπόταν σε συνδυασμό με την καταγωγής της. Υποστήριξε δηλαδή, ότι λόγω της συσσώρευσης των διοικητικών κανόνων, μια οποιαδήποτε οικογένεια αθίγγανων δεν θα μπορούσε να προβεί στις κατάλληλες ρυθμίσεις για τη διαμονής, την κοινωνική ζωή και την ένταξη των παιδιών της στο σχολείο. Κατά τον τρόπο αυτό και η οικογένεια της προσφεύγουσας παγιδεύτηκε σε «φαύλο κύκλο»¹⁰⁵. Τέλος, παρατήρησε ότι εάν επρόκειτο για βρετανική οικογένεια ή σε οποιαδήποτε άλλη περίπτωση, οι αρχές θα είχαν ενεργήσει με διαφορετικό τρόπο¹⁰⁶.

Υπόθεση Chapman v. UK¹⁰⁷

Μερικά χρόνια αργότερα, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο απασχόλησε εκ νέου το ζήτημα της προστασίας της κατοικίας των αθίγγανων ως έκφανση της κληρονομιάς του ιδιαίτερου τρόπου ζωής τους.

Σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά, η προσφεύγουσα ήταν αθίγγανη, βρετανικής καταγωγής. Ζούσε νομαδικά ήδη από τη γέννησή της, ενώ και μετά το γάμο της και την απόκτηση των τεσσάρων παιδιών της, συνέχισε να μένει σε τροχόσπιτα και να μετακινείται. Ωστόσο, λόγω των συχνών

---

¹⁰⁵ «...accumulation of administrative rules (each of which would be acceptable taken singly) result, firstly, in its being totally impossible for a Gypsy family to make suitable arrangements for its accommodation, social life and the integration of its children at school and, secondly, in different government departments combining measures relating to town planning, nature conservation, the viability of access roads, planning permission requirements, road safety and public health that, in the instant case, mean the Buckley family are caught in a "vicious circle". >>

¹⁰⁶ Βλ P. Thornberry, σελ 56-57

¹⁰⁷ Application no 27238/95 και τελική κρίση στις 18/01/2001

μετακινήσεων αναγκαζόταν να διακόπτει συχνά την εκπαίδευση των παιδιών της. Γι αυτό, αποφάσισε να αγοράσει ένα οικόπεδο με την πρόθεση να ζουν σε αυτό σε ένα κινητό σπίτι. Το οικόπεδο βρισκόταν σε ανεπίσημο καταυλισμό αθιγγάνων και ένα χρόνο πριν την απόκτησή του οι αρχές την είχαν διαβεβαιώσει ότι θα μπορούσε να κατοικήσει εκεί χωρίς προβλήματα.

Η προσφεύγουσα και η οικογένειά της όταν μετακόμισαν, έκαναν αμέσως αίτηση για πολεοδομική άδεια, ώστε τα παιδιά τους να μπορούν να έχουν άμεση πρόσβαση στο σχολείο. Παρόλα αυτά, το Περιφερειακό Συμβούλιο απέρριψε την αίτηση της.

Το βρετανικό δημόσιο έχοντας χαρακτηρίσει την συγκεκριμένη περιοχή ως «ζώνη πρασίνου», μια δηλαδή ιδιαιτέρως προστατευόμενη περιοχή λόγω της αξίας της ως φυσικό τοπίο, εξανάγκασε την προσφεύγουσα και την οικογένειά της να εγκαταλείψουν το μέρος. Μάλιστα, οι διορισμένοι από τις βρετανικές αρχές εμπειρογνώμονες, σε εκθέσεις τους εκτίμησαν ότι η δημόσια περιβαλλοντική πολιτική υπερίσχυε των προσωπικών και οικογενειακών αναγκών της προσφεύγουσας. Στη συνέχεια, και εξαιτίας της άρνησής της να εγκατασταθεί αλλού¹⁰⁸, της επιβλήθηκαν χρηματικά πρόστιμα και εξαναγκάστηκε να αρχίσει και πάλι να ζει νομαδικά, διακόπτοντας και την εκπαίδευση των παιδιών της. Ελλείπει όμως των κατάλληλων εγκαταστάσεων σε άλλες περιοχές, αναγκάστηκε να επιστρέψει στο ιδιόκτητο οικόπεδο, με αποτέλεσμα να της επιβληθούν εκ νέου πρόστιμα και να της ζητηθεί να εγκαταλείψει τον χώρο. Η προσφεύγουσα αποτάθηκε στο ΕΔΔΑ, επικαλούμενη την παραβίαση του άρθρου 8(δικαίωμα στην κατοικία) και δευτερευόντως του άρθρου 1 του 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου(δικαίωμα στην εκπαίδευση).

Το ΕΔΔΑ έχοντας ήδη ένα αρνητικό νομολογιακό προηγούμενο, κλήθηκε να δώσει απάντηση σ' ένα δίλημμα: να διαπιστώσει ευρωπαϊκό consensus

---

¹⁰⁸ Χαρακτηριστικά αναφέρεται στην παράγραφο 15 ότι η προσφεύγουσα επανειλημμένα δήλωνε ότι δεν είχε πού αλλού να εγκατασταθεί, εξαναγκάζοντάς την ίδια και την οικογένειά της να ζούν ξανά νομαδικά.

σχετικά με την προστασία των μειονοτικών δικαιωμάτων ή να εγκλωβιστεί στο νομολογιακό προηγούμενο¹⁰⁹;

Η πλειοψηφία των δικαστών, με δέκα ψήφους έναντι εφτά, υιοθέτησε την τελική κρίση πως δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8. Κατά την ανάλυση του σκεπτικού της, ευθέως αναγνώρισε τον ιδιαίτερο νομαδικό τρόπο ζωής των αθίγγανων ως βασικό στοιχείο του πολιτισμού και της κουλτούρας τους που δεσμεύει τα κράτη να τον σεβαστούν και να τον προστατεύσουν¹¹⁰. Παρ' όλα αυτά μη διαπιστώνοντας consensus¹¹¹ από τα κράτη πάνω στο ζήτημα αυτό, και μην έχοντας την αρμοδιότητα να υποκαθιστά τους εσωτερικούς δικαιοδοτικούς μηχανισμούς, αναγνωρίζει εκ νέου- όπως και στην υπόθεση Buckley- ευρύ περιθώριο εκτίμησης του κράτους. Ειδικότερα αναγνώρισε πως είναι ζήτημα αποκλειστικά κρατικής πολιτικής η χορήγηση πολεοδομικής άδειας σε μέλη μειονοτήτων. Επιπλέον ισχυρίστηκε πως στο άρθρο 8 της Σύμβασης δεν εντάσσεται η υποχρέωση του κράτους να παρέχει στις αθίγγανικές μειονότητες έναν αριθμό κατάλληλα εξοπλισμένων καταυλισμών ώστε να εγκαθιστούν εκεί τα τροχόσπιτά τους.

Σε αντίθεση με την πλειοψηφία, οι εφτά μειοψηφήσαντες δικαστές θεώρησαν ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8. Πιο τολμηροί κατά την αιτιολόγηση της σκέψης τους, υποστήριξαν πως ρόλος του Δικαστηρίου είναι η ίση απονομή δικαιωμάτων σε όλους και πως το Δικαστήριο δεν θα πρέπει να εγκλωβιστεί σε νομολογιακά προηγούμενα. Η θέση σε ισχύ της Σύμβασης – Πλαίσιο θα

---

¹⁰⁹ Σαλτάνης Ν. Χρήστος, Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2003, σελ 148

¹¹⁰ Με τον τρόπο αυτό, το ΕΔΔΑ, λαμβάνοντας υπόψη του και τη Σύμβαση – Πλαίσιο που μόλις είχε τεθεί σε ισχύ, αναγνωρίζει τη συλλογική διάσταση του δικαιώματος των αθίγγανων να ζούν σύμφωνα με τον παραδοσιακό τρόπο διαβίωσης της ομάδας τους. Βλ παρ 93.

¹¹¹ Βλ παρ 94: «. However, the Court is not persuaded that the consensus is sufficiently concrete for it to derive any guidance as to the conduct or standards which Contracting States consider desirable in any particular situation.»

πρέπει να αποτελέσει το έναυσμα για την αντίληψη της ανάγκης για βαθιά προστασία των μειονοτήτων όπως εδώ ο ιδιαίτερος τρόπος ζωής των αθίγγανων. Το κύριο σημείο της διαφωνίας τους με τη πλειοψηφία εστιάζεται στο ότι δεν θεωρούν πως τα ληφθέντα περιοριστικά μέτρα(δηλαδή η μη χορήγηση άδειας) είναι αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία. Σταθμίζοντας πιο ορθολογικά τα συγκρουόμενα έννομα συμφέροντα κατέληξαν στο ότι ήταν «δυσανάλογο να αποβάλλεται μια αθίγγανη οικογένεια από την κατοικία της που βρίσκεται εντός ιδιόκτητου οικοπέδου από τη στιγμή που δεν αποδεικνύεται ότι υφίστανται άλλοι χώροι που αυτή θα μπορούσε λογικά να εγκατασταθεί»¹¹².

II. Το όνομα ως στοιχείο της ταυτότητας

Η επιλογή του ονόματός του από το ίδιο άτομο ως βασική έκφραση του αυτοπροσδιορισμού και της ταυτότητάς του είναι ευρέως κατανοητή και σεβαστή. Ιδιαίτερη διάσταση, όμως, λαμβάνει το δικαίωμα στο όνομα όταν περαιτέρω εμπλέκεται στην επιλογή του και η εθνική καταγωγή του ατόμου ,με την έννοια της ύπαρξης αρχών και παραδόσεων που έχουν και νομική θεμελίωση.

Και μπορεί η ΕΣΔΑ να μην κάνει λόγο για δικαίωμα στο όνομα, ωστόσο το ΕΔΔΑ κλήθηκε, στην **υπόθεση Unal Tekeli v. Turkey**¹¹³, να ασχοληθεί με το ζήτημα αυτό και να αποφανθεί κατά πόσο το δικαίωμα στο όνομα και οι νόμοι που το προβλέπουν και το ρυθμίζουν εμπίπτουν στη σφαίρα του πεδίου του άρθρου 8, δηλαδή στο δικαίωμα στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής του ατόμου.

Βάσει των πραγματικών περιστατικών, η προσφεύγουσα, τουρκικής καταγωγής, μετά τον γάμο της, ασκούμενη τότε δικηγόρος, πήρε το επώνυμο

---

¹¹² Π. Βογιατζής, Το προηγούμενο και ο δισταγμός : σχετικά με την απόφαση ΕΔΔΑ, Charman κατά Η. Βασιλείου, Νομικό Βήμα 2002

¹¹³ Application no. 29865/96 και τελική κρίση στις 16/11/2004

του συζύγου της, σύμφωνα με τον τουρκικό Αστικό Κώδικα. Ωστόσο, γνωστή η ίδια στις επαγγελματικές της δραστηριότητες με το πατρικό επίθετό της, το διατήρησε μπροστά από το νόμιμο επίθετό της και υπέβαλε αίτηση στο Πρωτοδικείο να κρατήσει μόνο αυτό. Το Πρωτοδικείο απέρριψε την αίτηση, ενώ εξίσου αρνητική ήταν και η απάντησή του Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου. Ακόμα και μετά την τροποποίηση του ΑΚ, τα αρμόδια δικαστήρια εξακολουθούσαν να αρνούνται το αίτημα της προσφεύγουσας. Η προσφεύγουσα απευθυνόμενη στο ΕΔΔΑ, παραπονέθηκε για παραβίαση του δικαιώματός της στην ιδιωτική ζωή, μέσω της ελεύθερης επιλογής του ονόματός της, σε συνδυασμό με το άρθρο 14 της Σύμβασης.

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου κατά την εξέταση και των δύο άρθρων¹¹⁴, διαπίστωσε πως υπήρχε συναίνεση όλων των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης σε σχέση με την ισότητα των δικαιωμάτων των δύο φύλων, και αφού εξέλαβε το δικαίωμα στο όνομα ως όψη του ιδιωτικού βίου, αποφάσισε πως πράγματι υπήρξε παραβίαση της Σύμβασης.

Πιο συγκεκριμένα, στάθηκε στο ότι η Τουρκία ήταν το μόνο κράτος μέλος του ΣΤΕ, που επέβαλε νομικά στο ζευγάρι μετά το γάμο να αποκτά αποκλειστικά το επίθετο του συζύγου, ενώ η σύζυγος έχανε αυτόματα το δικαίωμα να διατηρήσει η ίδια ή και η οικογένειά της το δικό της¹¹⁵. Και για να καταλήξει στην παραβίαση των διατάξεων των συγκεκριμένων άρθρων, αντικρούοντας το κύριο επιχείρημα του τουρκικού κράτους, το οποίο συνοπτικά ισχυριζόταν πως σκοπός του εν λόγω νομοθετήματος είναι να διατηρείται η παραδοσιακή συνοχή και ενότητα της οικογένειας, τόνισε ότι η ενότητα της οικογένειας δεν μπορεί να θεμελιώνεται αποκλειστικά με την επιβολή του ονόματος. Απεναντίας, ενότητα και συνοχή στην οικογένεια εξακολουθούν να υπάρχουν και όταν το ζευγάρι επιλέγει το κοινό όνομα του ή ο καθένας διατηρεί το δικό του¹¹⁶.

---

¹¹⁴ Έδωσε έμφαση και προτεραιότητα στο άρθρο 14 (απαγόρευση διακρίσεων) και συμπληρωματικά έλαβε υπόψη του άρθρο 8.

¹¹⁵ Παρ 61.

¹¹⁶ Παρ 63 επ.

III. Το δικαίωμα στην εκπαίδευση

Η εκπαίδευση είναι ένα βασικό ανθρώπινο δικαίωμα καθώς αποβλέπει στην πλήρη ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας και στην εμπέδωση του σεβασμού όλων των άλλων θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών.

Η σημασία του δικαιώματος στην εκπαίδευση έχει άμεση και έντονη αντανάκλαση στα άτομα που είναι μέλη μιας μειονοτικής ομάδας, καθώς με τον τρόπο αυτό προωθείται η ιδέα της ενσωμάτωσής τους στην κοινωνία, θεμελιωμένη στην ιδέα της ανοχής και αποδοχής της διαφορετικότητάς τους από την πλειοψηφία. Η πεποίθηση αυτή αναγνωρίστηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης, που κατοχύρωσε το δικαίωμα στην εκπαίδευση στο άρθρο 2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ¹¹⁷ και περαιτέρω τόνισε τη σημασία του για τις μειονότητες στο σύνολο της Σύμβασης – Πλαίσιο και πιο χαρακτηριστικά στο άρθρο 6¹¹⁸.

Όσον αφορά το άρθρο 2 του 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου το Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου κλήθηκε να ερμηνεύσει την έννοια « θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις» καθώς και να συσχετίσει τις δύο διατάξεις του άρθρου μεταξύ τους και με τα άλλα άρθρα της Σύμβασης.

---

¹¹⁷ Το αυθεντικό κείμενο του άρθρου έχει ως εξής: «**Article 2 – Right to education**

No person shall be denied the right to education. In the exercise of any functions which it assumes in relation to education and to teaching, the State shall respect the right of parents to ensure such education and teaching in conformity with their own religious and philosophical convictions.»

¹¹⁸ Το αυθεντικό κείμενο του άρθρου έχει ως εξής: «**Article 6**

1. The Parties shall encourage a spirit of tolerance and intercultural dialogue and take effective measures to promote mutual respect and understanding and co-operation among all persons living on their territory, irrespective of those persons' ethnic, cultural, linguistic or religious identity, in particular in the fields of education, culture and the media.
2. The Parties undertake to take appropriate measures to protect persons who may be subject to threats or acts of discrimination, hostility or violence as a result of their ethnic, cultural, linguistic or religious identity.»

Έτσι, στην υπόθεση **Campbell and Cosans v. U.K**^{119 120}, το ΕΔΔΑ υπογράμμισε πως η φράση «φιλοσοφικές πεποιθήσεις» δεν μπορεί να υπαχθεί σ' έναν εξαντλητικό ορισμό, αλλά απαντά σε μια πληθώρα ερμηνειών ώστε να παρέχει ένα πλήρες σύστημα σκέψης και οπτικής λιγότερο ή περισσότερο τετριμμένων θεμάτων¹²¹. Περαιτέρω, κατά την κρίση του η φράση αυτή αναφέρεται σε «πεποιθήσεις που είναι άξιες σεβασμού σε μια δημοκρατική κοινωνία και δεν είναι ασύμβατες με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια»¹²².

Ενώ, σε μια πιο πρόσφατη απόφασή του κατά την εξέταση της υπόθεσης **Folgero v. Norway**¹²³, το ΕΔΔΑ ασχολήθηκε με την έννοια της φράσης «θρησκευτικές πεποιθήσεις». Παρουσιάζοντας εν συντομία τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, οι προσφεύγοντες, μέλη της Νορβηγικής Ουμανιστικής Ένωσης, μετά την τροποποίηση του προγράμματος σπουδών των σχολείων στο μάθημα των θρησκευτικών, ζήτησαν τα παιδιά τους να

---

¹¹⁹ App no 7511/76 και 7743/76 και τελική κρίση στις 25/02/1982

¹²⁰ Στη συγκεκριμένη υπόθεση οι προσφεύγοντες ζήτησαν από τα σχολεία στα οποία ήταν μαθητές τα παιδιά τους να μην εφαρμόσουν σε αυτά την πειθαρχική ποινή της σωματικής τιμωρίας (corporal punishment), η οποία και προβλεπόταν από τους εσωτερικούς κανονισμούς των σχολείων. Οι γονείς ισχυρίστηκαν ότι η τιμωρία αυτή είναι ασύμβατη με τις φιλοσοφικές τους πεποιθήσεις. Κι ενώ τα σχολεία αρνήθηκαν την εξαίρεση και το Βρετανικό κράτος ισχυρίστηκε πως ο εσωτερικός κανονισμός κάθε σχολείου δεν είναι υπόθεση του Κράτους, το Δικαστήριο δικαίωσε τους προσφεύγοντες κρίνοντας ότι παραβιάστηκε το δικαίωμά τους που κατοχυρώνεται στη δεύτερη πρόταση του άρθρου 2.

¹²¹ Παρ 36: «...the adjective "philosophical", it is not capable of exhaustive definition... the word "philosophy" bears numerous meanings: it is used to allude to a fully-fledged system of thought or, rather loosely, to views on more or less trivial matters.»

¹²² Παρ 36: «...the expression "philosophical convictions" in the present context denotes, in the Court's opinion, such convictions as are worthy of respect in a "democratic society" and are not incompatible with human dignity». Βλ επίσης P. Thornberry, *Minority rights in Europe*, σελ 61.

¹²³ App no 15472/02 και τελική κρίση στις 29/06/2007

εξαιρεθούν εντελώς από το συγκεκριμένο μάθημα, πράγμα που οι αρμόδιες αρχές το αρνήθηκαν. Οι προσφεύγοντες απευθυνόμενοι στο Δικαστήριο του Στρασβούργου¹²⁴ παραπονέθηκαν πως η άρνηση αυτή συνιστούσε παραβίαση μιας σειράς άρθρων της Σύμβασης, μεταξύ αυτών και του δικαιώματος τους να παρέχουν στα παιδιά τους μια εκπαίδευση σύμφωνα με τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις.

Το Δικαστήριο, για να ερμηνεύσει το άρθρο 2 του 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου και να καταλήξει στην παραβίασή του από τις νορβηγικές αρχές, υιοθέτησε μια σειρά γενικών αρχών. Μεταξύ αυτών υπογράμμισε ότι:

α) Το άρθρο 2 αποτελεί ένα σύνολο όπου κυριαρχεί η πρώτη φράση. Απαγορεύοντας στα συμβαλλόμενα κράτη «την άρνηση του δικαιώματος στη μόρφωση», αυτά εγγυώνται στους υπηκόους τους δικαίωμα πρόσβασης στα σχολεία και τη δυνατότητα, μέσω της επίσημης αναγνώρισης των σπουδών τους, να αποκομίσουν κάποιο όφελος από αυτές.

β) Οι δύο φράσεις του άρθρου 2 πρέπει να αναγιγνώσκονται σε σχέση όχι μόνο η μία με την άλλη, αλλά και σε σχέση με τα άρθρα 8,9 και 10 της ΕΣΔΑ.

γ) Το δικαίωμα των γονέων για σεβασμό των πεποιθήσεων τους που βρίσκεται στην πρώτη φράση, προσκολλάται στο βασικό δικαίωμα στη μόρφωση. Η δεύτερη φράση του άρθρου στοχεύει να διαφυλάξει τη δυνατότητα ενός εκπαιδευτικού πλουραλισμού, βασικού για τη διατήρηση της «δημοκρατικής κοινωνίας», όπως την αναγνωρίζει η Σύμβαση.

δ) Οι γονείς μπορούν να απαιτήσουν από τα κράτος τον σεβασμό των θρησκευτικών και φιλοσοφικών τους πεποιθήσεων. Αυτά είναι μέσα στα όρια του φυσικού τους καθήκοντος απέναντι στα παιδιά τους, στο οποίο περιλαμβάνεται κατά προτεραιότητα η εξασφάλιση της μόρφωσης και της εκπαίδευσής τους. Επομένως, το δικαίωμά τους αντιστοιχεί προς μια

---

¹²⁴ Αξίζει να σημειωθεί ότι οι προσφεύγοντες πριν απευθυνθούν στο ΕΔΔΑ, προσέφυγαν στην Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των ΗΕ που είναι επιφορτισμένη με τον έλεγχο της ορθής εφαρμογής του ΔΣΑΠΔ και έκριναν ότι στη συγκεκριμένη υπόθεση υπήρξε παραβίαση των άρθρων 17, 18 και 26 του Συμφώνου. Παρ 43-45

ευθύνη στενά συνδεδεμένη με την απόλαυση και άσκηση του δικαιώματος στην επιμόρφωση.

ε) Αν και ενίοτε τα ατομικά συμφέροντα πρέπει να έρχονται μετά τα συμφέροντα της ομάδας, η δημοκρατία δεν συνεπάγεται συνεχή κυριαρχία των απόψεων της πλειοψηφίας. Επιτάσσει ισορροπία που εξασφαλίζει για τις μειονότητες δίκαιη μεταχείριση και την αποφυγή κάθε κατάχρησης από μια κυρίαρχη ομάδα.¹²⁵

Με ερμηνευτικό γνώμονα, λοιπόν, τις γενικές αρχές του εκπαιδευτικού πλουραλισμού σε μια δημοκρατική κοινωνία, της εξισορρόπησης των δικαιωμάτων των μειονοτήτων και της πλειοψηφίας ώστε η δεύτερη να μην επισκιάζει τους πρώτους, καθώς και της υποχρέωσης των γονέων να εξασφαλίζουν τη μόρφωση των παιδιών τους, που διέπουν και προσδιορίζουν το εννοιολογικό περιεχόμενο του άρθρου 2 του 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, το ΕΔΔΑ σε δύο πρόσφατες υποθέσεις του κλήθηκε να αποφανθεί για την διασφάλιση του δικαιώματος της ίσης πρόσβασης στην εκπαίδευση σε Ρομά.

Υπόθεση D.H.and others v. Τσεχία¹²⁶

Στην υπόθεση αυτή, οι προσφεύγοντες, Τσέχοι υπήκοοι με καταγωγή Ρομά, τοποθετήθηκαν σε σχολεία για άτομα με μαθησιακές δυσκολίες που δεν μπορούσαν να παρακολουθήσουν το κανονικό πρόγραμμα σπουδών στο διάστημα των ετών 1996-1999. Πιο συγκεκριμένα, η απόφαση για την τοποθέτηση των παιδιών Ρομά στα ειδικά αυτά σχολεία πάρθηκε από εκπαιδευτικούς, κατόπιν αξιολόγησης συγκεκριμένων διαγωνισμάτων στα οποία όλα τα παιδιά υπόκεινται βάσει της νομοθεσίας.

---

¹²⁵ Βλ παρ 84 της απόφασης και επίσης Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: νομολογία και ερμηνευτικά σχόλια, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011,σελ 416-417.

¹²⁶ App. No 57325/00 και τελική κρίση στις 13/11/2007

Οι προσφεύγοντες διατεινόμενοι πως τα διαγωνίσματα αυτά είναι αναξιόπιστα, πως οι ίδιοι δεν ήταν επαρκώς ενημερωμένοι για τις συνέπειες και πως η κατάταξη έγινε πρωτίστως εξαιτίας της καταγωγής τους με το πρόσχημα των αποτελεσμάτων των διαγωνισμάτων, προσέφυγαν στο Συνταγματικό Δικαστήριο της Τσεχίας, το οποίο έκρινε την προσφυγή ως απαράδεκτη. Έτσι, απευθύνθηκαν Δικαστήριο του Στρασβούργου παραπονούμενοι για διακριτική σε βάρος τους συμπεριφορά και παραβίαση του δικαιώματος στην εκπαίδευση(άρθρα 14 ΕΣΔΑ και 2 Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου). Από την άλλη μεριά, η Κυβέρνηση υπογράμμισε ότι η ύπαρξη του συστήματος των ειδικών σχολείων δεν έγινε αποκλειστικά και μόνο για την ένταξη σε αυτά παιδιών Ρομά, αλλά για την ένταξη παιδιών που βάσει αξιολόγησης δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν στο κανονικό πρόγραμμα σπουδών.

Το ΕΔΔΑ ήδη εξ αρχής τόνισε ότι οι Ρομά λόγω της φυλετικής τους καταγωγής είναι μια ευάλωτη μειονοτική ομάδα η οποία μπορεί να υποστεί διακρίσεις και γι' αυτό χρειάζεται ιδιαίτερης προστασίας γενικά και ειδικότερα στον τομέα της εκπαίδευσης¹²⁷.

Στη συνέχεια αξιολογώντας τα πραγματικά περιστατικά και την έκθεση της χώρας στα πλαίσια εφαρμογής της Σύμβασης- Πλαίσιο , παρατήρησε πως το 1999 τα παιδιά Ρομά που ήταν ενταγμένα σε ειδικά σχολεία άγγιζαν το 90% του συνολικού αριθμού μαθητών αυτών των σχολείων, ενώ το 2004 ένας εξίσου μεγάλος αριθμός μαθητών Ρομά παρέμενε ενταγμένος σ' αυτά.

Αποδεχόμενο τον κυβερνητικό ισχυρισμό ότι τα ειδικά σχολεία δημιουργήθηκαν υπό το σκεπτικό της παροχής εκπαίδευσης σε άτομα με ιδιαίτερες μαθησιακές ανάγκες, το Δικαστήριο αμφισβήτησε την αντικειμενικότητα και αξιολόγηση των προβλεπόμενων διαγωνισμάτων για τους Ρομά μαθητές. Στη βάση αυτή έκρινε ότι υπήρξε έμμεση διάκριση σε

---

¹²⁷ Βλ παρ 182

βάρος των παιδιών των προσφευγόντων και συνεπώς παραβίαση του δικαιώματός τους στην εκπαίδευση.

Υπόθεση Σαμπάνης κατά Ελλάδας¹²⁸

Σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά, οι προσφεύγοντες είναι έλληνες υπήκοοι Ρομά στην καταγωγή και διαμένουν σ' έναν καταυλισμό στον Ασπρόπυργο. Πιο οι συγκεκριμένα, οι προσφεύγοντες γονείς πήγαν στις 21 Σεπτεμβρίου 2004 στο δημόσιο σχολείο της περιοχής για να εγγράψουν τα παιδιά τους, κατόπιν σχετικού δελτίου που είχε εκδοθεί από το Υπουργείο Παιδείας τον Αύγουστο του ίδιου έτους, όπου επισημαινόταν η σημασία της ένταξης των παιδιών Ρομά στο εθνικό σύστημα εκπαίδευσης. Παρ' όλα αυτά, οι διευθυντές των σχολείων αρνήθηκαν να προβούν στην εγγραφή καθώς δεν είχαν λάβει σχετικές οδηγίες από το Υπουργείο. Επιπλέον, ποτέ δεν ειδοποίησαν τους γονείς να προσέλθουν παρά τη σχετική διαβεβαίωσή τους.

Από την πλευρά της, η ελληνική κυβέρνηση υποστήριξε ότι οι προσφεύγοντες είχαν απευθυνθεί στη διευθύντρια προκειμένου να ενημερωθούν για τη διαδικασία εγγραφής των παιδιών τους και η τελευταία τους ενημέρωσε για τα απαιτούμενα έγγραφα. Στη συνέχεια, μάλιστα, τον Νοέμβριο και Δεκέμβριο του ίδιου έτους δάσκαλοι της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης επισκέφτηκαν τον καταυλισμό των προσφευγόντων για να τους πείσουν για την αναγκαιότητα της εγγραφής των παιδιών τους, αλλά η ενέργειά τους ήταν ανεπιτυχής.

Στο μεταξύ, στις 23 Σεπτεμβρίου 2004 έγινε μια άτυπη σύσκεψη των αρμόδιων αρχών προκειμένου να βρεθεί λύση για το πρόβλημα του υπερπληθυσμού των σχολείων του Ασπροπύργου και να ληφθούν μέτρα για τις εγγραφές των μαθητών που είναι Ρομά. Αποφασίστηκε, λοιπόν, ότι οι μαθητές στην ηλικία της αρχικής εισδοχής σχολείο θα μπορούσαν να διδάσκονται στις υπάρχουσες εγκαταστάσεις των δημοτικών σχολείων του Ασπροπύργου και, δεύτερον, ότι τα πρόσθετα μαθήματα θα

---

¹²⁸ Αρ προσφυγής 32526/05 και τελική κρίση 5/6/2008

πραγματοποιούνται για μεγαλύτερα παιδιά , ώστε να προετοιμαστούν για την ένταξή τους σε κοινές τάξεις .

Μετά από τη λήψη των μέτρων αυτών, τον Ιούνιο του 2005 διαπιστώθηκε ότι μόλις 54 παιδιά Ρομά είχαν εγγραφεί σε δημοτικά σχολεία του Ασπροπύργου, συμπεριλαμβανομένων και των παιδιών των προσφευγόντων. Τον Σεπτέμβριο και τον Οκτώβριο του 2005, από την πρώτη ημέρα κιάλας του σχολικού έτους , οι γονείς διαμαρτυρήθηκαν για την εισαγωγή στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση των παιδιών Ρομά και απέκλεισαν το σχολείο , απαιτώντας τα παιδιά Ρομά να μεταφερθούν σε άλλο κτίριο . Η αστυνομία χρειάστηκε να παρέμβει αρκετές φορές για να διατηρήσουν την τάξη και να αποτρέψει παράνομες πράξεις που διαπράττονται εναντίον των μαθητών Ρομά καταγωγής .

Στις 25 Οκτωβρίου 2005, μάλιστα, οι ενάγοντες υπέγραψαν υπό πίεση μια δήλωση που συνέταξαν εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης με την οποία ήθελαν τα παιδιά τους να μεταφερθούν σε ένα κτίριο χωριστά από το σχολείο . Έτσι , από τις 31 Οκτωβρίου του 2005, τα παιδιά των προσφευγόντων παρακολουθούσαν μαθήματα σε άλλο κτίριο και ο αποκλεισμός του σχολείου ήρθη . Από τότε, τρεις προπαρασκευαστικές τάξεις στεγάζονται σε προκατασκευασμένες αίθουσες σε οικόπεδο που ανήκει στο Δήμο Ασπροπύργου . Μετά από μια πυρκαγιά τον Απρίλιο του 2007 , τα παιδιά Ρομά μεταφέρθηκαν σε ένα νέο δημοτικό σχολείο που είχε συσταθεί στον Ασπρόπυργο το Σεπτέμβριο του 2007 . Ωστόσο , λόγω των προβλημάτων υποδομών , ότι το σχολείο δεν ήταν ακόμη σε λειτουργία τον Οκτώβριο του 2007 .

Οι προσφεύγοντες προσέφυγαν στο ΕΔΔΑ παραπονούμενοι για παραβίαση των άρθρων 14 της ΕΣΔΑ και του άρθρου 2 του 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου. Ειδικότερα, οι προσφεύγοντες παραπονέθηκαν για την αποτυχία των διοικητικών αρχών να παρέχουν εκπαίδευση στα παιδιά των προσφευγόντων κατά το σχολικό έτος 2004-2005 και συνακόλουθα της τοποθέτησής τους σε ειδικές τάξεις, σε παράρτημα του κύριου κτηρίου του δημοτικού σχολείου Ασπροπύργου.

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου από τη μεριά του διαπίστωσε πως πριν το 2005 δεν υπήρξε καμία πρόβλεψη εκ μέρους των αρχών για την ενσωμάτωση παιδιών Ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα, παρόλο που και άλλα παιδιά Ρομά είχαν επιχειρήσει να εγγραφούν στα σχολεία της περιοχής. Μάλιστα, τόνισε ότι μέχρι πριν το 2005, οι διευθυντές των σχολείων είχαν αρνηθεί την εγγραφή παιδιών Ρομά. Επιπλέον, σημείωσε ότι σε σχέση με τη σύνθεση των προπαρασκευαστικών τάξεων που δημιουργήθηκαν το 2005, αυτές απαρτιζόνταν αποκλειστικά από τα παιδιά των Ρομά, χωρίς να υπάρχουν σαφή κριτήρια για την ένταξή τους σ' αυτές.

Μετά την εγγραφή των παιδιών Ρομά, σημείωσε ότι ακόμη και αν τα περιστατικά ρατσιστικής φύσης που εκτυλίχθηκαν μπροστά στο δημοτικό σχολείο το Σεπτέμβριο και τον Οκτώβριο του 2005, δεν θα μπορούσαν να αποδοθούν στις ελληνικές αρχές, θα μπορούσε ωστόσο να θεωρηθεί ότι αυτά τα περιστατικά επηρέασαν την απόφαση των υπευθύνων να τοποθετήσουν τους μαθητές Ρομά καταγωγής σε ένα παράρτημα στο δημοτικό σχολείο .

Με το σκεπτικό, επομένως, ότι οι αρχές δεν είχαν υιοθετήσει ένα κατάλληλο εκπαιδευτικό σύστημα για παιδιά που ανήκουν σε φυλετική μειονότητα και επιπλέον δεν είχαν προβλέψει και λάβει κατάλληλα μέτρα ώστε να αποφευχθούν οι ρατσιστικές αντιδράσεις των άλλων γονιών, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του δικαιώματος στην εκπαίδευση και διακριτική μεταχείριση σε βάρος των παιδιών των προσφευγόντων.

Παρατηρούμε συνεπώς, πως το Δικαστήριο του Στρασβούργου έχει για τα καλά εμπεδώσει την σπουδαιότητα και την αξία της εκπαίδευσης για όλους. Αντιλαμβάνεται τη μειονεκτική θέση των Ρομά ως φυλετική μειονότητα και προσπαθεί μέσω της νομολογίας του να εξαλείψει τα υπάρχοντα σημάδια ρατσισμού και κοινωνικού αποκλεισμού αυτών των ατόμων. Η προστασία που τους παρέχει αντανακλά πρωτίστως στην ενσωμάτωσή τους στην κοινωνία, ώστε με τον τρόπο αυτό προσπαθεί να πετύχει μιας μορφής κοινωνική ολοκλήρωση γερά θεμελιωμένη στη βάση της δημοκρατικής κοινωνίας και της ανοχής και αποδοχής του πλουραλισμού, έννοιες που κατά κόρον χρησιμοποιεί στις αποφάσεις του. Και φαίνεται να γνωρίζει καλά πως

για την επίτευξη αυτού του σκοπού η ίση εκπαίδευση για όλους είναι το κλειδί.

Συμπεράσματα

Καταληκτικά, παρατηρούμε πως όσον αφορά το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού των μειονοτικών, σε όλες τις εκφάνσεις του, το Δικαστήριο του Στρασβούργου δεν τολμά να πάρει ευθέως θέση υπέρ τους, εφόσον δεν έχει διαπιστώσει πρώτα ένα ευρωπαϊκό consensus. Η κρατική καχυποψία και η μη πραγματική αποδοχή της διαφορετικότητας φαίνονται να αποτελούν τα κύρια εμπόδια που συναντά το ΕΔΔΑ εξετάζοντας τέτοιες ατομικές προσφυγές. Παρόλα αυτά δεν λείπουν από το αιτιολογικό των αποφάσεων του σαφείς διατυπώσεις για ανάγκη κατανόησης και σεβασμού του διαφορετικού μέσα σε μια πραγματική δημοκρατική κοινωνία. Άλλωστε δεν είναι λίγες και οι υποθέσεις στις οποίες συναντάμε και μειοψηφούσες γνώμες, οι οποίες επί της ουσίας απλά επικυρώνουν τις σκέψεις αυτές με το να διαπιστώνουν την παραβίαση κάποιου ατομικού δικαιώματος.

3.2 Το δικαίωμα της θρησκευτικής ετερότητας

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο άρθρο 9 προστατεύει το δικαίωμα της ελευθερίας σκέψης, συνείδησης και θρησκείας. Το ακριβές κείμενο της διάταξης έχει ως εξής :

«1. Παν πρόσωπο δικαιούται εις την ελευθερία σκέψεως, συνείδησης και θρησκείας, το δικαίωμα τούτο επάγεται την ελευθερία αλλαγής θρησκείας ή πεποιθήσεων, ως και την ελευθερίαν εκδήλωσης της θρησκείας ή των πεποιθήσεων μεμονομένως ή συλλογικώς, δημόσια ή κατ' ιδίαν, δια της λατρείας, της παιδείας και της άσκησης των θρησκευτικών καθηκόντων και τελετουργιών.

2. Η ελευθερία εκδήλωσης της θρησκείας ή των πεποιθήσεων δεν επιτρέπεται να αποτελέσει αντικείμενο ετέρων περιορισμών πέραν των προβλεπομένων υπό του νόμου και αποτελούντων αναγκαία μέτρα, εν δημοκρατική κοινωνία δια την δημόσιαν ασφάλειαν, την προάσπιση της δημόσιας τάξης, υγείας και ηθικής, ή την προάσπισιν των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων.»¹²⁹

Το κατοχυρωμένο στο άρθρο 9 δικαίωμα είναι ένα ουσιαστικό ατομικό δικαίωμα των φυσικών προσώπων, που αναφέρεται σε μια σειρά από αξίες που συγκροτούν την προσωπικότητα του ατόμου. Εκδηλώνεται δε υπό δύο διαστάσεις: αφενός μεν την εσωτερική, δηλαδή το ενδιάθετο φρόνημα του καθένα να σκέφτεται και να πιστεύει οπουδήποτε ή ακόμα και να μην πιστεύει πουθενά¹³⁰, αφετέρου δε στην εξωτερίκευση του ενδιάθετου φρονήματος του

---

¹²⁹ Διεθνείς Συμβάσεις Δικαιωμάτων του Ανθρώπου που δεσμεύουν την Ελλάδα, ΙΜΔΑ, Νομική Βιβλιοθήκη, 2003, σελ 71

¹³⁰ Το ενδιάθετο φρόνημα είναι ταυτόσημο με την ελευθερία συνείδησης, η οποία σημαίνει να μπορεί ο καθένας να πρεσβεύει οτιδήποτε θέλει ή και να μην πρεσβεύει τίποτα, να μεταβάλλει τις πεποιθήσεις του, να τις διαδίδει ή να τις αποκρύπτει. Βλ Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ 270. Το να μην πρεσβεύει κάποιος τίποτα συνιστά την αρνητική όψη του δικαιώματος του άρθρου 9. Βλ

καθένα, ατομικά ή και συλλογικά. Και ενώ η σκέψη, η συνείδηση και η θρησκεία ως εσωτερική πτυχή της προσωπικότητας του ατόμου είναι απολύτως ελεύθερες χωρίς να υπόκεινται σε κανένα περιορισμό¹³¹, αντίθετα η εξωτερίκευση των ελευθεριών αυτών υπόκεινται στους περιορισμούς που ρητά και περιοριστικά απαριθμεί η παράγραφος 2 του άρθρου.

Η αναγκαιότητα της ύπαρξης νόμου, αλλά και η ορθή ερμηνεία και εφαρμογή του ως μόνα προαπαιτούμενα για τον περιορισμό της εξωτερίκευσης της ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης, εν μέρει αποτελούν δικλείδα ασφαλείας για τα άτομα ώστε να εμποδίζονται οι αυθαίρετες κρατικές παρεμβάσεις στην ιδιωτική τους σφαίρα και να διασφαλίζεται η αρμονική συνύπαρξη των διαφορετικών θρησκευτικών πεποιθήσεων. Από αυτή την άποψη αποτελεί μια ιδιαίτερα σημαντική ασπίδα για τα μέλη θρησκευτικών μειονοτήτων, ώστε ελεύθερα να μπορούν να εκφράζονται, ατομικά ή και συλλογικά, χωρίς να φοβούνται ότι θα περιοριστούν υπέρμετρα από κρατικές επεμβάσεις.

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου έχει υιοθετήσει αυτή την άποψη υπέρ των μειονοτικών, μέσω της νομολογίας του, προβαίνοντας έτσι σε ουσιαστική προάσπιση του κατοχυρωμένου από τη Σύμβαση δικαιωμάτων τους. Ιδιαίτερα σημαντική έχει υπάρξει η συνδρομή του σε υποθέσεις μαρτύρων του Ιεχωβά και των μουφτήδων, θρησκευτικών ηγετών των μουσουλμανικών μειονοτήτων. Δυστυχώς, και στις δύο αυτές κατηγορίες υποθέσεων η Ελλάδα πρωτοστατεί εμφανίζοντας σοβαρά προβλήματα έλλειψης σεβασμού της θρησκευτικής ελευθερίας.

Π. Νάσκου- Περράκη, Μηχανισμοί προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου: Διεθνείς πράξεις, θεωρία και πρακτική, Αντ. Ν.Σάκκουλας, Αθήνα- Κομοτηνή, 2008,σελ 405

¹³¹ Όπως εύστοχα γράφει ο καθηγητής Ρούκουνας: « γιατί αλλιώς διακυβεύεται η ενόραση που κλείνει μέσα του ο καθένας μας για τον κόσμο. Είναι σα να μπαίνουν ξένοι πίσω από τα μάτια μας.» Ρούκουνας Ε, Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εκδ Εστία,1995, σελ 179.

I. Μάρτυρες του Ιεχωβά

Υπόθεση Κοκκινάκης κατά Ελλάδας¹³²

Στην υπόθεση αυτή ο προσφεύγων κατηγορήθηκε για προσηλυτισμό όταν επισκέφτηκε με τη σύζυγό του γειτονικό τους σπίτι, στη Σητεία της Κρήτης και συζήτησαν μια σειρά θεμάτων, μεταξύ των οποίων και θρησκευτικού περιεχομένου. Άξιο επισήμανσης είναι το ότι οι γείτονες του προσφεύγοντος ήταν χριστιανοί ορθόδοξοι και μάλιστα ο σύζυγος ήταν ιεροψάλτης.

Η ισχύουσα από την εποχή της μεταξικής δικτατορίας σχετική ποινική νομοθεσία(άρθρο 4 παρ 2 αν 1363/1938, όπως αντικαταστάθηκε από το άρθρο 2 αν 1672/1939) όριζε ότι «προσηλυτισμός είναι η δια πάσης φύσεως παροχών ή δι' υποσχέσεως τοιούτων ή άλλης ηθικής ή υλικής περιθάλψεως, δια μέσων απατηλών, δια καταχρήσεως της απειρίας ή εμπιστοσύνης ή κουφότητας άμεσος ή έμμεσος προσπάθεια προς δείσδυσιν εις την θρησκευτικήν συνείδησιν ετεροδόξων επί σκοπώ μεταβολής του περιεχομένου αυτής.»¹³³. Με άλλα λόγια, επιτρέπεται η εξωτερίκευση της θρησκευτικής συνείδησης μέσω της διάδοσης και αναπαραγωγής των θρησκευτικών πεποιθήσεων ως μορφή της θρησκευτικής ελευθερίας του ατόμου. Αυτό που απαγορεύεται είναι ο προσηλυτισμός άλλου προσώπου με αθέμιτα μέσα.

Το πρωτοβάθμιο δικαστήριο καταδίκασε τον προσφεύγοντα για προσηλυτισμό σε ποινή φυλάκισης τεσσάρων μηνών μετατρέψιμη σε χρηματικό πρόστιμο. Όπως αναφερόταν στην απόφαση, το ζευγάρι¹³⁴ άσκησε προσηλυτισμό και προσπάθησε να επηρεάσει τη συνείδηση ορθόδοξων χριστιανών αποσκοπώντας στην αλλαγή των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων, εκμεταλλεόμενο την απειρία, πνευματική αδυναμία και

¹³² Application no 14307/88 και τελική κρίση στις 25/5/1993

¹³³ Χρυσόγονος Κ. Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Νομική Βιβλιοθήκη , 2006, σελ 280

¹³⁴ Αρχικά είχε γίνει καταγγελία και για τη σύζυγο του προσφεύγοντος, η οποία καταδικάστηκε πρωτόδικα στην ίδια ποινή .

αφέλειά τους. Το Εφετείο μείωσε την ποινή του προσφεύγοντος, ενώ αθώωσε τη σύζυγό του. Ο Άρειος Πάγος, τέλος, απέρριψε την προσφυγή θεωρώντας ότι η κείμενη νομοθεσία όχι μόνο δεν είναι ασύμβατη στο άρθρο 13 του Συντάγματος¹³⁵ που κατοχυρώνει την ελευθερία των θρησκευτικών πεποιθήσεων, αλλά είναι συμβατή μ' αυτό αφού προβλέπει διάταξη με την οποία απαγορεύει τον προσηλυτισμό σε βάρος οποιασδήποτε γνωστής θρησκείας.

Το ΕΔΔΑ κλήθηκε τότε να απαντήσει στο ερώτημα εάν η καταδίκη του προσφεύγοντος για προσηλυτισμό συνιστούσε παρέμβαση στο δικαίωμά του στην ελευθερία εκδήλωσης των θρησκευτικών του πεποιθήσεων. Περαιτέρω, και εφόσον στο αρχικό ερώτημα έδινε θετική απάντηση, έπρεπε να διερωτηθεί αν η παρέμβαση αυτή προβλέπεται από το εθνικό δίκαιο, εάν επιτελεί έναν από τους προβλεπόμενους από την παράγραφο 2 του άρθρου 9 θεμιτούς σκοπούς και τέλος, αν είναι αναγκαίος μέσα σε μια δημοκρατική κοινωνία¹³⁶.

Υποστήριξε ότι η θρησκευτική ελευθερία είναι ένα από τα ζωτικότερα στοιχεία της ταυτότητας των πιστών καθώς και του τρόπου που εκλαμβάνουν τη ζωή τους, αλλά και των αγνωστικιστών, των άθεων και των θρησκευτικά

---

¹³⁵ Άρθρο 13 Συντάγματος: «1. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις κανενός.

2. Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη και τα σχετικά με τη λατρείας της τελούνται ανεμπόδιστα υπό την προστασία των νόμων. Η άσκηση της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη. Ο προσηλυτισμός απαγορεύεται.

3. Οι λειτουργοί όλων των γνωστών θρησκειών υπόκεινται στην ίδια εποπτεία της Πολιτείας και στις ίδιες υποχρεώσεις απέναντί της, όπως οι λειτουργοί της επικρατούσας θρησκείας.

4. Κανένας δεν μπορεί, εξαιτίας των θρησκευτικών του πεποιθήσεων, να απαλλαγεί από την εκπλήρωση των υποχρεώσεων προς το κράτος ή να αρνηθεί μα συμμορφωθεί προς τους νόμους.

5. Κανένας όρκος δεν επιβάλλεται χωρίς νόμο, που ορίζει τον τύπο του.»

¹³⁶ Π. Νάσκου- Περράκη, Μηχανισμοί προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου: Διεθνείς πράξεις, θεωρία και πρακτική, Αντ. Ν.Σάκκουλας, Αθήνα- Κομοτηνή, 2008,σελ 403

ουδέτερων. Ειδικότερα, υπογράμμισε ότι το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας δεν αναφέρεται μόνο στη δυνατότητα των πιστών που μοιράζονται τις ίδιες πεποιθήσεις να τις εκδηλώνουν από κοινού δημόσια, αλλά και στη δυνατότητα κάθε ατόμου να εκφράζει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις μόνος του και ιδιωτικά, συμπεριλαμβανομένης της έκφανσης της προσπάθειας πειθούς των άλλων μέσω της διδασκαλίας. Τέλος, αναγνώρισε ότι σε μια πλουραλιστική κοινωνία όπου συνυπάρχουν πολλές θρησκείες, καθίσταται αναγκαία η επιβολή περιορισμών στην άσκηση αυτής της ελευθερίας, ώστε να συνδυαστούν τα συμφέροντα των διαφόρων ομάδων, υποδεικνύοντας ότι στην Ελλάδα αυτός ο περιορισμός επιτυγχάνεται με την απαγόρευση του προσηλυτισμού. Ωστόσο παρατήρησε ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση τα ελληνικά δικαστήρια είχαν προβεί σε μια απλή αντιγραφή του νόμου, χωρίς να τεκμηριώνουν την άσκηση προσηλυτισμού. Η μομφή του ΕΔΔΑ στην υπόθεση αυτή εστιαζόταν κυρίως στο ότι τα ελληνικά δικαστήρια δεν έκριναν επί της ουσίας αν πράγματι έγινε προσηλυτισμός αλλά θεώρησαν ότι αν είσαι Μάρτυρας του Ιεχωβά κατά τεκμήριο διώκεσαι γι αυτό που είσαι.

Έτσι, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 9. Με το σκεπτικό της διέπλασε τα όρια της διάταξης, τονίζοντας πως προστατεύει θεμελιώδεις αξίες μιας δημοκρατικής κοινωνίας και ανοίγοντας ουσιαστικά τον δρόμο σε μειονοτικούς να εκφράζουν ελεύθερα τα θρησκευτικά τους πιστεύω.

Υπόθεση Μανουσάκης και λοιποί κατά Ελλάδας¹³⁷

Και η υπόθεση αυτή, μεταγενέστερη της υπόθεσης Κοκκινάκη, αφορά μάρτυρες του Ιεχωβά, αυτή τη φορά όμως αγγίζει τη συλλογική διάσταση της άσκησης της θρησκευτικής ελευθερίας, δηλαδή τη δυνατότητα της από κοινού

---

¹³⁷ App no 18748/91 και τελική κρίση στις 26/09/1996

άσκησης των θρησκευτικών πεποιθήσεων μέσω της χορήγησης άδειας λειτουργίας ευκτήριου οίκου.

Πιο συγκεκριμένα, οι προσφεύγοντες, μάρτυρες του Ιεχωβά, μίσθωσαν, στο Ηράκλειο της Κρήτης, μια αίθουσα η οποία θα χρησίμευε για «όλων των ειδών τις συγκεντρώσεις, γάμους κλπ των χριστιανών μαρτύρων του Ιεχωβά». Στη συνέχεια, με αίτησή τους στον Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων, ζήτησαν την άδεια να χρησιμοποιούν την αίθουσα και ως οίκο προσευχής, σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία¹³⁸.

Μέσα σ' έναν χρόνο, ο υπουργός έστειλε στους αιτούντες πέντε επιστολές λέγοντας ότι δεν έχει υιοθετήσει τελική απόφαση καθότι δεν είχε λάβει τις απαραίτητες πληροφορίες από τις άλλες υπηρεσίες. Εν αναμονή της απόφασης, οι προσφεύγοντες λειτούργησαν την αίθουσα ως ευκτήριο οίκο.

Τότε, η εισαγγελία Ηρακλείου προέβη σε δίωξη των αιτούντων για παράβαση του νόμου και ειδικότερα για χρησιμοποίηση του χώρου ως ευκτήριου οίκου χωρίς την απαιτούμενη άδεια. Πρωτοδίκως, οι αιτούντες αθώωθηκαν από το μονομελές πλημμελειοδικείο, με το σκεπτικό ότι εφόσον δεν προβαίνουν σε

---

¹³⁸ Άρθρο 1 α.ν. 1672/1939, όπως αντικατέστησε το άρ. 1 του α.ν. 1363/1938 : «Δια την ανέγερσιν ή λειτουργίαν Ναού οιοδήποτε δόγματος προαπαιτείται άδεια της οικείας ανεγνωρισμένης εκκλησιαστικής αρχής και του Υπουργείου Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας, κατά τα δια Β.Δ/τος, εκδιδόμενου προτάσει του Υπουργού Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας, ειδικώτερον καθορισθόμενα. Ναοί ή ευκτήριοι οίκοι από της δημοσιεύσεως του κατά την προηγουμένη παράγραφον Β.Δ/τος ανεγειρόμενοι ή λειτουργούντες άνευ της τηρήσεως των εν αυτώ διατυπώσεων ή εγκαθιστώμενοι και λειτουργούντες εντός οικημάτων ή αποθηκών ή οιασδήποτε φύσεως, κτισμάτων ή στεγάστρων κατά μετατροπήν πάντων τούτων κλείονται και σφραγίζονται υπό της οικείας Αστυνομικής Αρχής, απαγορευομένης της λειτουργίας αυτών, οι δι' ανεγείροντες ή θέντες εις λειτουργίαν τιμωρούνται δια χρηματικής ποινής μέχρι 50.000 δραχμών και φυλακίσεως 2 μέχρις 6 μηνών (μη μετατρεπομένης εις χρηματικήν). Δια τους άνευ αδείας ανεγερμένους και λειτουργούντας κατά την έναρξιν της ισχύος του παρόντος Νόμου ναούς ή ευκτηρίους οίκους απαιτείται άδεια κατά την παρ. 1 του παρόντος άρθρου, χορηγούμενη κατά τα δια Β.Δ/τος καθορισθόμενα. Δια του αυτού Δ/τος καθορισθήσονται τα της χορηγήσεως αδειών ανεγέρσεως ή λειτουργίας ευκτηρίου οίκου, ή θρησκευτικού εντευκτηρίου. Υπό τον όρον «Ναός» νοούνται εν τω παρόντι Νόμω και τω αυτού προβλεπομένω Β.Δ/τι παντός είδους ναοί (ενοριακοί ή μη, εξωκκλήσια και παρεκκλήσια).»

κάποια πράξη προσηλυτισμού, οι πιστοί μιας γνωστής θρησκείας, μπορούν να συναθροίζονται ακόμα και σε μέρη για τα οποία δεν έχουν λάβει σχετική άδεια. Η εισαγγελία άσκησε έφεση στην απόφαση, και στο Εφετείο οι προσφεύγοντες καταδικάστηκαν. Ο Άρειος Πάγος, δε, απέρριψε την αίτηση αναίρεσης επισημαίνοντας τους περιορισμούς του Συντάγματος στην άσκηση του δικαιώματος της ελευθερίας της θρησκείας.

Το ΕΔΔΑ συμφώνησε πως τα κράτη διαθέτουν τη διακριτική ευχέρεια να ελέγχουν αν ένα κίνημα επιδιώκει στόχους που είναι επιβλαβείς για τον υπόλοιπο πληθυσμό, με το πρόσχημα της θρησκευτικής δραστηριότητας. Έτσι, βασικό ερώτημα στο οποίο κλήθηκε να δώσει απάντηση είναι εάν η κρατική παρέμβαση στο δικαίωμα της ελεύθερης εκδήλωσης των θρησκευτικών πεποιθήσεων των προσφευγόντων ήταν αναγκαία μέσα σε μία δημοκρατική κοινωνία. Για τον σκοπό αυτό, έλαβε υπόψη του την ανάγκη διατήρησης του θρησκευτικού πλουραλισμού που ενυπάρχει σε μια δημοκρατική κοινωνία.

Σύμφωνα με το Δικαστήριο, η διακριτική ευχέρεια του κράτους, μέσω της χορήγησης αδειών από τον υπουργό, περιορίζεται μόνο στην αναγνώριση της ύπαρξης πραγματικής ανάγκης για την εγκαθίδρυση ευκτήριου οίκου. Στη συγκεκριμένη υπόθεση, το ελληνικό κράτος χρησιμοποίησε την νομοθεσία για να επιβάλλει αυστηρούς μέχρι και απαγορευτικούς όρους στην άσκηση άλλων θρησκειών, πέραν της ορθόδοξης. Στη βάση αυτή, έκριναν ότι τελικά υπήρξε παραβίαση του άρθρου 9 της ΕΣΔΑ, καθώς η καταδίκη τους προσβάλλει άμεσα τη θρησκευτική τους ελευθερία να συναθροίζονται και δεν θεωρείται ανάλογη του επιδιωκόμενου σκοπού.

II. Μουσουλμάνοι θρησκευτικοί ηγέτες (μουφτήδες)

Οι μουφτήδες, σύμφωνα με την ιερή παράδοση και τις συνήθειες των μουσουλμάνων, είναι οι ανώτατοι θρησκευτικοί ηγέτες αλλά και ιεροδίδες. Ασκούν μια σειρά διοικητικής και αστικής φύσης πράξεις στο πλαίσιο της

εκτελεστικής τους εξουσίας και είναι οι δικαστές για διαφορές που προκύπτουν από οικογενειακής φύσης υποθέσεις.

Λόγω της ιδιαίτερης θέσης που κατέχουν, έχει ενδιαφέρον να εξετάσουμε τη συμπεριφορά των κρατικών αρχών απέναντι στους εκλεγμένους από τους πιστούς μουσουλμάνους μουφτήδες αλλά και τον τρόπο αντιμετώπισης του ΕΔΔΑ στις κρατικές αυτές παρεμβάσεις. Πιο συγκεκριμένα, μέσα από τρεις αποφάσεις του Δικαστηρίου,- οι δύο αφορούν την Ελλάδα και η τρίτη τη Βουλγαρία-, θα καταδείξουμε πως το ΕΔΔΑ έχοντας εμπεδώσει την σπουδαιότητα της θρησκευτικής ελευθερίας ως θεμέλιο λίθο της δημοκρατίας προστατεύει τους εκλεγμένους από τους πιστούς μουσουλμάνους μουφτήδες από αυθαίρετες κρατικές παρεμβάσεις, ισχυροποιώντας τη συλλογική διάσταση του δικαιώματος της εκδήλωσης της θρησκευτικής ελευθερίας τους.

Υποθέσεις Σερίφ¹³⁹ και Αγγά¹⁴⁰ κατά Ελλάδας

Και οι δύο αυτές υποθέσεις που απασχόλησαν το Δικαστήριο του Στρασβούργου πραγματεύονται το ίδιο ζήτημα, τον εκτοπισμό και την ποινική καταδίκη νόμιμα εκλεγέντων μουφτήδων σε περιφέρειες της Δυτικής Θράκης.

Πιο συγκεκριμένα, βάσει του νόμου 2345/1920 οι μουφτήδες προβλεπόταν να εκλέγονται απευθείας από τους μουσουλμάνους που είχαν δικαίωμα ψήφου στις εθνικές εκλογές και διέμεναν στις περιφέρειες στις οποίες οι ανώτατοι θρησκευτικοί ηγέτες θα ασκούσαν τα καθήκοντά τους. Ωστόσο, η νομοθεσία αυτή τροποποιήθηκε με πράξη νομοθετικού περιεχομένου του Προέδρου της Δημοκρατίας το 1990, η οποία άλλαζε τον τρόπο ανάδειξης των μουφτήδων, καθιερώνοντας τον διορισμό τους από το κράτος. Η πράξη αυτή κυρώθηκε με τον νόμο 1920/91 από τη Βουλή και μάλιστα με αναδρομική ισχύ, καταργώντας ουσιαστικά το προηγούμενο καθεστώς.

---

¹³⁹ Αριθμός προσφυγής 38178/97 και τελική κρίση στις 14/12/1999

¹⁴⁰ Αριθμοί προσφυγών 50776/99 και 52912/99 και τελική κρίση στις 17/10/2002

Ως προς τα κοινά σημεία των πραγματικών περιστατικών και των δύο υποθέσεων πρέπει να επισημανθούν τα ακόλουθα. Καταρχάς, και οι δύο προσφεύγοντες, Σερίφ και Αγγά, εκλέχθηκαν μουφτήδες, στις περιφέρειες της Ροδόπης και της Ξάνθης αντίστοιχα, από τους πιστούς μουσουλμάνους των περιοχών. Ωστόσο, μεταγενέστερα της εκλογής τους, το κράτος διόρισε άλλους μουφτήδες στη θέση τους, παρακάμπτοντας επί της ουσίας την εκλογή τους. Παρ' όλα αυτά, και οι δύο προσφεύγοντες άσκησαν για ορισμένο χρονικό διάστημα ορισμένα από τα διοικητικής φύσης καθήκοντά τους ως μουφτήδες, κυρίως κάνοντας δημόσιες εμφανίσεις και εκφωνώντας λόγους σε δημόσιες εκδηλώσεις για τη σημασία θρησκευτικών εορτών.

Κατόπιν τούτων, οι αρμόδιες εισαγγελικές αρχές άσκησαν ποινική δίωξη κατά των προσφευγόντων για τα αδικήματα της αντιποίησης άσκησης υπηρεσίας λειτουργού γνωστής θρησκείας και για δημόσια εμφάνιση του γνωστού αυτού λειτουργού χωρίς δικαίωμα (άρθρα 175, 176 ΠΚ). Και οι δύο προσφεύγοντες καταδικάστηκαν για τα αδικήματα αυτά του Ποινικού Κώδικα σε ποινή φυλάκισης λίγων μηνών. Το Εφετείο και στις δύο περιπτώσεις μείωσε την ποινή, ενώ ο Άρειος Πάγος απέρριψε τις αιτήσεις αναίρεσης με το σκεπτικό ότι το αδίκημα του άρθρου 175 ΠΚ διαπράττεται και «όταν κάποιος εμφανίζεται ως λειτουργός γνωστής θρησκείας, ασκώντας όλες τις αρμοδιότητες συμπεριλαμβανομένων και των διοικητικών.», όπως και στις δύο υποθέσεις έπραξαν οι προσφεύγοντες εμφανιζόμενοι με την ιδιότητα του μουφτή.

Οι προσφεύγοντες απευθυνόμενοι στο ΕΔΔΑ παραπονέθηκαν πως η καταδίκη τους συνιστούσε παραβίαση στο δικαίωμα του να ασκούν ελεύθερα την θρησκείας τους μαζί με όλους εκείνους που στρέφονται προς αυτούς για πνευματική καθοδήγηση¹⁴¹. Από την άλλη πλευρά, η κυβέρνηση πρόβαλε και στις δύο περιπτώσεις ως βασικό της επιχείρημα ότι δεν υπήρξε παρέμβαση στις θρησκευτικές πεποιθήσεις των προσφευγόντων, αλλά ακόμα και αν υπήρξε τέτοια παρέμβαση, αυτή υπάγεται στους περιορισμούς της παραγράφου 2 του άρθρου 9 της Σύμβασης, καθώς αποσκοπούσε να

---

¹⁴¹ Βλ ενδεικτικά παρ. 36 υπόθεση Σερίφ κατά Ελλάδας

διαφυλάξει το δημόσιο συμφέρον και ειδικότερα τον ρόλο και την ιδιότητα των νόμιμα διορισμένων από αυτήν μουφτήδων.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο καλούμενο να ερευνήσει εάν η κρατική αυτή συμπεριφορά συνιστούσε επέμβαση στην ιδιωτική σφαίρα των θρησκευτικών πεποιθήσεων των προσφευγόντων, επανέλαβε ότι η θρησκευτική ελευθερία είναι πρωτίστως ένα ατομικό δικαίωμα, στο οποίο περικλείεται μεταξύ άλλων και η ελευθερία της εκδήλωσης, λατρείας και διδασκαλίας της από κοινού μαζί και με άλλους πιστούς δημόσια¹⁴².

Στηριζόμενο στα πραγματικά περιστατικά και των δύο περιπτώσεων, δέχτηκε τον ισχυρισμό της κυβέρνησης ότι δηλαδή αποσκοπούσε να διασφαλίσει τη θέση και τις εξουσίες που έχει ένας νόμιμα διορισμένος μουφτής και άρα να διασφαλίσει τη δημόσια τάξη της μουσουλμανικής μειονότητας και της κοινωνίας συνολικά. Ωστόσο, ελέγχοντας εάν πρόκειται για ένα αναγκαίο μέτρο στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής κοινωνίας, διευκρίνισε ότι η ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας είναι θεμέλια της δημοκρατικής κοινωνίας, πάνω στην οποία στηρίζεται ο πλουραλισμός, ενώ περιορισμοί είναι θεμιτοί εφόσον αυτό επιβάλλεται από « πειστική κοινωνική ανάγκη» και είναι ανάλογοι του επιδιωκόμενου σκοπού¹⁴³. Τόνισε, μάλιστα, ότι στη βάση του πλουραλισμού και της ανοχής, το κράτος δεν είναι υποχρεωμένο να λαμβάνει πάντα μέτρα ώστε να διασφαλίζει την αρμονική συνύπαρξη διαφορετικών ομάδων¹⁴⁴. Με βάση το πιο πάνω σκεπτικό, και χρησιμοποιώντας την αρχή της αναλογικότητας, έκρινε πως και στις δύο περιπτώσεις υπήρξε παραβίαση του άρθρου 9 της Σύμβασης, ως προς το υπό εξέταση σημείο της συλλογικής δημόσιας άσκησης των θρησκευτικών πεποιθήσεων.

---

¹⁴² Στο σημείο αυτό το ΕΔΔΑ παρέπεμψε και στην υπόθεση Κοκκινάκη παρ. 17. Ως προς τις εδώ εξεταζόμενες υποθέσεις, βλ υπόθεση Αγγά παρ52 και υπόθεση Σερίφ παρ 38.

¹⁴³ υπόθεση Σερίφ παρ 49.

¹⁴⁴ υπόθεση Σερίφ παρ 52.

Υπόθεση Hasan και Chaush κατά Βουλγαρίας¹⁴⁵

Στην υπόθεση αυτή, ο πρώτος προσφεύγων υπήρξε ο επικεφαλής Μουφτής των μουσουλμάνων στη Βουλγαρία, ενώ ο δεύτερος είναι ένας μουσουλμάνος πιστός και δάσκαλος του Ισλάμ. Βάσει των πραγματικών περιστατικών, τον Σεπτέμβριο του 1992 η εθνική διάσκεψη των μουσουλμάνων πιστών μαζί με την Ανώτατη Ιερά Σύνοδο εξέλεξαν τον κ. Hasan ως επικεφαλής Μουφτή μουσουλμάνων, και υιοθέτησαν ένα νέο καταστατικό. Μια κυβερνητική υπηρεσία, η διεύθυνση των θρησκευτικών δογμάτων, καταχώρησε το νέο καταστατικό και την ηγεσία. Ωστόσο, ο προκάτοχός του κ. Hasan και οι υποστηρικτές του, ισχυρίστηκε ότι παρέμεινε ο ίδιος επικεφαλής Μουφτής, οδηγώντας σε μια διαφορά της ηγεσίας.

Κατά τη διάρκεια του 1993 και το πρώτο εξάμηνο του 1994, η Διεύθυνση των θρησκευτικών δογμάτων αναγνώρισε επίσημα τον κ. Hasan και την Ανώτατη Συμβούλιο Ιερά που τον εξελέγη το 1992. Ωστόσο, στις 22 και 23 Φεβρουαρίου 1995, η κυβέρνηση εξέδωσε αποφάσεις καταχώρισης νέας ηγεσίας και το καταστατικό που εγκρίθηκε από την αντίπαλη παράταξη του κ. Gendzhev του. Τον Φεβρουάριο του 1995 ο κ. Hasan υπέστη βίαια έξωση από τα γραφεία του στη Σόφια από ιδιωτικούς φρουρούς της ασφαλείας υπό την ηγεσία των νεοεγγραφέντων ηγετών. Το αίτημά του για παροχή βοήθειας στις διωκτικές αρχές απορρίφθηκε, με την αιτιολογία ότι οι νέοι επιβαίνοντες του κτιρίου ήταν οι νόμιμοι εκπρόσωποι της μουσουλμανικής κοινότητας, και η προσφυγή του στο Ανώτατο Δικαστήριο κατά των αποφάσεων της 22 και 23 Φεβρουαρίου 1995 απορρίφθηκε επίσης.

Το 1996 και το 1997, το Ανώτατο Δικαστήριο εξέδωσε δύο φορές προσφυγές του κ. Hasan κατά της άρνησης της κυβέρνησης για τις αλλαγές στο καταστατικό και την ηγεσία της μουσουλμανικής κοινότητας υπό την ηγεσία του. Παρ' όλα αυτά, το Υπουργικό Συμβούλιο αρνήθηκε να συμμορφωθεί

---

¹⁴⁵ App. No 30985/96 και τελική κρίση στις 26/10/2000.

σημειώνοντας ότι είχε ήδη καταχωρηθεί ηγέτης της μουσουλμανικής κοινότητας.

Οι προσφεύγοντες, κατέφυγαν στο ΕΔΔΑ, παραπονούμενοι βάσει των άρθρων 9 και 11 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα ότι υπήρξε παράνομη και αυθαίρετη παρέμβαση στις θρησκευτικές ελευθερίες και το δικαίωμα των πιστών και της θρησκευτικής κοινότητας που θα διέπει τις δικές τους υποθέσεις, να επιλέγουν την ηγεσία τους.

Το Δικαστήριο, καταρχάς, εξέτασε εάν τα υπό κρίση πραγματικά γεγονότα που αφορούσαν στον τρόπο οργάνωσης και την ηγεσία της μουσουλμανικής κοινότητας στη Βουλγαρία, είχαν επιπτώσεις στο δικαίωμα των προσφευγόντων να εκδηλώνουν ελεύθερα τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις ή όχι, και άρα εάν εφαρμόζεται το άρθρο 9 της Σύμβασης. Στο σημείο αυτό, υπενθύμισε ότι παραδοσιακά οι θρησκευτικές κοινότητες εμφανίζουν οργανωτική δομή, με κανόνες οι οποίοι πρέπει να τηρούνται από τους πιστούς. Οι θρησκευτικές τελετές έχουν μια ιερή σημασία για τους πιστούς, εφόσον διεξάγονται από ιθύνοντες που είναι εξουσιοδοτημένοι για τον σκοπό αυτό, σύμφωνα με συγκεκριμένους κανόνες. Συνεπώς, το Δικαστήριο διατύπωσε την πεποίθηση ότι η συμμετοχή στη ζωή της κοινότητας ήταν μια εκδήλωση της θρησκείας του, που προστατεύεται από το άρθρο 9. Περαιτέρω, τόνισε ότι το δικαίωμα των πιστών στην ελευθερία της θρησκείας περιελάμβανε την προσδοκία ότι στην κοινότητα θα πρέπει να επιτρέπεται να λειτουργεί ειρηνικά χωρίς αυθαίρετες κρατικές παρεμβάσεις.

Κατά το Δικαστήριο, οι προσφεύγοντες είχαν υπάρξει ενεργά μέλη της θρησκευτικής κοινότητας των μουσουλμάνων και τα καταγγελλόμενα περιστατικά εμπόδιζαν στη σφαίρα του δικαιώματός τους στην θρησκευτική ελευθερία, όπως κατοχυρώνεται από το άρθρο 9. Τα γεγονότα αποδεικνύουν την αποτυχία των κρατικών αρχών να παραμείνουν ουδέτερες κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων τους όσον αφορά τη διοικητική καταγραφή των θρησκευτικών κοινοτήτων και συνεπώς οδηγήθηκε στο συμπέρασμα ότι το κράτος είχε παρέμβει στην ελευθερία των πιστών να εκδηλώνουν τη

θρησκεία τους , κατά την έννοια του άρθρου 9 . Επιπλέον, διαπίστωσε ότι η δράση των κρατικών αρχών να ευνοούν έναν ηγέτη μιας διχασμένης θρησκευτικής κοινότητας γίνεται με σκοπό να αναγκαστεί η κοινότητα να «υποταχθεί» κάτω από μια ενιαία ηγεσία ενάντια στη θέλησή της, ώστε μια τέτοια εκδοχή θα αποτελούσε παρέμβαση στην ελευθερία της θρησκείας .

Στη συνέχεια, τόνισε ότι στις δημοκρατικές κοινωνίες , το κράτος δεν πρέπει να λάβει μέτρα για να εξασφαλίσει ότι οι θρησκευτικές κοινότητες τίθενται υπό ενιαία ηγεσία . Επισήμανε ότι η κυβέρνηση πιστοποίησε αλλαγές στην ηγεσία και το Καταστατικό της μουσουλμανικής θρησκευτικής κοινότητας , χωρίς να υπάρχουν συγκεκριμένοι λόγοι για την προτίμηση του ενός μουφτή σε σχέση με τον προσφεύγοντα. Και επιπλέον, υπενθύμισε ότι στον προσφεύγοντα δεν δόθηκε η πρέπει βοήθεια από τις αρχές όταν τους ζητήθηκε.

Για τους λόγους αυτούς το ΕΔΔΑ ξεκάθαρα τόνισε ότι η παρέμβαση στην εσωτερική οργάνωση της μουσουλμανικής κοινότητας όσον αφορά την ανάδειξη Μουφτή συνιστά παραβίαση της ελευθερίας της θρησκείας που δεν « προβλέπεται από τον νόμο », υπό την έννοια ότι ήταν αυθαίρετη και είχε βασιστεί σε νομικές διατάξεις οι οποίες επέτρεπαν την απόλυτη διακριτική ευχέρεια της εκτελεστικής εξουσίας και δεν πληρούν τις απαιτούμενες προδιαγραφές της σαφήνειας και της προβλεψιμότητας . Συνεπώς, υπήρξε μια παράβαση του άρθρου 9 .

Συμπεράσματα

Στο πεδίο της θρησκευτικής ελευθερίας και ετερότητας η συναίνεση των συμβαλλομένων μερών της ΕΣΔΑ, ως προς τα όρια του άρθρου 9, είναι διαπιστωμένη. Το ιδιάζον που καλείται να αντιμετωπίσει το ΕΔΔΑ είναι ακριβώς ο χαρακτηρισμός και η προστασία του δικαιώματος όχι τόσο ως τέτοιο, αλλά περισσότερο ως ελευθερία. Κι αυτό το στοιχείο είναι ιδιαίτερα κρίσιμο και λεπτό, καθώς η ελευθερία ως τάση μπορεί να υπάρξει και χωρίς

νόμο, ενώ αντίθετα το δικαίωμα δεν έχει νόημα χωρίς τον νόμο. Έτσι, όσον αφορά την θρησκευτική ελευθερία, η ύπαρξη νόμου που να ρυθμίζει πτυχές της πρέπει να μας προβληματίζει περισσότερο, αφού θα είναι πιο πιθανό να την περιορίζει αδικαιολόγητα.

Στις υποθέσεις που εξέτασε το ΕΔΔΑ περιορίζεται η θρησκευτική ελευθερία μειονοτικών υπέρμετρα και αδικαιολόγητα. Το κράτος, με διαφορετικό τρόπο κάθε φορά, παρενέβη στην σφαίρα θρησκευτικής ελευθερίας των μειονοτικών, και έμμεσα επιχείρησε είτε να τους μέμψει γι' αυτό που πιστεύουν είτε να τους «υποτάξει» σε μια θρησκευτική ηγεσία που έχει με το μέρος της.

Σε κάθε περίπτωση τέτοιες κρατικές πρακτικές βρίσκουν αντίθετο το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το οποίο προσπαθώντας να διαφυλάξει τον θρησκευτικό πλουραλισμό μέσα σε μια δημοκρατική κοινωνία, υπενθυμίζει στα κράτη τα όριά τους. Πράγματι, οι θέσεις του ΕΔΔΑ και οι διαπιστωμένες παραβιάσεις του άρθρου 9 σε συνδυασμό με τον ακριβή προσδιορισμό των ορίων του άρθρου συνιστούν μια εξαιρετικά σημαντική ασφάλεια των μειονοτικών, ώστε να συνεχίσουν να εκφράζουν ελεύθερα τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις.

3.3 Το δικαίωμα του συνέρχεσθαι- συνεταιρίζεσθαι

Το άρθρο 11 της Σύμβασης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων προβλέπει την προστασία του δικαιώματος συνέρχεσθαι-συνεταιρίζεσθαι. Οι διατάξεις του άρθρου έχουν ως εξής:

«1. Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα εις την ελευθερίαν του συνέρχεσθαι ειρηνικώς και εις την ελευθερίαν συνεταιρισμού συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος ιδρύσεως μετ' άλλων και προσχωρήσεως εις συνδικάτα επί σκοπώ προασπίσεως των συμφερόντων του.

2. Η άσκησης των δικαιωμάτων τούτων δεν επιτρέπεται να υπαχθεί εις ετέρους περιορισμούς πέραν των υπό του νόμου προβλεπομένων και αποτελούντων αναγκαία μέτρα εν δημοκρατική κοινωνία, δια την εθνικήν ασφάλειαν, την δημόσιαν ασφάλειαν, την προάσπιση της τάξης και πρόληψιν του εγκλήματος, την προστασία της υγείας και της ηθικής, ή την προστασίαν των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων. Το παρόν άρθρον δεν απαγορεύει την επιβολήν νομίμων περιορισμών εις την άσκησιν των δικαιωμάτων τούτων υπό των μελών των ενόπλων δυνάμεων, της αστυνομίας ή των διοικητικών υπηρεσιών του κράτους.»¹⁴⁶

Πρόκειται κατ' ουσία για δύο θεμελιώδεις ατομικές ελευθερίες, αυτές της συνάθροισης και συνένωσης αντίστοιχα, η αξία των οποίων έγκειται στη συλλογική τους διάσταση. Η σημασία κυρίως της ελευθερίας της συνένωσης ως αποτύπωση του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι, για τους μειονοτικούς είναι εμφανής. Μέσα από ένα κατοχυρωμένο ατομικό δικαίωμα με έντονη συλλογική όψη, μπορούν, είτε ιδρύοντας σωματεία είτε συστήνοντας πολιτικά κόμματα, να συσπειρωθούν προκειμένου να διατηρήσουν, να προβάλουν και να προαγάγουν τα κοινά χαρακτηριστικά τους, που τους ενώνουν μεταξύ τους και τους διαφοροποιούν από την πλειοψηφία.

---

¹⁴⁶ Για την απόδοση του άρθρου βλ Διεθνείς Συμβάσεις Δικαιωμάτων του Ανθρώπου που δεσμεύουν την Ελλάδα, ΙΜΔΑ, Νομική Βιβλιοθήκη, 2003

Ωστόσο τα κράτη φαίνονται επιφυλακτικά απέναντι σε τέτοιες πρωτοβουλίες και προσπαθούν να τις εμποδίσουν στο όνομα της διασφάλισης της δημόσιας τάξης και της εθνικής εδαφικής ακεραιότητας. Τότε το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο καλούμενο να πάρει θέση ανάμεσα στα δικαιώματα των μειονοτήτων και την κρατική καχυποψία, φαίνεται να είναι γενναιόδωρο υπέρ των πρώτων.

Δυστυχώς, η Ελλάδα έχει απασχολήσει αρνητικά το ΕΔΔΑ σε σχέση με το ζήτημα της αναγνώρισης σωματείων και πολιτικών κομμάτων μειονοτικών. Η εθνική μακεδονική μειονότητα αλλά και η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης στη Βόρεια Ελλάδα, φαίνεται να προκαλούν ενδόμυχο φόβο στο ελληνικό κράτος, το οποίο συστηματικά έχει παρέμβει στις δράσεις των μελών τους. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι την δεκαετία 1998- 2008 το ΕΔΔΑ εξέδωσε πέντε καταδικαστικές αποφάσεις σε βάρος της χώρας μας για το θέμα αυτό. Με σκοπό την καλύτερη παρουσίαση των θέσεων του Δικαστηρίου, θα εκθέσουμε τις υποθέσεις αυτές ανάλογα με την μειονότητα στην οποία αναφέρονται.

I. Υποθέσεις εθνικής μειονότητας Μακεδονικής καταγωγής

Υπόθεση Σιδηρόπουλος και λοιποί κατά Ελλάδας¹⁴⁷

Η συγκεκριμένη υπόθεση που απασχόλησε το ΕΔΔΑ αφορά στην άρνηση των εθνικών δικαστηρίων να εγγράψουν σωματείο στα ειδικά δημόσια βιβλία.

Πιο συγκεκριμένα, οι αιτούντες, κάτοικοι Φλώρινας, ισχυριζόμενοι ότι η εθνική τους καταγωγή είναι «μακεδονική» και ότι έχουν «μακεδονική συνείδηση», αποφάσισαν να ιδρύσουν σωματείο μη κερδοσκοπικού σκοπού με την επωνυμία «Στέγη Μακεδονικού Πολιτισμού». Έδρα του σωματείου ορίστηκε η Φλώρινα, ενώ ανάμεσα στους προβλεπόμενους από το καταστατικό σκοπούς του σωματείου ήταν η πολιτισμική, επιμορφωτική και καλλιτεχνική ανάπτυξη

---

¹⁴⁷ Αριθμός προσφυγής 26695/95 και τελική κρίση στις 10/7/1998

των μελών, και γενικότερα των κατοίκων της Φλώρινας, η καλλιέργεια του πνεύματος συνεργασίας, αλληλεγγύης και αγάπης μεταξύ των μελών και η πολιτιστική αποκέντρωση και διατήρηση των καλλιτεχνικών και επιμορφωτικών παραδόσεων και γενικότερα η ανάπτυξη της λαϊκής επιμόρφωσης.

Οι αιτούντες, ως προσωρινή επιτροπή του σωματείου, ζήτησαν από το κατά τόπον αρμόδιο Πρωτοδικείο να αναγνωρίσει το σωματείο βάσει του ΑΚ. Το δικαστήριο στηριζόμενο στην επωνυμία του σωματείου, απέρριψε την αίτηση με το σκεπτικό ότι οι πραγματικοί στόχοι των μελών ήταν να προωθήσουν την ιδέα ότι στην Ελλάδα υπάρχει μακεδονική μειοψηφία, θέση που αντίκειται στο εθνικό συμφέρον της χώρας και τον νόμο. Το Εφετείο, στη συνέχεια, απέρριψε την προσφυγή των αιτούντων, με βάση το ίδιο σκεπτικό που ανέπτυξε και το Πρωτοδικείο. Ότι δηλαδή οι αιτούντες με έμμεσο και ύπουλο τρόπο ήθελαν να υποσκάψουν και να προσβάλλουν την εδαφική ακεραιότητα της Ελλάδας. Ο Άρειος Πάγος επικύρωσε την απόφαση των άλλων δύο δικαστηρίων.

Στη βάση αυτών των γεγονότων οι προσφεύγοντες απευθύνθηκαν στο Δικαστήριο του Στρασβούργου επικαλούμενοι την παραβίαση του άρθρου 11 της Σύμβασης.

Το βασικό επιχείρημα της ελληνικής κυβέρνησης για μη εξάντληση των ένδικων μέσων από τους προσφεύγοντες, το Δικαστήριο το απέκρουσε με τη λογική ότι το προαπαιτούμενο αυτό δεν λειτουργεί ανασταλτικά όταν το επιτάσσουν οι γενικότερες συνθήκες. Ειδικότερα, έκρινε ότι τα ελληνικά δικαστήρια θα απέρριπταν ασυζητητί την ιδέα ότι υπάρχει μακεδονική μειονότητα στην χώρα και θα εξομοίωναν τέτοια σκέψη με προδοσία.

Το Δικαστήριο, εξετάζοντας επί της ουσίας την υπόθεση ήλεγξε εάν η παρέμβαση των ελληνικών αρχών στην άσκηση του δικαιώματος των προσφευγόντων προβλεπόταν από νόμο, συνιστούσε αναγκαίο μέτρο και

αποσκοπούσε να διασφαλίσει ένα υπέρτερο αγαθό, όπως η δημόσια τάξη και ασφάλεια και η εδαφική ακεραιότητα της χώρας.

Αναγνώρισε ότι σύμφωνα με τον ισχύοντα Αστικό Κώδικα το αρμόδιο δικαστήριο μπορεί να απορρίψει την εγγραφή σωματείου στα ειδικά δημόσια βιβλία, όταν αυτό επιδιώκει σκοπό διαφορετικό από αυτόν που προβλέπει το καταστατικό του ή ο στόχος του αντίκειται στα χρηστά ήθη, τον νόμο ή τη δημόσια τάξη. Επιπλέον, ως προς τη νομιμότητα του επιδιωκόμενου σκοπού, το Δικαστήριο έκρινε ότι, λόγω της τότε επικρατούσας πολιτικής κατάστασης μεταξύ Ελλάδας και FYROM, η παρέμβαση πράγματι αποσκοπούσε να διαφυλάξει τη δημόσια τάξη, ασφάλεια και ειρήνη. Ωστόσο, ως προς την αναγκαιότητα παρέμβασης, το ΕΔΔΑ αρχικά υπογράμμισε τη σπουδαιότητα του δικαιώματος των πολιτών να ιδρύουν ενώσεις σε μια δημοκρατική κοινωνία, ώστε να δρουν συλλογικά για την προάσπιση των συμφερόντων τους. Στη συνέχεια διευκρίνισε ότι οι εξαιρέσεις της παραγράφου 2 του άρθρου 11 της Σύμβασης πρέπει να ερμηνεύονται στενά, κι ενώ αναγνώρισε τη διακριτική ευχέρεια του κράτους να αξιολογεί τις υπάρχουσες καταστάσεις και να τις υπαγάγει στους περιορισμούς, εντούτοις διευκρίνισε πως η ευχέρειά του υπόκειται σε αυστηρό ευρωπαϊκό έλεγχο.

Ως προς τη συγκεκριμένη επίδικη υπόθεση, το ΕΔΔΑ θεώρησε ότι οι σκοποί του σωματείου, όπως ήταν αποτυπωμένοι στο καταστατικό του, στόχευαν αποκλειστικά στην επιμόρφωση των κατοίκων της περιοχής αλλά και στη διατήρηση και προαγωγή της κουλτούρας τους. Κατά το Δικαστήριο αυτοί οι στόχοι φαίνονταν συμβατοί με τον νόμο και διόλου επίφοβοι για την εδαφική ακεραιότητα της χώρας. Οι κάτοικοι της περιοχής έχουν αδιαμφισβήτητο το δικαίωμα να ιδρύσουν σωματεία για να προβάλουν τις ιδιαιτερότητές της και ακόμα και αν τα μέλη του σωματείου θεωρούν ότι ανήκουν σε μια μειονότητα, δεν μπορούν να στερηθούν του δικαιώματός τους αυτού.

Το ΕΔΔΑ παρατήρησε ότι τα εθνικά δικαιοδοτικά όργανα είχαν στηριχθεί κατά κύριο λόγο σε υποψίες ότι οι προσφεύγοντες ήθελαν να αμφισβητήσουν τα ελληνικά εδάφη και σε δημοσιεύματα του τύπου που έκρουαν τον κώδωνα του

κινδύνου και έκαναν λόγο για συνωμοσία. Θεώρησε, επομένως, δυσανάλογο μέτρο την παρέμβαση των αρχών στη βάση που εξέλαβαν απλές εικασίες ως βεβαιότητα. Επιπλέον, συνυπολόγισε το ότι η ελληνική νομοθεσία παρέχει στα δικαστήρια τη δυνατότητα να διαλύσει ένα σωματείο μετά τη σύσταση και λειτουργία του, εφόσον αποσκοπεί σε στόχους διαφορετικούς από τους προβλεπόμενους, δυνάμει του άρθρου 105 ΑΚ.

Κατέληξε, συνεπώς, στο συμπέρασμα πως υπήρξε παραβίαση του άρθρου 11 και άρα του δικαιώματος των προσφευγόντων να συστήσουν σωματείο, θεωρώντας ότι δεν συνιστούν μια πραγματική απειλή για την χώρα.

Υπόθεση Ουράνιο Τόξο κατά Ελλάδας ¹⁴⁸

Η υπόθεση αυτή, αγγίζοντας μια άλλη όψη του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι, αφορά στην παρέμβαση των κρατικών αρχών στη δράση και λειτουργία πολιτικού κόμματος.

Το Ουράνιο Τόξο είναι ένα πολιτικό κόμμα νόμιμα συσταθέν το 1994, το οποίο μάλιστα συμμετείχε στις εθνικές εκλογές του ίδιου έτους. Ένας από τους δεδηλωμένους σκοπούς του κόμματος είναι και η προάσπιση της μακεδονικής μειονότητας στην Ελλάδα. Το 1995, μετά τα εγκαίνια του γραφείου του κόμματος στην Φλώρινα, η τοποθέτηση εξωτερικά από του γραφείου πινακίδας με την ονομασία του κόμματος γραμμένη στα ελληνικά και τα σλάβικά/μακεδονικά υπήρξε και η αφορμή για μια σειρά έντονων διενέξεων και εξεγέρσεων στην περιοχή. Για την ακρίβεια, η τοπική εκκλησία ξεσηκώθηκε και κάλεσε τους πιστούς σε διαδηλώσεις διαμαρτυρίας. Ακολούθησαν οι τοπικές αρχές. Σε ελάχιστο χρόνο, ολόκληρη η τοπική κοινότητα, διαμαρτυρόταν κατά του κόμματος και των μελών του, αποκαλώντας τους « προδότες».

---

¹⁴⁸ Αριθμός προσφυγής 74989/01 και τελική κρίση στις 20/10/2005

Τότε η εισαγγελία ζήτησε να απομακρυνθεί η πινακίδα, αλλά στη συνέχεια τα μέλη του κόμματος τοποθέτησαν μια καινούρια. Οι πολίτες, με την επανατοποθέτηση της πινακίδας, εισέβαλαν στα γραφεία, την κατέβασαν και την έσπασαν, χτύπησαν άτομα που βρίσκονταν μέσα στον χώρο, πέταξαν και έκαψαν τον εξοπλισμό του γραφείου.

Οι προσφεύγοντες για τις ενέργειες αυτές υπέβαλλαν μήνυση κατά των αυτοργών, ωστόσο το συμβούλιο πλημμελειοδικών της Φλώρινας έκρινε ότι δεν υπήρχαν επαρκείς ενδείξεις κατά των καταγγελλομένων προσώπων και αποφάσισε να μην ασκήσει δίωξη κατ' αυτών (βούλευμα αριθ. 30/1999). Την ίδια στάση τήρησαν τόσο το Εφετείο όσο και ο Άρειος Πάγος, απορρίπτοντας την έφεση και την αίτηση αναίρεσης αντίστοιχα. Τότε απευθύνθηκαν στο ΕΔΔΑ παραπονούμενοι για παραβίαση του άρθρου 11 της Σύμβασης.

Το Δικαστήριο, επ' αφορμή της συγκεκριμένης υπόθεσης, αναφέρθηκε στον ιδιαίτερο ρόλο και τη σπουδαιότητα των πολιτικών κομμάτων¹⁴⁹, καθώς με την ανάδειξή τους στην εξουσία ασκούν άμεση επιρροή στο σύνολο του καθεστώτος της χώρας τους. Η ιδιαίτερη αυτή θέση τους, τα διακρίνει από άλλες ενώσεις προσώπων και γι αυτό κάθε μέτρο που λαμβάνεται περιοριστικά σε βάρος τους συνιστά παραβίαση του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι. Και συνεχίζει τονίζοντας την ύπαρξη πολιτικών κομμάτων ως θεμέλιο λίθο της δημοκρατικής κοινωνίας και του πλουραλισμού και έκφραση του σεβασμού και της ανοχής της διαφορετικότητας¹⁵⁰. Έτσι, το Δικαστήριο επανεπιβεβαιώνει μια πάγια θέση του, ότι δηλαδή η προστασία της γνώμης και της ελευθερίας της έκφρασής της αποτελεί έναν από τους στόχους της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι που καθιερώνεται από το άρθρο 11.

Στη συνέχεια υπογραμμίζει τον αρνητικό χαρακτήρα¹⁵¹ του δικαιώματος, λέγοντας πως το κράτος οφείλει να απέχει από αυθαίρετα μέτρα που

---

¹⁴⁹ Παρ 34

¹⁵⁰ Παρ 35

¹⁵¹ Παρ 36

παρεμποδίζουν την άσκηση του δικαιώματος του ελεύθερου συνεταιρίζεσθαι. Κατά το ΕΔΔΑ μόνο πειστικοί και επιτακτικοί λόγοι μπορούν δικαιολογήσουν παρέμβαση στο δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι. Όμως δεν αρκείται μόνο στην αρνητική διάσταση του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι, αλλά παρατηρεί περαιτέρω ότι το κράτος σε ορισμένες περιπτώσεις οφείλει να προβαίνει και σε θετικές ενέργειες. Αυτό σημαίνει ότι το κράτος οφείλει να μπορεί να εξασφαλίσει την ειρηνική συνύπαρξη διαφορετικών πολιτικών κομμάτων που πρεσβεύουν, προωθούν και προάγουν διαφορετικές ακόμα και διαμετρικά αντίθετες πεποιθήσεις και ιδέες, χωρίς τα μέλη τους να φοβούνται για βίαια επεισόδια, καθώς κάτι τέτοιο θα οδηγούσε στην ουσιαστική καταστράτηγηση του δικαιώματος.

Το Δικαστήριο θεωρεί ότι η επίκληση της συνείδησης του ανήκει σε μία μειονότητα καθώς και η διατήρηση και η ανάπτυξη του πολιτισμού μιας μειονότητας δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι συνιστά απειλή για την «δημοκρατική κοινωνία», ακόμη και αν τούτο μπορεί να προκαλέσει εντάσεις¹⁵². Περαιτέρω αναφέρει ότι σε μια δημοκρατική και πλουραλιστική κοινωνία όπου η δημιουργία εντάσεων είναι αναπόφευκτη, ρόλος των αρχών δεν είναι η καταστολή τους με την κατάργηση του πλουραλισμού, αλλά η καλλιέργεια αυτού του κλίματος όπου θα υπάρχει ανοχή ανάμεσα στις διαφορετικές πολιτικές ομάδες¹⁵³.

Στη βάση όλων των πιο πάνω, το ΕΔΔΑ ομόφωνα έκρινε υπήρξε παραβίαση του άρθρου 11. Στην απόφασή του αυτή οδηγήθηκε διαπιστώνοντας ότι το Ουράνιο Τόξο είναι ένα νόμιμα συσταθέν πολιτικό κόμμα του οποίου οι σκοποί είναι γνωστοί. Η τοποθέτηση επιγραφής με την ονομασία του κόμματος είναι καθόλα νόμιμη και δεν συνιστά από μόνη της λόγο πρόκλησης επεισοδίων. Σαφώς και η αναγραφή της φράσης στα σλάβικα ξυπνά

---

¹⁵² βλέπε την πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Σιδηρόπουλος και λοιποί κατά Ελλάδα*, § 41

¹⁵³ Παρ 40

δυσάρεστες μνήμες και εγείρει αρνητικά αισθήματα στους πολίτες της τοπικής κοινωνίας, ωστόσο στην περίπτωση αυτή, ο ρόλος των αρχών είναι λαμβάνουν μέτρα για την προώθηση και ανοχή της διαφορετικότητας και όχι να προκαλούν τα πλήθη περισσότερο.

II. Μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης

Το έτος 2005 κατατέθηκαν στη γραμματεία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου τρεις προσφυγές κατά της Ελλάδας. Όλες πραγματεύονται το ίδιο ζήτημα: την μη αναγνώριση ή και διάλυση σωματείων από μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας. Πρόκειται για τις υποθέσεις Bekir-Ousta, Emin και λοιποί και Τουρκική Ένωση Ξάνθης κατά Ελλάδας.

Υποθέσεις Bekir- Ousta¹⁵⁴ και Emin και λοιποί¹⁵⁵ κατά Ελλάδας

Οι συγκεκριμένες δύο υποθέσεις πραγματεύονται την άρνηση των εθνικών δικαστηρίων να εγγράψουν σωματεία στα ειδικά δημόσια βιβλία βάσει της υποψίας για τις πραγματικές προθέσεις και μελλοντικές ενέργειες των μελών του.

Πιο συγκεκριμένα, στην πρώτη υπόθεση οι προσφεύγοντες μαζί με δεκαεννέα άλλα μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας στη Δυτική Θράκη αποφάσισαν να συστήσουν μια μη κερδοσκοπική ένωση με την επωνυμία «Ένωση νεολαίας μειονότητας νομαρχιακών διαμερισμάτων του Έβρου». Η ένωση αυτή βάσει του καταστατικού της αποσκοπούσε να εκμεταλλευτεί τη διανοητική ικανότητα των νέων που ανήκουν στη μειονότητα, να

---

¹⁵⁴ Αριθμός προσφυγής 35151/05 και τελική κρίση στις 11/10/2007

¹⁵⁵ Αριθμός προσφυγής 34144/05 και τελική κρίση στις 27/03/2008

προστατεύσει και να προωθήσει τις παραδόσεις της μειονότητας, να αναπτύξει τις σχέσεις μεταξύ των μελών της και να προστατεύσει τη δημοκρατία, τα ανθρώπινα δικαιώματα, τη φιλία κυρίως μεταξύ του ελληνικού και τουρκικού λαού.

Το Πρωτοδικείο απέρριψε την αίτηση εγγραφής του σωματείου, επικαλούμενο τη Συνθήκη της Λωζάννης, η οποία ρητά αναφέρεται σε μουσουλμανική μειονότητα (θρησκευτική) και όχι σε τουρκική μειονότητα (εθνική) στη Δυτική Θράκη. Κατά την κρίση του, η επωνυμία του σωματείου θα προκαλούσε σύγχυση, δημιουργώντας την εντύπωση ότι υπήκοοι μιας ξένης χώρας και ειδικότερα τουρκικής καταγωγής κατοικούσαν μόνιμα στην Ελλάδα. Επιπλέον, θεώρησε ότι τα μέλη του σωματείου δεν στόχευαν στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων της μουσουλμανικής μειονότητας στον Έβρο. Την ίδια στάση κράτησε και το Εφετείο απορρίπτοντας την προσφυγή των αιτούντων. Οι αιτούντες τότε προσέφυγαν στον Άρειο Πάγο, ο οποίος παρέπεμψε την υπόθεση στο Εφετείο. Όμως το Εφετείο ενέμεινε στις αρχικές του θέσεις και ο Άρειος Πάγος απέρριψε τη δεύτερη προσφυγή των αιτούντων.

Αντίστοιχα και στη δεύτερη υπόθεση, οι προσφεύγουσες μαζί και με άλλες γυναίκες αποφάσισαν να συστήσουν τον «Πολιτιστικό Σύλλογο Τούρκων γυναικών νομού Ροδόπης», και στο καταστατικό, ανέφεραν μεταξύ των άλλων πως σκοπός του συλλόγου είναι «α) την δημιουργία ενός τόπου συνάντησης των γυναικών του Νομού Ροδόπης για την προώθηση και την κάλυψη των πολιτιστικών, μορφωτικών και ψυχαγωγικών αναγκών τους, β) η κοινωνική, ηθική και πνευματική ανύψωση των μελών του, γ) η δημιουργία δεσμών αδελφότητας μεταξύ των μελών του και δ) η διατήρηση και η διάδοση της λαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς μέσα από την αναβίωση των τοπικών παραδόσεων, σε συνεργασία με τους τοπικούς φορείς».

Το Πρωτοδικείο Ροδόπης αρνήθηκε να εγγράψει το σωματείο καθώς στην επωνυμία υπήρχε η λέξη «Τούρκων», πράγμα που ενδεχομένως να οδηγούσε και σε σύγχυση για την ύπαρξη εθνικής μειονότητας, σε αντίθεση

με την Σύμβαση της Λωζάννης που μόνο θρησκευτική μειονότητα αναγνωρίζει. Την ίδια απόφαση πήραν και το Εφετείο αλλά και ο Άρειος Πάγος επί του θέματος.

Και στις δύο υποθέσεις οι προσφεύγοντες επικαλέσθηκαν την παραβίαση του άρθρου 11 της ΕΣΔΑ.

Επί της ουσίας, το βασικό επιχείρημα του ελληνικού κράτους είναι ο υποβόσκων κίνδυνος παραπλάνησης για την ύπαρξη εθνικής τουρκικής μειονότητας μέσα στην ελληνική επικράτεια. Αντίθετα, σύμφωνα με τη Συνθήκη της Λωζάννης μόνο θρησκευτική μουσουλμανική μειονότητα αναγνωρίζεται.

Οι προσφεύγοντες από τη μεριά τους, ουσιαστικά ισχυρίστηκαν το ίδιο. Ότι δηλαδή σκοπός τους ήταν να προωθήσουν και να αναπτύξουν τον ιδιαίτερο πολιτισμό τους, χωρίς να αποσκοπούν στην προσβολή της ελληνικής δημόσιας τάξης.

Το ΕΔΔΑ μελετώντας τα πραγματικά γεγονότα και χρησιμοποιώντας την αρχή της αναλογικότητας, εξέτασε εάν η κρατική παρέμβαση προβλεπόταν από τον νόμο, εξυπηρετούσε κάποιο νόμιμο σκοπό και εάν συνιστούσε αναγκαίο μέτρο. Επιπλέον, τόνισε πως τυχόν παρέμβαση του κράτους δικαιολογείται μόνο όταν συντρέχουν επιτακτικά αναγκαίοι λόγοι στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής και πλουραλιστικής κοινωνίας.

Κατά την κρίση του, η σύσταση σωματείου αποτελεί μια σημαντική έκφανση του δικαιώματος συνεταιρίζεσθαι, πολλώ δε μάλλον όταν πρόκειται για την προάσπιση και προαγωγή μιας διαφορετικής κουλτούρας και πολιτισμού. Άλλωστε αυτό είναι και δείγμα δημοκρατικής κοινωνίας. Παρέπεμψε μάλιστα και στην απόφαση *Gorzelik v Poland*¹⁵⁶¹⁵⁷. Οι εξαιρέσεις της παραγράφου 2

---

¹⁵⁶ Βλ υπόθεση *Emin v. Ελλάδα*, παρ 22.

του άρθρου 11 πρέπει να ερμηνεύονται στενά και περιοριστικά, μόνο όταν κρίνεται απολύτως αναγκαίο και τα κράτη δεν έχουν παρά περιορισμένη διακριτική ευχέρεια η οποία υπόκειται σε ευρωπαϊκό έλεγχο.

Η άρνηση των εθνικών δικαιοδοτικών οργάνων να εγγράψουν ένα σωματείο συνιστά εμφανή παρέμβαση στην άσκηση του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι των προσφευγόντων, η οποία ωστόσο προβλέπεται από τον Αστικό Κώδικα (άρθρα 79-81).

Περαιτέρω, παρατήρησε πως και στις δύο περιπτώσεις, η απόφαση αυτή πάρθηκε από τα εθνικά δικαιοδοτικά όργανα για να διασφαλισθεί η δημόσια τάξη, με σκοπό δηλαδή να ματαιωθεί η διάδοση της όποιας ιδέας για ύπαρξη εθνικής μειονότητας στην ελληνική επικράτεια, στηριζόμενα αποκλειστικά και μόνο σε μια απλή υποψία.

Στη βάση αυτού του σκεπτικού, έκρινε και στις δύο περιπτώσεις ανεπαρκή την αιτιολογία αυτή των εθνικών δικαιοδοτικών οργάνων, αφού αυτά στηρίχθηκαν μόνο στην επωνυμία των σωματείων, παρεμπόδισαν την δράση τους λειτουργώντας προληπτικά, ενώ οι πραγματικές προθέσεις των ενώσεων ουδέποτε κατέστησαν εμφανείς ώστε να κριθούν και αξιολογηθούν αυτοτελώς. Ακόμα, δυνάμει του άρθρου 105 ΑΚ, το Πρωτοδικείο θα είχε τη δυνατότητα και εκ των υστέρων να διαλύσει τα σωματεία. Τέλος, θεωρεί ότι από το καταστατικό τους δεν προκύπτει ότι δεν θα κατέφευγαν σε αντιδημοκρατικά/ αντισυνταγματικά μέσα για την επίτευξη της διάδοσης ύπαρξης μιας εθνικής μειονότητας και πως δεν υπήρχε πραγματική απειλή για μια δημοκρατική κοινωνία.

---

¹⁵⁷ Στην υπόθεση *Gorzelik v. Poland* το ΕΔΔΑ έκρινε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 11. Για ανάλυση και σχολιασμό της υπόθεσης βλ Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: νομολογία και ερμηνευτικά σχόλια, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011. Επίσης, για τον σχολιασμό της ίδιας υπόθεσης υπό την οπτική του δικαιώματος του αυτοπροσδιορισμού, βλ P. Thornberry , *Minority rights in Europe*, 2004.

Κατέληξε, επομένως στην ομόφωνη κρίση για παραβίαση του άρθρου 11 της Σύμβασης.

Υπόθεση Τουρκική Ένωση Ξάνθης κατά Ελλάδας¹⁵⁸

Η συγκεκριμένη υπόθεση διαφέρει από τις δύο προηγούμενες καθώς αφορά στη διάλυση νομίμως συσταθέντος σωματείου. Ωστόσο, όπως και πιο κάτω θα παρουσιαστεί, το σκεπτικό του Δικαστηρίου δεν μεταβλήθηκε και η τελική του απόφαση δικαίωσε τους προσφεύγοντες.

Ως προς τα πραγματικά περιστατικά, το νόμιμα συσταθέν, από το έτος 1927, σωματείο «οίκος της τουρκικής νεολαίας της Ξάνθης», τροποποίησε την ονομασία του το 1982 σε «Τουρκικό σωματείο Ξάνθης» (με απόφαση του κατά τόπο αρμόδιου Πρωτοδικείου), διατηρώντας τους σκοπούς του οι οποίοι πέρα από τις αθλητικές και πολιτιστικές δραστηριότητες, συνίσταντο στην διαφύλαξη και προώθηση του πολιτισμού των Τούρκων της Δυτικής Θράκης καθώς και η δημιουργία δεσμών φιλίας με την Τουρκία του Κεμάλ Ατατούρκ.

Όταν το 1984, ο νομάρχης Ξάνθης ζήτησε τη διάλυση του σωματείου, το Πρωτοδικείο έκανε δεκτή την αίτηση, κρίνοντας ότι στο καταστατικό γινόταν αναφορά «στις πολιτιστικές, κοινωνικές και θρησκευτικές μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιήθηκαν στην Τουρκία μετά την αλλαγή του καθεστώτος»¹⁵⁹, αρχές τις οποίες δεν μπορούσε να κρίνει εάν είναι σύμφωνες με τις γενικές κατευθυντήριες αρχές του ελληνικού καθεστώτος.

Το Εφετείο επικύρωσε την απόφαση τον Μάρτιο του 1999, ενώ ο Άρειος Πάγος παρέπεμψε την υπόθεση εκ νέου στο Εφετείο ως ανεπαρκώς αιτιολογημένη. Το Εφετείο, το 2002 επικύρωσε την αρχική πρωτόδικη απόφαση, εκτιμώντας πως οι σκοποί του σωματείου, που αναγράφονται στο

---

¹⁵⁸ Αριθμός προσφυγής 26698/05 και τελική κρίση στις 27/03/2008

¹⁵⁹ Παρ 11

καταστατικό του, είναι αντίθετοι στην δημόσια τάξη, και παραβιάζουν την Συνθήκη της Λωζάννης, όπου γίνεται λόγος για μουσουλμανική θρησκευτική μειονότητα και όχι για εθνική, προωθώντας τουρκικά ιδεώδη στην Ελλάδα. Μάλιστα, τονίζει ότι μέλη του σωματείου αυτού κάνουν λόγο για «καταπιεσμένη τουρκική μειονότητα» στην Θράκη. Γι αυτούς τους λόγους θεώρησε ότι η διάλυση του σωματείου συνιστά αναγκαίο μέτρο για την διασφάλιση της δημόσιας τάξης. Την άποψη αυτή ενστερνίστηκε και ο Άρειος Πάγος .

Κύριο επιχείρημα της ελληνικής πλευράς ενώπιον του ΕΔΔΑ ήταν ότι ο όρος « τουρκικό» στην επωνυμία και το καταστατικό του σωματείου, σε συνδυασμό με τους δεδηλωμένους σκοπούς του και με πραγματικά γεγονότα(η αναφορά μελών και του προέδρου του για «πολύ καταπιεσμένη μειονότητα»), οδηγούν σε καταστρατήγηση της Συνθήκης της Λωζάννης, που αναφέρεται κατ' αποκλειστικότητα σε θρησκευτική μειονότητα. Επιπλέον, ισχυρίστηκαν ότι δημιουργείται σοβαρή πιθανότητα σύγχυσης για την καταγωγή των μελών του σωματείου, αφού δίνεται η εντύπωση για ύπαρξη τουρκικής μειονότητας στην ελληνική επικράτεια. Συνεπώς, προκειμένου να διασφαλισθεί η δημόσια τάξη, ορθά τα εθνικά δικαιοδοτικά όργανα έκριναν αναγκαία την διάλυση του σωματείου.

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου αρχικά επανέλαβε ακόμα μία φορά ότι η σύσταση σωματείου ως έκφραση του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι και βάση της δημοκρατικής κοινωνίας και του πλουραλισμού, πολύ περισσότερο όταν πρόκειται για μη κερδοσκοπικό σωματείο που αποσκοπεί στην διαφύλαξη μιας διαφορετικής κουλτούρας που πρεσβεύει μια μειονότητα¹⁶⁰ και εκ νέου διευκρίνισε τη στενή ερμηνεία της παραγράφου 2 που ορίζει τους περιορισμούς στους οποίους μπορεί να υπαχθεί το δικαίωμα, μόνο όταν επιβάλλονται από πειστικούς και επιτακτικούς λόγους¹⁶¹.

---

¹⁶⁰ Παρ 43

¹⁶¹ Παρ 45

Στη συνέχεια εξέτασε αν ήταν αναγκαίο να διαλυθεί το σωματείο(η διάλυσή του ως νόμιμη παρέμβαση του δικαστηρίου δεν αμφισβητείται). Ο όρος αναγκαίο είναι συνυφασμένος με επιτακτική κοινωνική ανάγκη. Το εθνικό δικαστήριο για να το πράξει, οφείλει να διερευνήσει αν το καταστατικό του σωματείου(οι σκοποί του) είναι αντίθετό με τη δημόσια τάξη και περαιτέρω να συγκρίνει τις πράξεις των μελών του σωματείου με τους σκοπούς του, δηλαδή θα προσπαθήσει να εντοπίσει την δεδηλωμένη και πραγματική βούληση των μελών¹⁶².

Χωρίς να υπεισέρχεται στην διερεύνηση των λόγων και της σημασίας που δίνει η κυβερνητική πλευρά στην μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης, κρίνει ότι από μόνη της η χρήση του όρου «τουρκικός» δεν κρύβει καμία επικινδυνότητα για τη δημόσια τάξη. Περαιτέρω, θεωρεί ότι τα εθνικά δικαιοδοτικά όργανα δεν τοποθέτησαν στη σωστή του διάσταση τον όρο αυτό, δηλαδή σύμφωνα με τους πραγματικά επιδιωκόμενους σκοπούς του σωματείου. Σ' αυτούς κεντρική θέση κατέχουν η διαφύλαξη μιας διαφορετικής κουλτούρας που πρεσβεύει η μουσουλμανική μειονότητα και η δημιουργία σχέσεων αλληλεγγύης μεταξύ των μελών. Στην κατεύθυνση αυτή δυναμική ώθηση δίνουν οι αθλητικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις που το σωματείο διοργανώνει¹⁶³. Μάλιστα δίνει έμφαση στο γεγονός ότι το σωματείο αρχικά είχε συσταθεί με την ονομασία «σύλλογος νεολαίας τούρκων Ξάνθης», ενώ το 1936 μεταβλήθηκε η ονομασία του -που είχε γίνει δεκτή και από το αρμόδιο δικαστήριο- σε «τουρκικός σύλλογος Ξάνθης».

Κατά το ΕΔΔΑ, έστω και αν τα μέλη υπονοούν ότι υφίσταται εθνική μειονότητα, αυτό από μόνο του δεν συνεπάγεται ούτε όμως προκύπτει και από το καταστατικό ότι θα χρησιμοποιήσουν αντισυνταγματικά μέσα ή θα καταφύγουν στη βία ως μορφή απειλής της δημόσιας τάξης¹⁶⁴. Περαιτέρω, παρατηρεί ότι το σωματείο ποτέ δεν κατέφυγε στη βία ή σε οποιαδήποτε άλλη

---

¹⁶² Παρ 48

¹⁶³ Παρ 51

¹⁶⁴ Παρ 53

πράξη που είναι αντίθετη στη δημόσια τάξη ή συνιστά απόρριψη των δημοκρατικών αρχών¹⁶⁵.

Κατέληξε επομένως στο συμπέρασμα ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 11 της Σύμβασης.

Συμπεράσματα

Παρατηρούμε ότι, σε όλες τις πιο πάνω υποθέσεις που αφορούν το δικαίωμα της συνένωσης μέσω της σύστασης μη κερδοσκοπικού σωματείου ή πολιτικού κόμματος, το Δικαστήριο του Στρασβούργου κατέληξε στο ίδιο αποτέλεσμα της παραβίασης του δικαιώματος των προσφευγόντων μειονοτικών. Μάλιστα ακολούθησε το ίδιο σκεπτικό.

Στις υποθέσεις που αφορούν τα σωματεία, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι μόνο κατασταλτικά μπορούν αυτά να διαλύονται εφόσον έχουν τεκμηριωθεί οι πράξεις τους που προσβάλλουν τη δημοσία ειρήνη, εθνική ασφάλεια κλπ. Δεν είναι ποτέ νοητή προληπτική παρέμβαση ή συμπέρασμα των εθνικών αρχών μόνο από την πρόθεση, η οποία μπορεί να συνάγεται από συστατικά κείμενα, διότι τότε ισοδυναμεί με παραβίαση.

Σε κάθε περίπτωση, πάντως, το Δικαστήριο του Στρασβούργου τόνισε τον πλουραλισμό ως θεμέλιο της δημοκρατίας υπογραμμίζοντας τις υποχρεώσεις του κράτους αντί να περιορίζει τις ελευθερίες ατόμων μιας ομάδας για να προστατευτούν αυτές των κυρίαρχων ομάδων εξουδετερώνοντας τον πλουραλισμό πρέπει να ενισχύει με θετικά μέτρα την ανοχή ανάμεσα στις ομάδες αυτές. Συνεπώς, σκοπός του κράτους είναι να λαμβάνει μέτρα για να εμπεδωθεί η ανοχή αυτή, να τηρεί δηλαδή το λιγότερο στάση αποχής από αυθαίρετες παρεμβάσεις, που στηρίζονται σε απλές εικασίες και όχι σε πραγματικά γεγονότα.

---

¹⁶⁵ Παρ 56

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Αποτιμώντας τα όσα παραπάνω γράφτηκαν, εκείνο που διαπιστώνουμε είναι πως το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο του Στρασβούργου αποτελεί ένα κατάλληλο και αποτελεσματικό όχημα για τους μειονοτικούς, το οποίο ωστόσο από μόνο του δεν είναι αρκετό για την προστασία τους.

Πράγματι, η συνεισφορά του σε θέματα που αφορούν στην προστασία των μελών μειονοτήτων ανά την Ευρώπη είναι αδιαμφισβήτητα σημαντική. Η σπουδαιότητά της έγκειται στο ότι παρά το γεγονός πως η ΕΣΔΑ δεν προβλέπει αυτοτελή μειονοτικά δικαιώματα, το Δικαστήριο έχει κατορθώσει να αναπτύξει μια εξαιρετική δυναμική πάνω στο ζήτημα μέσω της νομολογίας του. Η δυναμική απάντηση του ΕΔΔΑ σε μειονοτικά θέματα, στηρίζεται στην εφαρμογή της Σύμβασης- Πλαισίου στην πράξη, η οποία μέσω της νομολογίας αντανάκλα την βεβαιότητα ότι συνιστά το περιεχόμενο των διατάξεων της Σύμβασης όταν αιτιώμενοι είναι μειονοτικοί, και έχει ως πυρήνα της την επέκταση των ορίων των ατομικών δικαιωμάτων που προβλέπονται από την Σύμβαση μέσω της εξέτασης των ατομικών κυρίως προσφυγών.

Παρόλα αυτά, είναι εξαιρετικά δύσκολο μέσω της εξέτασης συγκεκριμένων και μεμονωμένων υποθέσεων να εξαλειφθούν γενικευμένα φαινόμενα καταλυτικά αυθαίρετων κρατικών επεμβάσεων. Το Δικαστήριο του Στρασβούργου λειτουργώντας αυτόνομα αλλά όχι αποκομμένα από τις εσωτερικές έννομες τάξεις, δεν έχει τη δυνατότητα να υπεισέρχεται στις εθνικές νομοθεσίες των κρατών- μελών του οργανισμού και να κατανοεί τον τρόπο λειτουργίας και δράσης των εθνικών αρχών. Αναζητά, βέβαια, ένα ευρωπαϊκό consensus, τη συναίνεση με άλλα λόγια, των κρατών πάνω σε κάθε θέμα, και περαιτέρω επιχειρεί να το διευρύνει. Εντούτοις, η διακρίβωσή του δεν είναι πάντα επιτυχής. Τότε το ΕΔΔΑ οφείλει να σεβαστεί το περιθώριο εκτίμησης που δίνεται στα κράτη και αρκείται στον συμπληρωματικό έλεγχο της ορθότητας λήψης παρεμβατικών μέτρων σε βάρος των μειονοτικών. Μάλιστα, σε τέτοιες

περιπτώσεις το Δικαστήριο εμφανίζεται λιγότερο τολμηρό έως και διστακτικό στο να επικυρώσει την παραβίαση ενός δικαιώματος.

Όμως, σε κάθε περίπτωση, στην ανάπτυξη του αιτιολογικού του, υπογραμμίζει πάντα την υποχρέωση των κρατών να σέβονται μειονοτικές ομάδες και τη σημαντικότητα της πραγματικής προστασίας τους από αυθαίρετες κρατικές πρακτικές. Με τον τρόπο αυτό δείχνει να έχει βαθειά συνειδητοποιήσει το πραγματικό περιεχόμενο των εννοιών της δημοκρατικής κοινωνίας, του πλουραλισμού, της ανοχής και αποδοχής της διαφορετικότητας.

Η αδυναμία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έγκειται ακόμα στο γεγονός ότι τα μειονοτικά δικαιώματα είναι αποκλειστικά ατομικά δικαιώματα, με έντονο όμως συλλογικό χαρακτήρα. Αυτό σημαίνει πως τα μέλη μειονοτήτων μπορούν να προσφεύγουν στο Δικαστήριο μεμονωμένα, επικαλούμενα την παραβίαση των ατομικών τους δικαιωμάτων, όμως αυτό που πραγματικά επιδιώκουν είναι η προστασία της συλλογικής τους υπόστασης. Άλλωστε, τα στοιχεία του ατομικού και του συλλογικού στα μειονοτικά δικαιώματα τελούν σε μια αμφίδρομη σχέση, η οποία διαμορφώνεται ως εξής: τα δικαιώματα των μειονοτήτων αναφέρονται μεν σε κάθε άτομο μέλος της ομάδας ξεχωριστά, εντούτοις υπάρχει μια υποβόσκουσα συλλογική διεργασία που προηγείται της ατομικής επιλογής κάθε μειονοτικού.

Η ύπαρξη μειονοτήτων στην Ευρώπη είναι γεγονός και η ανάγκη για πραγματική προστασία των ομάδων αυτών επιτακτική. Προς τον σκοπό αυτό, και λόγω της αδυναμίας του Δικαστηρίου του Στρασβούργου να παράσχει εξολοκλήρου από μόνο επαρκή προστασία, θα ήταν σκόπιμο να υιοθετηθεί ένα Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην ΕΣΔΑ που θα αφορά αποκλειστικά και μόνο τις μειονότητες. Η ιδέα δεν είναι καινούρια. Είναι ήδη διατυπωμένη από την δεκαετία του '90, όταν αρχικά η Επιτροπή της

Βενετίας¹⁶⁶ και λίγο αργότερα η Κοινοβουλευτική Συνέλευση του οργανισμού, πρότειναν τη σύναψη μιας ευρωπαϊκής Σύμβασης για τις μειονότητες και ετοίμασαν και σχετικά σχέδια¹⁶⁷. Η υιοθέτηση ενός κειμένου με αυστηρό χαρακτήρα¹⁶⁸ και δεσμευτική ισχύ σίγουρα θα αποτελούσε έναν σημαντικό σύμμαχο του Δικαστηρίου κατά την εκδίκαση τέτοιων υποθέσεων.

Περαιτέρω, θα ήταν ωφέλιμο το Πρωτόκολλο αυτό να θεσπίζει και να προβλέπει καθαυτά συλλογικά δικαιώματα. Δεδομένου ότι αφενός η ΕΣΔΑ κατοχυρώνει μια σειρά ατομικών δικαιωμάτων με μειονοτικές προεκτάσεις και αφετέρου το κρίσιμο σημείο των μειονοτικών δικαιωμάτων είναι η έντονη συλλογική τους όψη που αφορά στην διατήρηση της διαφορετικής ταυτότητας, η απόφια πρόβλεψη συλλογικών δικαιωμάτων θα έδινε μια εξαιρετικά ρηξικέλευθη διάσταση στο συγκεκριμένο ζήτημα. Με τον τρόπο αυτό θα εδραιωνόταν για τα καλά και στην θεωρία του διεθνούς δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η νέα αντίληψη, η οποία έχει ήδη γίνει δεκτή και από το ΕΔΔΑ μέσω της νομολογίας του, ότι τα μειονοτικά δικαιώματα πρέπει

---

¹⁶⁶ Όπως είναι γνωστή η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τη δημοκρατία μέσα από το δίκαιο. Πρόκειται για ένα ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο του διακυβερνητικού οργανισμού που συστάθηκε το 1990 και εργάστηκε για την παγίωση συνταγματικών αρχών που εδραιώνουν τη δημοκρατική συνταγματική αντίληψη για όλα τα κράτη της Ευρώπης. Βλ σχετικά Κατσιγιάννη- Παπακωνσταντίνου Μαρία, « Η προστασία των μειονοτήτων στη διεθνή και ευρωπαϊκή έννομη τάξη: οι σύγχρονες τάσεις», εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2007, σελ 214- 219.

¹⁶⁷ Βλ Κατσιγιάννη- Παπακωνσταντίνου Μαρία, « Η προστασία των μειονοτήτων στη διεθνή και ευρωπαϊκή έννομη τάξη: οι σύγχρονες τάσεις», εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2007, σελ 243- 253. Διακοφωτάκης Ι. Γεώργιος, «Περί μειονοτήτων κατά το Διεθνές Δίκαιο», εκδ Αντ. Σάκκουλας, 2001, σελ 285- 296 (κυρίως στην σελ 290) καθώς και Γραμματίκας Ε. Βασίλειος, «Η διεθνής προστασία των μειονοτήτων και η αντιμετώπισή τους στα παρευξείνια κράτη της πρώην ΕΣΣΔ», εκδ Παπαζήση, Αθήνα, 2010, σελ 57- 59.

¹⁶⁸ Η αντιπαραβολή γίνεται πάντα με την Σύμβαση- Πλαίσιο, η οποία είναι μεν δεσμευτική για τα κράτη, ωστόσο αφήνει ένα μεγάλο περιθώριο στα κράτη να λάβουν τα ίδια τα μέτρα που θεωρούν αναγκαία. Για τον χαρακτήρα της Σύμβασης- Πλαίσιο βλ Μέρος Α΄.

να εκλαμβάνονται περισσότερο ως δικαιώματα των μειονοτήτων ως τέτοιων παρά ως ατομικά δικαιώματα¹⁶⁹.

Ακόμα, επειδή τα κράτη μπορεί να φανούν επιφυλακτικά ως προς την υιοθέτηση ενός νέου συμφώνου, όπως άλλωστε φάνηκαν και στο παρελθόν, και ως προς την θέσπιση καθαρά συλλογικών δικαιωμάτων, για την ουσιαστικότερη προστασία των δικαιωμάτων των μειονοτήτων, θα μπορούσε να αυστηροποιηθεί ο προβλεπόμενος μηχανισμός ελέγχου της Σύμβασης-Πλαίσιο, ως προστάδιο του Δικαστηρίου. Με άλλα λόγια, θα μπορούσαν το Συμβούλιο των Υπουργών και η Συμβουλευτική Επιτροπή που συνεπικουρεί το έργο του, ξεπερνώντας το στάδιο της υποβολής εκθέσεων από τα κράτη, να εποπτεύουν την πραγματική εφαρμογή των αναφερόμενων στις εκθέσεις μέτρων ή ακόμα και να επιβάλουν από μόνα τους στα κράτη συγκεκριμένα μέτρα, ενώ η μη εφαρμογή τους να συνεπάγεται την επιβολή κυρώσεων.

Καταληκτικά, αναμφίβολα το μειονοτικό ζήτημα είχε και έχει χαρακτήρα καθαρά πολιτικό. Ο φόβος των κρατών για την μη διατάραξη της εδαφικής τους ακεραιότητας καθώς και η μη συνειδητοποίηση εκ μέρους τους ότι η διαφορετικότητα δεν είναι κατ' ανάγκη και επικίνδυνη, έχουν οδηγήσει στην απομόνωση, περιθωριοποίηση και δυσανάλογη μεταχείριση των μειονοτήτων που διαβιούν στο έδαφός τους. Σαφώς το Συμβούλιο της Ευρώπης, μέσω της ΕΣΔΑ και του Δικαστηρίου, έχει διαμορφώσει ένα κεκτημένο μειονοτικών δικαιωμάτων. Σαφώς όμως και μπορούν να γίνουν βήματα προς μια πιο θετική αντιμετώπιση τέτοιων ομάδων. Όπως παρατηρεί ο καθηγητής Περράκης, βρισκόμαστε μπροστά σε μια αληθινή πρόκληση για τα σύγχρονα ευρωπαϊκά κράτη¹⁷⁰. Μένει μόνο να δούμε τι μέλλει γενέσθαι...

---

¹⁶⁹ Λ.-Αλ. Σισιλιάνος, Η Ανθρώπινη διάσταση του διεθνούς δικαίου «Αλληλεπιδράσεις γενικού διεθνούς δικαίου και δικαιωμάτων του ανθρώπου», σελ 1, Νομική Βιβλιοθήκη, 2010, σελ 325.

¹⁷⁰ Σ. Περράκης, Διαστάσεις της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου: προς ένα jus universalis, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2013, σελ 263.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- John Baylis & Smith Steve, Η παγκοσμιοποίηση της διεθνούς πολιτικής: μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις, εκδόσεις Επίκεντρο, 2007
- Alex Conte and Richard Burchill, Defining civil and political rights: the jurisprudence of the United Nations human rights committee, second edition, published by Ashgate publishing limited, England, 2009
- Malcolm D. Evans, International Law, third edition, Oxford, Oxford University Press, 2010
- Steve Greer, The European Convention on human rights: achievements, problems, prospects, Cambridge, Cambridge University Press, 2006
- Petros Liacouras, Protecting minority members in Greece: the view from Strasbourg
- Olivier De Schutter, International Human Rights Law : cases, materials, commentary, Cambridge, Cambridge University Press, 2010
- Malcolm N. Shaw, International Law, Cambridge, sixth edition, Cambridge University Press, 2008
- Patrick Thornberry, International Law and the rights of minorities, Oxford, Clarendon Press, 1991
- Patrick Thornberry, Minority rights in Europe, Council of Europe Publishing, 2004

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βογιατζής Π., Το προηγούμενο και ο δισταγμός σχετικά με την απόφαση του ΕΔΔΑ, Chapman κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Νομικό Βήμα, 2002

- Γραμματικής Ε. Βασιλείος, «Η διεθνής προστασία των μειονοτήτων και η αντιμετώπισή τους στα παρευξείνια κράτη της πρώην ΕΣΣΔ», εκδ Παπαζήση, Αθήνα, 2010
- Διακοφωτάκης Ι. Γ., «Περί μειονοτήτων κατά το Διεθνές Δίκαιο», εκδ Αντ Σάκκουλας, 2001
- Ζάκουλα Χ. Μαρία, Το Δικαστήριο του Στρασβούργου αντιμετώπιζε με τις σύγχρονες εξελίξεις και προκλήσεις στο χώρο της μειονοτικής προστασίας, Το Σύνταγμα, τεύχος 2/2002
- Κατσιγιάννη- Παπακωνσταντίνου Μαρία, « Η προστασία των μειονοτήτων στη διεθνή και ευρωπαϊκή έννομη τάξη: οι σύγχρονες τάσεις», εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2007
- Λιάκουρας Π., Αρχές που έχει διαμορφώσει και εφαρμόσει δια της νομολογίας του το ΕΔΔΑ: η ανάπτυξη των ουσιαστικών διατάξεων της ΕΣΔΑ, επεξεργασμένο κείμενο από εισήγηση σε συνέδριο στην Πάτρα με θέμα : «Η Δικαστική προστασία του πολίτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα Ευρωπαϊκά Δικαστήρια», 21-23 Ιανουαρίου 2010 (άρθρο)
- Α. Μαγγανάς, Δ. Βανδώρος, Χ. Χρυσανθάκης, Λ. Καρατζά, Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, νομολογία και ερμηνευτικά σχόλια, 3^η έκδοση , Νομική Βιβλιοθήκη, 2011
- Μανωλοπούλου- Βαρβιτσιώτη Κατερίνα, «Μειονότητες στην Ελλάδα; Η τρίτη άποψη», εκδ Παπαζήση, Αθήνα, 2008
- Μπρεδήμας Α., Σισιλιάνος Λ.Α., Η προστασία των μειονοτήτων: η Σύμβαση- Πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης, ΙΜΔΑ, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα- Κομοτηνή, 1997
- Νάσκου- Περράκη Π., Μηχανισμοί προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου: Διεθνείς πράξεις, θεωρία και πρακτική, Αντ. Ν.Σάκκουλας, Αθήνα- Κομοτηνή, 2008
- Περράκης Σ., Διαστάσεις της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου: προς ένα jus universalis , εκδόσεις Ι. Σιδέρης , 2013
- Ρούκουνας Ε., Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο Ι, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011
- Ρούκουνας Ε., Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ΙΜΔΑ εκδ Εστία, 1995

- Σαλτάνης Ν. Χ., Εισαγωγή στο δίκαιο διεθνούς προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2003
- Σισιλιάνος Λ.- Αλ., Η Ανθρώπινη διάσταση του διεθνούς δικαίου «Αλληλεπιδράσεις γενικού διεθνούς δικαίου και δικαιωμάτων του ανθρώπου», σελ 1, Νομική Βιβλιοθήκη, 2010
- Σταμάτης Μ. Κώστας, Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, η' έκδοση, εκδ. Σάκκουλας, 2009
- Χατζηκωνσταντίνου Θ. Κώστας , Αποστολίδης Ελ. Χαράλαμπος, Σαρηγιαννίδης Χ. Μιλτιάδης, Θεμελιώδεις έννοιες στο διεθνές δημόσιο δίκαιο, εκδ Σάκκουλας, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2013
- Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006

ΠΗΓΕΣ- ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

- <http://hub.coe.int/>
- <http://www.conventions.coe.int/>
- <http://hudoc.echr.coe.int/>
- <http://sim.law.uu.nl/>
- <http://www.un.org/>
- <http://www.nsk.gov.gr/webnsk/>